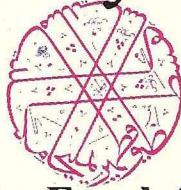

ESHABÜ'L-KEHF

(Yedi Uyurlar)

Prof. Dr. Faruk SÜMER

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

ESHABÜ'L-KEHF

(Yedi Uyurlar)

Prof.Dr. Faruk SÜMER

İSTANBUL-1989.

TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI

TDAV. Yayın Nu.:59
MilliNu.:89-34-Y0147-59
ISBN 975-7628-10-7

BU ESER

Bakanlar Kurulu'nun 20/7/1980 sayılı kararıyla kamu yararına hizmet verdiği kabul edilerek vergi muafiyeti tanınmış bulunan TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI VAKFI tarafından hazırlanmıştır.

Her Hakkı Mahfuzdur. Müellifinden izn alınmadan herhangi bir alıntı yapılamaz.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

YULUĞ TEKİN DİZGİ MERKEZİ'nde dizilmiş v e baskıya hazırlanmıştır.

Baskı: PAMUK OFSET

İlberleşme Adresi: P.K.94 Aksaray-İstanbul

Telefonlar: 511-10 06- 511 18 33

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
I. KUR'AN'DA ESHABÜL-KEHF HAKKINDA BİLGİLER	11
II. TAKİH VE TEFSİR ESERLERİNDE ESHABÜ'L-KEHF	14
III. HİRİSTİYANLAR'A GÖRE ESHABÜ'L-KEHF	23
IV. ESHABÜ'L-KEHF HANGİ ÜLKEDE YAŞADI VE HANGİ MAĞARADA UYUDU?	26
a) İspanya	26
b) Cezayir	27
c) Mısır	27
ç) Ürdün	27

d) Suriye	28
e) Afganistan	28
f) Doğu Türkistan	29
g) Anadolu	30
1) Efes	30
2) Tarsus	31
3) Afşin (Yarpuz=Efsûs= Arabissos)	32
V. ESHABÜ'L-KEHF KÜLLİYESİ	41
KAYNAKLARI VE İNCELEMELER	51
HARİTA	56
İLAVE VE AÇIKLAMALAR	59
1- Paris Millî Kütüphanesindeki Eshabü'l-Kehf Rivayeti ...	59
2- Eshabü'l Kehf Türk Denizcilerinin Koruyucusudur	66
3- Kayseri Bedestenindeki Eshabü'l-Kehf'in İsimleri	66
4- Yedi Adlarının Yunanca Şekilleri	66
5- Çardak Kitabesi	67
6- Efsûs ve Yeni Muellifler	68
7- Haleb Selnâmelerinde Eshabü'l-Kehf	69
8- Eshabü'l-Kehf'den Birinin Çoban Olduğu Rivayeti	69
9- Alman Âtîmî Fr. Babinger'in Görüşü	70
10- Eshabü'l-Kehf Kıssası	70
11- Eski Yazılı Metin	80
12- Resimler	93
13- Dizin	105

ÖNSÖZ

Halkımızca Yedi Uyurlar denilen Eshâbü'l-Kehf'in başından geçenleri ilkokul öğrencisi iken müderrislik ve müftülük yapmış olan merhum dedemden dinlemiştim. Bu "yiğitlerin" dünya zevklerine ehemmiyet vermeyip temiz kalplerini Allah (C.C.) sevgisi ile doldurmaları kralları zalim Dakyanus'un kendilerini ölümlle tehdit etmesine rağmen inançlarını korumaları, onlara karşı bende derin bir saygı uyandırmıştı.

Çok zaman sonra, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde İslâm Tarihi dersleri verdiğim esnada Eshâbü'l-Kehf'in ilk Müslümanlar üzerinde yaptığı müspet tesirleri izaha çalışmışım. Eshâbü'l-Kehf kıssası Allah (C.C.)'in temiz kullarını hiç bir zaman yalnız bırakmayacağını, dirilişin olacağını açıkça göstermekte idi. Bu sebeple bu kıssa onların iman duygularını daha da kuvvetlendirmiş, dayanma güçlerini de artırmıştı. Böylece baskı ve zulme uğrayan ilk Müslümanlar Habeşistan'a ve Yesrib'e (=Medine) göç etmişler, fakat inançlarını sağlam bir şekilde korumuşlardı.

Afşin ve Tarsus yakınlarında "yiğitlerin" kaçıp uyuduklarına inanılan mağaraları ziyaret etmem de o zamana (galiba 1958 yılı yazı) tesadüf eder. Daha ilerideki yıllarda başka konular ile ilgili araştırmalar yapmak için adı geçen yörelere gittiğimde bu kutsal yerleri ve bilhassa Afşin yakınlarında olanı ve yanındaki ona ait Selçuklular'dan kalma tesisleri ziyaret etmekte idim. Bu ziyaretler esnasında halkımızın Eshâbü'l-Kehf konusuna çok yakın bir ilgi gösterdiğini anlamıştım. Nitekim 1985, 1986 yıllarında Afşin'de verdiğim konferanslarda

gerçekten kalabalık sayıda dinleyici kitleleri hazır bulunmuştu. Öyle ki daha önce hiç bir yerde bu kadar çok sayıda dinleyiciye hitap etmemiştim.

İşte halkımızın konuya duyduğu derin merak, bu eserin yazılmasında başlıca âmili teşkil etmiştir.

Sözlerime son vermeden önce yerine getirilmesi gereken, bir vazifem vardır. O da çalışmamıza alâka ve yardımlarını esirgemeyen idareci ve meslektaşlarımıza teşekkür etmektir.

Evvvelâ, Afşin şchrimizin çalışkan ve güler yüzlü Belediye Başkanını Sayın Şeref Peköz'ün samimi dilek ve gayretlerinin, eserin yazılma ve yayınlanmasında gerçekten mühim bir rolü olduğunu ifade etmek isterim.

Kahramanmaraş Kültür ve Turizm Müdür Vekili Sayın H.Hüseyin Yılmaz, Millî kültüre duyduğu ilgi ve mesleğine olan bağlılığı ile çalışmalarımızda daima yardımcı olmuştur.

Ve nihayet Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın eşsiz başkanı Sayın Prof. Dr. Turan Yazgan, eserin en güzel bir şekilde basılması için olağan üstü bir gayret göstermiştir. Bu arada Vakfın değerli elemanlarından Bayan Saadet Pınar Yıldırım ile Bay Ömer Onay'ı da anmak isterim.

Bütün bu muhterem insanlara içten gelen duygular ile teşekkür ederim.

Prof. Dr. Faruk Sümer

GİRİŞ

AFŞİN'İN TARİHİ HAKKINDA UMUMİ BİLGİLER

Afşin, bilindiği üzere, Kahramanmaraş ilimize bağlı bir ilçe merkezidir. Denizden 1000 metrenin çok üstünde yüksekliklere sahip bir ova üzerinde bulunur (şehrin yüksekliği 1240 metredir). Bu ova oldukça geniş olup dört taraftan dağlar ile çevrilidir; Bu, Ceyhan, Hurman, Söğütlü, Göksün vesaire gibi ırmak ve çaylar ile sulanan verimli bitek bir ovadır. Bu sebeple ovada görülen sayısı hiç de az olmayan höyükler, yıkıntılar ve onlardan Kara Höyük gibi, bazılarında yapılan araştırmalar, beklenildiği gibi, eski zamanlardan beri Afşin-Elbistan ovasının yoğun bir iskân sahası olduğunu ortaya koymuştur.

Bu yörenin eski çağ ile orta çağın ilk yarısında, en büyük şehri ve merkezi Afşin idi. Hunu ve Tanır'ın da işaret edilen zamanda yörenin nüfusları çok ve mamur kasabaları oldukları anlaşılıyor.

Afşin daha önce, üç isimle anılmıştır:

1- Arabissos: Şehrin en eski adı budur, bu ad daha çok Bizans kaynaklarında geçer. Eseri 1282 yılında sona eren Selçuklu tarihçisi İbni Bibi'de de aynı adın görülmesi, şehrin bu adını da Selçuklu devrinde koruduğunu gösterir.

2- Efsûs (Efsus): İslâm kaynaklarında Afşin, çoklukla veya pek az istisna ile bu adla anılır. Bunun Sûryanîler tarafından söylenen şekli olup onlardan Araplar'a geçtiği tahmin edilmektedir.

3- Yarpuz: Bu da Türkler'in şehre verdikleri isimdir. Bu verilme XIV. yüz yılda daha kuvvetli ihtimâl ile XV. yüz yılda olabilir. Yarpuz Türkçe bir kelime olup Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüz yılda yazdığı eserinde geçer. Yarpuz, "güzel kokulu bir ot, kur nanesi" şeklinde manalandırılmıştır. Efsûs ve Yarpuz'un Arabissos ile ilgili olduğu açıktır. Yani Arabissos'u Türkler Yarpuz yaparak Türkçeleştirmişlerdir. Yarpuz'un 6 km güneyinde Telifşun köyü vardır. Muhterem Hocam büyük âlimimiz Merhum Ord. Prof. M.H. Yınanç, bu Telifşun'un adını, Anadolu'nun bir Türk yurdu haline getirilmesinde hizmeti geçen Sultan Alparslan devrinin değerli, kumandanlarından Afşin Bey'den aldığı görüşünde idi.

Bu sebeple bu güzel toprakların evladı ve bu güler yüzlü insanların kardeşi olan Hocamız ile yine o devrin hamiyetli millet vekillerinden sayın Hasan Reşid Tankut Bey'in tavsiyeleri üzerine, Belediye Meclisi kararı ile 1944 yılında şehre Afşin adı verilmiştir.

Afşin-Elbistan ovasında eski zamanlardan beri her bakımdan önemli dört yerleşim merkezi vardı: Afşin (= Arabissos = Efsûs = Yarpuz), Elbistan (= Plasta), Hurman (= Aromane = Rumman) ve Arıtış (= Hunu = Honion.) Dinî bakımdan önemli olan şehir, Afşin'di. Antakya piskoposlarından Eudoxios ile İmparator Maurice'in (582-602) Afşin'de doğmaları ve Aziz Krisostomos'un orada yaşaması şehrin ehemmiyetini açıkça ortaya koyar.

Maurice tarafından idare edildiği zamanda Afşin, en parlak devrini yaşamıştır. Fakat 584-585 yılında vuku bulan kor-

kunç yer sarsıntısı şehre telâfisi imkânsız zararlar vermişti. Halife Hz. Ömer devrinde Arablar'ın hücumuna uğrayan Afşin'in bir ören haline geldiği bildiriliyor. Fakat bu felâketlere rağmen Afşin varlığını sürdürdüğü gibi, uzun asırlar yörenin merkezi olmak vasfını da korumuştur. Bununla beraber şehrin asıl talihsizliği Müslümanlar'ca Orta Anadolu'ya yapılan seferlerin yolu üzerinde bulunması idi. O zamanlar Afşin yöresine gitmek için en sık kullanılan yol Hades (şimdiki Pazarcık'a bağlı Göynük köyü)'ten pek sarp dağların içinden gidilip Afşin'e yakın yerdeki Akça Derbend (şimdiki Derbent köyünün bulunduğu yer) geçilerek ovaya ulaşılan yol idi. Yol bu vasfını Osmanlı devrine kadar devam ettirmiş ve bu devirden itibaren ordular ve hatta büyük kervanlarca kullanılmaz olmuştur.

779 veya 780 yılında Abbasi halifesi el Mehdî'nin Efsûs yani Afşin yöresine gelerek şehre yakın bir yerde karargâh kurduğu görülüyor. Bu münasebetle şehrin, o zaman Yakubî mezhebine bağlı piskoposluklardan birinin merkezi olduğunu öğreniyoruz. Bu husus Afşin bölgesindeki halktan mühim bir kısmının o zamanlar Sürvanî asıllı olduğunu gösteriyor. Halife, El Mehdî Afşin-Elbistan ovasını pek sevmiş ve hatta burada kendi adını taşıyan bir şehir kurmayı arzu etmişti Müslümanlar fırsat buldukça Afşin=Elbistan ovasına akınlar yaptılar ve Kayseri gibi daha kuzeyde bölgelere yapılan seferlerde de buradan geçtiler.

El-Mehdî'nin oğlu Harun Er-Reşîd zamanında ünlü kumandanlardan Abdurrahman b. Abdül-Melik'in Efsûs'a bir akın düzenlediği kaynaklarda anlatılır. Adı geçen halifenin oğul ve torunları zamanında da bir çok İslâm ordusu Efsûs yöresine akınlarda bulundular. Mamafih bu seferlerden bir kısmı da Malatya yolundan (yani Malatya-Arka-Vâdiyü'l-Hicâre-Vâdiyü'l-Bakar konaklarından geçilerek) yapılıyordu.

X. Yüz yılın birinci yarısında Abbasi İmparatorluğu iyice parçalanmış, Irak'ta bile kuvvetini hissettiremeyecek bir duruma düşmüştü. Bizans bundan faydalanarak karşı taarruza geçti

ve bir çok yöreleri ülkesine katmaya muvaffak oldu. Bizans'a karşı, kuzey Suriye ve Cezîre'nin (kuzey Irak ve bazı güney Anadolu yöreleri) hâkimleri olan Hamdanî hükümdarları karşı koymaya çalıştılar. Bu cümleden adı geçen hanedanın en büyük hükümdarı olan Seyfû'd- Devle, Bizanslılar'ın 944-945'te Maraş'tan sonra Antakya önlerine kadar yaptıkları bir akının öcünü almak için 946 yılında Yukarı Ceyhan havzasına girerek Es-Safsaf ve Arabissos (Efsûs)'ı yağmaladı. Buradaki Es-Safsaf söğüt demek olup bu adda bir kasaba veya bir köy muhtemel olarak Söğütlü Çayı'nın kıyısında bulunmakta idi. Seyfû'd-Devle'nin en ünlü ve muktedir kumandanlarından birinin Türk Yemek olduğunu biliyoruz. Bu Türk kumandanının Kimek elinin Yemek boyundan olduğu için böyle anılmış olması pek muhtemeldir (ölümü:951-2). Bizanslılar 948-9'da Hades'i (Göynük) alıp surları yıktılar. Maraş da onların eline geçmiş, Seyfû'd-Devle şehri geri almaya muvaffak olamamıştı. Bu cesur ve gayretli Hükümdar'ın 950'de Afşin yöresine yaptığı sefer de felâket ile sonuçlanmış ve bu yüzden bu sefere "gazvetü'i-musîbe" (= felâketli akın) denilmiştir. Gerçekten, sefer dönüşünde Afşin-Göynük arasındaki bölgede Bizanslılar'ın pususuna düşen Hamdanî hükümdarı 5000 şehit, 3000 tutsak vererek ordusunun hemen hepsini kaybetti ve tek başına denilebilecek bir durumda Haleb'e döndü. Fakat Seyfû'd-Devle bu büyük felâket karşısında asla yılgınlığa düşmedi, 951'de topladığı yeni askerle Arabissos'a yani Afşin'e geldi; karşısında 40.000 kişilik bir Bizans ordusunun mevki alması ve kışın da yaklaşması üzerine Diyarbakır'a hareket etti; oradan Haleb'e ulaştı. Bu gayretli Emir, 953'de Maraş civarında, ertesi yıl da Hades (= Göynük) yakınındaki Uhaydib dağında parlak zaferler kazandı. Zafer sonucunda, bir çok Bizans kumandanı tutsak alınmış ve zengin bir ganimet ele geçirilmişti. Fakat Seyfû'd-Devle, kuvveti kâfi gelmediği için, fazla dayanamadı. 967 yılındaki Seyfû'd-Devle'nin vefatı Bizanslılar'ın işlerini kolaylaştırdı. Başarılarını sürdürüp sınırlarını doğuda Anı'ya, güneyde Lazkiye'ye kadar götürmüştü.

Bizans İslâm âlemine karşı büyük bir üstünlük göstermişti; girişeceği yeni bir hamle ile Suriye'nin geri kalan kısmı ile Mısır'ı eline geçirmesi her an beklenebilirdi. Buna karşı koyacak bir kuvvet olmadığı gibi olması da umulamazdı. Bereket versin İslâm'ın uzaklarda bulunan yeni üyesi Türkler'den kopup gelen Selçuklu Oğuzlar'ı Yakın Doğulu kardeşlerinin imdadına hızır gibi yetiştiler; Anadolu'yu fethederek Bizans tehlikesine kesin bir şekilde son verdikleri gibi, adı geçen ülkeyi de yurt edindiler. Bu arada Buldaçı Bey de 1085 yılında Afşin-Elbistan yöresini açtı ve Selçuklu valisi olarak bu yöreyi uzun bir zaman idare etti. XI. yüz yılda veya bir az önce Elbistan, yörenin başlıca şehirleri arasında zikredilir, hatta kısa bir zaman sonra Elbistan, yörenin başşehri durumuna yükselmiştir. Bu husus Türk fethi ile ilgili olabilir. Çünkü Türkler Anadolu'nun her yöresine açıkça görülen bir canlılık getirmişlerdir. Bu yöre XII. yüz yılın birinci yarısının ortalarından, 1143 yılına kadar Danişmendliler tarafından idare edilmiştir. Zikredilen yılda Selçuklu hükümdarı I. Mesud'un eline geçen bu yöreye aynı hükümdar, oğlu Kılıç Arslan'ı Vali tayin etmiştir. Kılıç Arslan ise hükümdar olduktan sonra oğullarından Mugisiddîn Tuğrul'a 1164 yılından sonra Elbistan bölgesini vermiştir. Tuğrul burayı melik (yani kral) unvanı ile idare etmiş, sonra 1201'de de Erzurum meliki olmuştur. XIII. yüz yılda Afşin-Elbistan yöresi Konya, Sivas gibi en büyük idarî bölgelerden sayılarak sü-başılar (askerî valiler) tarafından yönetilmiştir. Mubârizeddîn Çavlı bu sü-başılar'ın en tanınmışlarından biri olup vilâyet merkezi olan ve Türkler tarafından kurulan yeni Elbistan'da (eskisi hâlâ Kara Elbistan adıyla anılır) Ulu câmi ile Hurman yolu üzerinde bir kervansaray yaptırmıştır (Çağıl Han kövünün adı belki Çavlı Handan gelmektedir). Şehirde (Çankırı dahil olmak üzere ekseri Selçuklu şehirlerinde olduğu gibi) bir de hastahane (dârü's-şifâ) vardı. Fakat bunun hangi sübaşı (vali) tarafından yaptırıldığı bilinmiyor.

Halep Eyyübî Devleti veziri müverrih Kemâleddin

İbnü'l-Adim, 1237 ve 1238 yıllarında Kayseri'ye giderken Elbistan ve Efsûs'a da uğramış, bu şehirler hakkında bilgi vermiştir. Adı geçen müverrih Arabisûs veya Arabsûs adıyla andığı şehrin harap bir halde olduğunu, surlarından bir kısmının da yıkık olduğunu yazıyor ve şimdi orada mamurca bir köyün bulunduğunu bildiriyor. Efsûs'un gittikçe haraplaşarak bir köy durumuna düşmesi, şüphesiz, tamamıyla Bizans-Arap mücadclesi ile yakından ilgilidir. Elbistan'ın ehemmiyet kazanması da, tabii buradan gelmektedir.

İbnü'l-Âdim'in Anadolu'yu ziyaretinden 8 yıl önce (1299'da) vefat eden büyük âlim Yakut da Efsûs'un harap bir şehir olduğunu teyit ettikten sonra: "Orada hayret edilecek eserler de görülür" diyor. Yakut'un "hayret verici eserler" dediği, şüphesiz, insan ve hayvan heykelleri, kabartmalar, sur ve sanat değeri olan bina kalıntıları, güzel görünümlü sütunlar ve belki yöreyi süslemiş olan Selçuklu kervansaraylarıdır. Bunlardan bazıları bize kadar gelmiştir. Zamanımızdan 85 yıl önce Elbistan'a 6 saat mesafedeki bir yerde biri arslan, diğeri kaplan şekillerinde karşılıklı iki taş ile üç saat mesafede de yedi arşın boyunda iki arşın genişliğinde bir dikili taşın varlığı haber verilmiştir. Bu eserlere ne olmuştur veya onlar nerededir? Bu hususta hiç bir bilgiye sahip değilim. Fakat bu münasebetle Afşin müzesinin bir an önce açılmasını dilemekteyim. Kurulmakta olan bu müzenin zamanla gerek tarihten önceki devirler, gerek eski ve orta çağlar için Türkiye'nin zengin müzelerinden biri olması mümkündür. Şu şartla ki elde mevcut eserler titizlikle korunsun ve müze bir an önce açılsın. Bu müzenin Türk kültürüne ait eşyalarının teşhir edildiği bölümü de ziyaretçilerin yakın ilgisini çekecektir.

XIV. yüz yılın ortalarına doğru (1337)kurulan Bozoklar'dan Dulkadiroğulları Beyliği Afşin-Elbistan yöresindeki Türk nüfusunun yoğunluğunu kat kat arttırdığı gibi, Moğol hâkimiyetinin getirdiği sıkıntıları da ortadan kaldırdı. Yöreyi çeviren dağlar, Dulkadir eline mensup oymakların yaylalarını teşkil et-

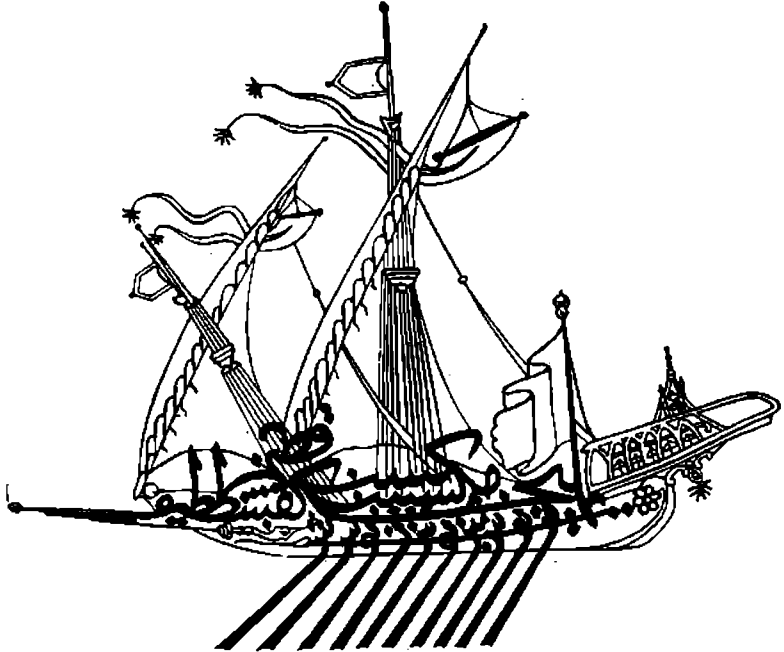
tiler. Yörede hareketli bir hayat başladı. Fakat Dulkadır oğullarına ait bizzat Elbistan'da bile bir tek eser görülemiyor ki bu, gerçekten hayret vericidir. Bu husus Safevî Devleti kurucusu Şah İsmail'in Elbistan'ı 1507 (veya 1508) yılında tahrip etmesi ile izah edilmiştir. Ancak gerek Elbistan'daki, gerek yörenin diğer yerlerindeki Selçuklu eserleri, daha eski bir zamana ait oldukları halde bize kadar gelmiştir. Osmanlı devrinde ise adı geçen yörede bir gelişmenin varlığından değil, bir gerilemeden, söz edilebilir. Bunun bir çok sebepleri vardır. Burada bunlardan sadece birini zikredeceğim. Bu da Osmanlı devrinde yöremizdeki ticarî ve askerî yolların kullanılmamış olmasıdır. Bu yüzden Afşin-Elbistan yöresi kapalı bir yöre durumuna düşmüştür. Kâtib Çelebi ile Evliya Çelebi'nin bu yöre hakkında tatmin edici bilgiler vermemeleri, Avrupalı seyyahların orayı ziyaret edememeleri ifade edilen husustan ileri gelmiştir.

Afşin, Yarpuz adını Dulkadırlı beyliği devrinde almıştır. Tahrir defterlerinden anlaşıldığına göre, yöre Osmanlı idaresine geçtiği esnada (1522) Afşin, Efsûs adını da henüz muhafaza ediyordu. Fakat Yarpuz sadece Afşin'in değil, aynı zamanda onun merkezi olduğu "nahiye"nin de adı idi. Bu nahiye, sayıları çok köy ve ekinlikleriyle (mezraları) yörenin en önemli nahiyesini meydana getiriyordu. 1525 yıllarında "karye" yani köy olarak anılan Afşin'de 1 imam ile 115 vergi nüfusu (yani vergi veren evli ve bekâr halk) yaşıyordu. Aynı tarihte Hunu'nun 68 vergi nüfusuna sahip olduğu görülüyordu. XVI. yüzyılın ortalarında ise Afşin'de 243 vergi nüfusu yani 189 hane (evli), 47 müccerred (bekâr), bir hatib, 1 imam, 1 müderris ve üç muhassıl (= tahsildar) yaşıyordu. Her hane 5 kişi kabûl edilirse Afşin'de XVI. yüzyılın ortalarında en az 1000 kişilik bir nüfusun yaşadığı kabûl edilebilir. XVI.yüzyıl için bu, hiç de az sayılamayacak bir nüfustur. Aynı devirde Hunu 194 vergi nüfusu (yani 782 kişi), Tanur (= Tanır) 123, Yenice 73, Pınar Başı 110, Çağlıhan 57, Elbistan'a bağlı Ozan Üyüğü 81, Hurman'a bağlı Çoğlu

Han 70 vergi nüfusuna sahip idiler.

Afşin'in halkı, yöredeki köylerin ezici çokluğu gibi, tamamen Türk olup, Ahmed, Mehmed, Ali, Hasan, Hüseyin, Yusuf gibi İslâmî isimlerin yanında Tanrıverdi, Kaya, Aydoğmuş, Güvendik, Sevündük, Satılmış, Dursun, İldoğan ve diğerleri gibi Türkçe adlar taşıyanlara da sıkça rast geliniyor. Yine XVI. yüzyılda halkın yetiştirdikleri başlıca türünlere gelince, bunların buğday, arpa, darı ve mercimek olduğu anlaşılıyor. Bunlardan başka meyve de yetiştiriliyor ve artıcılık yapılıyordu.

Afşin'in, bundan 85 yıl önce (1320 = 1902), nüfusu 2156 kişi idi; 1985'te bu nüfus 26.805 kişiyi bulmuştur. Şehrin mevki, halkının dürüst ve çalışkan olması, Afşin'in çok daha mühim gelişmelere ulaşacağına şüphe bırakmamaktadır.

Üzerinde Eshabü'l Keht'in adlarının yazıldığı gemi (XVII. yüzyıl)

I

KURAN'DA ESHÂBÜ'L-KEHF HAKKINDA BİLGİLER

Eshâbü'l-Kehf mağara arkadaşları demektir. Kehf Arabça'da mağara manasına geliyor. Eski Türkçe'de mağaraya "önür" deniliyordu. Yine Türkçe bir kelime olan "in" ise, arslan, ayı, kurt ve diğerleri gibi vahşi hayvanların barındıkları yerlere veriliyordu.

Eshâbü'l-Kehf kimlerdir? Ne yapmışlardır? Bu ve diğer meseleleri cevaplandırmak için ilk önce Kurân-ı Kerîm'deki âyetleri zikretmek, şüphesiz, yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere Eshâbü'l-Kehf ile ilgili âyetler Kurân'ın XVIII. suresinde bulunmaktadır. Bu surenin âyetleri Mekte'de nazil olmuş, yani orada indirilmiştir. 106 âyetten müteşekkil olan bu surenin 9-26 arasındaki âyetleri Eshâbü'l-Kehf'e tahsis edilmiştir. Anlaşılacağı üzere, 106 âyetten ancak 17 âyette Eshâbü'l-Kehf'den söz edilmiştir. Buna rağmen, bu sureye Eshâbü'l-Kehf suresi denilmiştir. Aynı surede Hazret-i Mûsâ'nın bir adamla yaptığı yolculukta gördüğü hadiseler ile Zulkarneyn Kıssa'sı da yer almıştır. Eshâbü'l-Kehf suresinin başında: "Tanrı'ya sonsuz övüş olsun, o sapıtanlara uğrayacakları pek kötü akibeti haber vermek (inzâr) ve güzel davranışlı inananlara ebediyen sahip olacakları bir mükâfatı (ecr) müjdelemek için dosdoğru bir kitap indirmiştir.

-Tanrı kendisine "oğul edindi" diyenleri korkutmak için bu gerçek kitabı indirmiştir. -Tanrı oğul edindi- diyenler yok mu, ne onlar ne de ataları bu hususta bir şey bilirler. Ağızlarından

çıkan bu ağır söz sadece bir yalandan başka bir şey değildir'' ifadeleri yer alıyor ve 9. âyette: ''sen Eshâbü'l-Kehf'i ve ''rakîm''i (yani kitabeyi) kerametlerimizden (min âyetinâ) biri mi sandın'' sözleri ile Hazret-i Peygamber'e hitap edildikten sonra mağara arkadaşları üzerinde şu bilgiler veriliyor: Hani o zaman gençler bir mağaraya sığınıp'' Ey Rabbimiz bize iyilikte bulun ve işimizde başarılı kıl'' dediler. Onları, o mağaranın içinde uykuya daldırdık. Yıllarca hiç bir şey duymadılar. Sonra her iki taraftan hangisinin iddiasında isabet olduğunun bilinmesi için onları uyandırdık. Sana mağara arkadaşları hakkında gerçek haberleri anlatıyoruz. Şüphesiz ki onlar, Rablerine iman etmiş bir kaç genç idiler. Biz de onların doğruluk yolundaki gayretlerini, hidayetlerini artırıp, kalplerini inançla güçlendirdik. O zaman onlar şöyle söylemişlerdi: ''Rabbimiz göklerin ve yer yüzünün ıssıdır. Biz ondan başkasına tapmayız; taparsak bu gerçekten, pek saçma bir şey olur. Şu bizim kavmimiz yok mu? Onlar Tanrı'dan başka ilâhlar edinmişler; fakat bunun için kuvvetli bir delil getirmeli idiler. Tanrı'ya karşı yalan uydurandan daha insafsız kim olabilir? Mademki onlardan ve onların taptıklarından ayrıldınız, mağaraya çekiliniz. Orada Rabbiniz lütuflarını size gösterebilir ve işinizi de kolaylaştırır. Baksa idin güneşin, mağaranın sağ tarafından doğup sol tarafından battığını, onların da mağaranın ortasında olduğunu gördüğünü. Bu, Tanrı'nın mucizelerindedir. Tanrı, her kime doğru yolu göstermiş ise o doğru yoldadır. Her kimi saptırır ise, artık ona yol gösterecek bir kimse bulunmaz. Sen onları uyanık sanırsın, halbuki onlar uyumakta idiler. Biz onları sağa ve sola çevirip döndürürdük. Köpekleri de ön ayaklarını uzatmış bir halde girişte yatıyordu. Sen onları görsen dehşete düşer, kaçardın. Sonra birbirleriyle soruşsunlar diye onları uyandırdık. Onlardan biri ''ne kadar kaldık'' dedi. ''Bir gün veya daha az'' cevabını verdüler. ''Tabii bunu Ulu Tanrı daha iyi bilir'' dediler. İçimizden biri şu gümüş para ile şehre gitsin; temiz yiyeceklerden alıp getirsin ve yerimizi öğrenmeme-

leri için de dikkatlice davranın; ellerine geçirdikleri takdirde ya bizi taşla öldürürler, yahut zorla kendi dinlerine döndürürler. Böyle olunca da artık kurtulamayız. Sonra Tanrı'nın vaadinin doğru olduğunu ve bunda şüphe bulunmadığını bilmelerini onlara duyurduk. Hani halk onlar hakkında çekişmiş ve üzerlerine bir bina yapın demişlerdi. Halbuki Tanrı onların durumlarını daha iyi biliyordu. Çekişmede galip gelenler "üzerine bir mescit yapacağız" dediler. Fakat şimdi mağara arkadaşlarının sayısı hakkında gayba taş atar gibi (hiç bir şeye dayanmadan) onlar üç kişidir, dördüncüsü köpektir; yahut dördtür, beşincisi köpektir; beştir altıncısı köpektir, hayır yedi kişi idiler, sekizincisi köpektir" diyecekler. De ki onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onları ancak pek az kimse bilir. Artık bu hususta anlatılanın, belli olanın dışında kimse ile münakaşa etme, kimseye de bir şey sorma; hiç bir şey hakkında da Tanrı dilerse demeden "ben bunu yarın yaparım" diye söyleme, unuttuğun zaman Tanrı'yı an ve şöyle de: "Ulu Tanrı beni daha yakın bir zamanda doğruya ulaştırır." Eshâbü'l-Kehf mağaralarında 309 yıl kaldılar. Bununla beraber de ki: "Allah (C.C.) ne kadar durduklarını daha iyi bilir".

İşte, Eshâbü'l-Kehf hakkında Kurân-ı Kerîm'de bulunan bilgiler bunlardan ibarettir. Anlaşılacağı üzere bu bilgiler, Hazret-i Peygamber ile müşrikler arasında Eshâbü'l-Kehf konusu üzerindeki, münakaşalar dolayısı ile yapılan açıklamalardır.

II

TARİH VE TEFSİR ESERLERİNDE ESHÂBÜ'L-KEHF

Tarihçi ve tefsirçilerin verdikleri bilgilere gelince, Taberî'nin tefsirinde tafsilâtlı haberlere rast gelinir. Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin en tanınmış İslâm müelliflerinden biri olduğunu biliyoruz. Taberî 923 yılında ölmüştür (doğumu:839). Onun Târîhü'r-rûsûl ve'l-mülûk yani "Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi" adlı eseri Adem Aleyhi's-selâm'ın yaradılışından başlamakta ve 915 yılına kadar gelmektedir. Taberî'nin tarihi 13 kalın cild halinde Avrupa'da basıldığı gibi, Mısır'da da bir çok baskıları yapılmıştır. Taberî'den sonra gelen İslâm tarihçilerinden pek çoğu onun eserinden faydalanmışlardır. Taberî'nin eseri gerek İslâm tarihi, gerek İslâm öncesi tarihi bakımlarından pek değerli, eşsiz bir kaynaktır; bir ilim âbidesidir. Adı geçen müellif aynı zamanda 30 cildlik bir tefsiri de kaleme almış ve bu tefsir Mısır'da basılmıştır. Taberî'nin Eshâbü'l-Kehf hakkında verdiği bilgiler her iki eserinde de aynıdır. Yalnız tefsirde daha çok rivayet nakledilmiştir.

Şimdi burada Taberî'nin konumuza dair verdiği bilgileri Türkçe'ye çevirip aynen naklediyoruz:

"Eshâbü'l-Kehf", Tanrı'ya iman eden gençler olup, halleri, Yüce Tanrı'nın Kitabı'nda, elçisi Muhammed'e (S.A.V.) anlatılmıştır. Ulu Tanrı Kitabı'nda "Eshâbü'l Kef'i ve rakîmi şaşılacak harikalarımızdan mı sandın" demiştir. Bu gençler, delikanlılığın ilk çağlarında olduklarından derilerinde benekli hastalık vardı. Ulu Tanrı puta tapan bir kavimden olan bu gençlere, doğru yolu göstermişti. Onların dini ise, Hz. İsa'nın yolunda git-

mek ve İslâmiyet inancını taşımaktı. Râviler'den bazılarına göre gençler, Mesîh'ten önce yaşamışlar ve mağarada Mesih'ten önce bulunmuşlardır. Mesîh de onların başından geçenleri, Ümmetine haber vermiştir. Fakat bizden önce yaşamış olan İslâm âlimleri bu hadisenin Mesîh'ten sonra cereyan etmiş olduğu üzerinde birleşmişlerdir.

Taberî, gerek tarihinin telifinde, gerek tefsirinin hazırlanmasında, kendisinden önceki müelliflerden geniş ölçüde faydalandığı için, verdiği bilgiler, en eski müelliflerin de görüşlerini aksettirir:

"O zaman putlara tapan ve Dakyanus adını taşıyan bir hükümdar vardı. Ona bu gençlerin dinlerinden ayrıldıkları haber verilince, bu hükümdar onları yakalamaya çalıştı. Gençler, inançlarında sebat ederek kaçtılar. Nihtus adlı bir mağaraya sığındılar¹."

Bazı râvilere göre, Meryem oğlu İsa'nın havarilerinden biri, Eshâbü'l- Kehf'in buldukları şehire gelmişti; şehire girmek istediğinde, ona şehir kapısında bulunan puta tapmak gerektiğini söylemişlerdi. Bu yüzden, havari şehire girmeyerek yakınında bulunan bir hamamda çalışmaya başladı; çalışmaya başlaması ile, hamamın geliri de artmıştı. Havari, hamamcıya inancını açık bir şekilde anlattı. Şehirdeki bazı gençler de onu tanıdılar. Havari onlara, göklerle yer yüzünün haberlerini ve ahireti anlattı. Gençler de söylediklerine inandılar ve onun telkin ettiği dini kabûl ettiler. Her hususta ona uydular. Bir gece hükümdarın oğlu, hamama gelmişti. Havari: "Sen bir hükümdar oğlusun. Bir cariye ile hamama gelmen doğru değildir" demiş, şehzade de utanarak geri dönmüştü. Fakat bir müddet

1- Taberî'nin tarihini yayınlayan M.J.De Goeje, metne, bu yazılış şeklini almıştır. Taberî'nin tefsirinde ise, dağın adı bir yerde (s.123) Benâclûs, diğer yerlerde Beneclûs şeklinde gösterilmiştir (s.125, 129, 134, 136). Diğer bir çok tefsirde, dağın adının Benhalûs olduğu söylenir.

sonra, yine kadınla hamama gelmişti. Havari bu defa da ona çıkıştı ise de, şehzade dinlemeyerek hamama girdi. Fakat hükümdarın oğlu ve yanındaki kadın, orada öldürüldüler. Onları hamamcı öldürmüştü. Hükümdar hamam sahibini arattı ise de bulunamadı. Arkadaşlarını sorunca gençlerin adları verildi. Berket versin gençler vaktinde haber alarak kaçtılar ve çiftçilik yapan arkadaşlarının yanına gelip-durumdan onu haberdar ettiler. Bunun üzerinc hep birlikte gidip geceleyin bir mağaraya girdiler. Yanlarında, çiftçi arkadaşlarının köpeği de vardı. Gençler: “Geceyi burada geçirelim, yarın ne yapacağımızı kararlaştırırız” dediler. Fakat Tanrı onları uykuya daldırdı. Hükümdarın adamları gençlerin sığındıkları mağaranın önüne geldi, mağaranın önünde herkes korkuya kapıldığından kimse içeriye giremedi. Bunun üzerine onlardan biri “nasıl olsa onları öldürecek değil miyiz? Öyle ise mağaranın ağzını kapatalım da susuzluktan ve açlıktan ölsünler” dedi. Bu teklif kabûl edildi. Mağaranın ağzını kapatıp oradan uzaklaştılar.

Aradan uzun bir zaman geçti. Mağaranın yanında koyunlarını otlatan bir çoban, yağmura tutulmuştu. Çoban “şu mağaranın ağzını açıp koyunlarımı içeri koysam onları yağmurun zararından kurtarmış olurum” dedi. Nihayet uğraşa uğraşa mağaranın içine girebilecek bir delik açmaya muvaffak oldu. Bunun üzerine Ulu Tanrı, sabahleyin, ruhlarını gençlerin cesetlerine geri gönderdi. Gençler aralarından birini, gümüş paralar ile yiyecek satın alması için şehire gönderdiler. O, şehir kapısına gelince bilmediği şeyler gördü. Sonra bir satıcının yanına gelip “şu para karşılığında bana yiyecek ver” dedi. Satıcı “sen bu paraları nereden buldun” diye sordu. Genç de “dün arkadaşlarımla bir mağaraya sığınmıştık. Sabah olunca bu parayı verip beni şehire gönderdiler” cevabını verdi. Satıcı “bu paralar falan hükümdar devrinde kestirilmiştir” dedikten sonra, genci, kendi hükümdarının katına götürdü. İyi kalpli bir insan olan hükümdar da “bu paraları nereden buldun” dedi. O, “dün arka-

daşlarıyla şehirden çıkıp şu mağaraya sığınmıştık, bu sabah yiyecek almak için bu paralar ile beni şehire gönderdiler” cevabını verdi ve mağaranın yerini tarif etti. Hükümdar, arkadaşlarının da mağarada bulduklarını öğrenince, hep birlikte oraya gittiler. Mağaranın önüne gelince, o genç: “Müsaade ederseniz ilk önce mağaraya yalnızca ben girip arkadaşlarıma haber vereyim” dedi. Mağaraya girince onu ve arkadaşlarını uyku bastırdı. Kendisinden sonra mağaraya girmek isteyenler korkuya kapıldılar. Bundan dolayı hiç biri mağaraya giremedi. Bunun üzerine mağaranın yanında bir kilise yapıp, onu ibadet etmek üzere mescit edindiler².

Taberî konumuzla ilgili olarak başka bir rivayet de naklediyor³. Bu rivayet de şöyledir:

Eshâbü'l-Kehf, Rum hükümdarlarının oğullandır. Ulu Tanrı onları Hakk dini ile şereflendirdi. Bundan dolayı onlar eski dinlerini terk edip, kavimlerinden ayrıldılar ve bir mağaraya geldiler. Allah (C.C.) onları orada uyuttu. Mağarada uzun bir zaman kaldılar. Bu esnada kendi kavimleri yok oldu ve yerine Hakk dinini bilen, başka bir kavim geldi. Bu kavimde, ruh ile ceset arasındaki münasebet üzerinde, görüş ayrılığı vardı. Bunlardan bir kısmı “dirilme esnasında ruh, cesetle birleşir”, diğer bir takımı da “ancak ruhlar dirilecektir” diyorlardı. Hükümdar, tebası arasındaki bu görüş ayrılığından üzümlüp, keçe bir elbise giyerek, kumlara oturmuş ve “ey Rabbim, tebam arasında baş göstermiş olan bu ihtilâfı biliyorsun. Onların gerçeği anlamları için bir mucize göster” diye yalvarmıştı. Allah (C.C.), hükümdarın dileğini kabul etti ve Eshâbü'l-Kehf'i diriltti. Geçerler, arkadaşlarından birini yiyecek almak üzere şehire gönder-

2- *Tarihü'r-rusûl ve'l-mulûk*, yayınlayan M. J. De Goeje, Leyden, 1964, II, s. 775-782; *Câmi'ü'l-beyân fî tefsiri 'l-Kur'an*, Kahire, 1321, I-XXX. Eshâbü'l-Kehf bahsi, eserin XV. cildindedir (117-137).

3- s. 781; tefsir, s. 133.

diler. Bu genç, şehire erişti, gördüğü durum ona tuhaf geldi. Çünkü her yerde, imamın belirtilerine rast geliyordu. Çekinerek bir satıcıya uğradı. Fakat satıcı paraları görünce tanıyamadı. Bunun üzerine genç: “Hükümdarımız filân değil midir” dedi. Hayır cevabından sonra hükümdara götürüldü. Hükümdar durumu sordu. O da başlarından geçenleri anlattı. Daha sonra hükümdar tebasını topladı: “Aranızda ruh ve ceset üzerinde görüş ayrılığı çıkmıştı. İşte Allah (C.C.) size mucizelerinden birini gönderdi. Bu genç, eskiden yaşamış olan, falan kavimdendir”. Bu sözlerden sonra genç; “arkadaşlarımın yanına gidelim” dedi. Hükümdar ve halk, hayvanlarına binerek mağaraya gittiler. Buraya varınca genç “izin veriniz de ilk önce ben arkadaşlarımın yanına gireyim ve geldiğinizi haber vereyim” dedi. Arkadaşlarının yanına gelince Tanrı hepsini yeniden uykuya daldırdı. Onlardan bir ses gelmediğini, hiç birinin çıkmadığını gören hükümdar, yanındakilerle birlikte mağaraya girdi. Cesetlerinde bir eksiklik görmediler. Ancak, ruhları cesetlerinden uzaklaşmıştı. Bunun üzerine hükümdar: “İşte bu Tanrı tarafından size gönderilmiş bir delil(ayet)dir” dedi.

Taberî, tefsirinde, bu rivayetin aynı zamanda pek az farklı bir şeklini de veriyor (yine İbn İshak’tan naklederek). O, burada hükümdarın adının, Teyezosis olduğunu bildiriyor ve onu iyi kalpli, faziletli hükümdar (El-Melikü’s Sâlih) şeklinde vasıflandırıyor. Bu, Hıristiyanlar arasındaki Eshâbü’l Kehf’de (Yedi Uyurlar, aşağıya bak) geçen imparator, II. Thodosius olup, 401-450 yılları arasında yaşamıştır.

Taberî, tefsirinde, ünlü râvilerden Vehb b. Münebbih’ten (ölümü:729 veya 732) gelen başka bir rivayet anlatıyor. Bu, Hıristiyanlar’ınkine en yakın olan rivayettir⁴:Mağaradan Efsûs’a gelen Yemliha, şehri ve ahalisini tanımayarak derin bir hayret içine düşmüştür. Gördüğü manzarayı izah edememesi yüzünden,

4- s. 781-782; tefsir, s. 134-136.

biraz yiyecek aldıktan sonra süratle arkadaşlarının yanına dönmeye karar vermişti. Bir satıcıdan yiyecek istemiş ve elindeki parayı ona vermişti. Satıcı paraya dikkatle baktıktan sonra arkadaşına göstermiş, sonra da diğerleri görmüştü. Efsslular, delikanlının bir define bulduğunu sanmışlar ve onu paylaşmayı teklif etmişler, kabul etmediği taktirde, kendisini hükümdarın katına götüreceklerini söylemişlerdi. Yemliha'nın, durumu yeniden anlatması bir işe yaramamıştı. O'nu şehirde dolaştırdıktan sonra, Dakyanus'un katına çıkaracaklarını bildirmişlerdi. Gayeleri ona "gm bulucusu" olduğunu itiraf ettirmek veya korku vermek idi. Yemliha, ağlıyordu. Fakat katına çıkardıkları iki yüksek idareciden hiç birinin Dakyanus olmadığını görünce sakinleşmişti. Bu iki idareciden birinin adı Arys, diğerinin Astayüs idi. Arys ilk önce hemşehrileri gibi düşündükten sonra, Yemliha'nın samimiyeti karşısında: "Ey Efsslular, bu Tanrı'nın size gönderdiği işaretlerden biri olabilir" demiştir. Sonra mağaraya gidilmiş, Arys ve yanındakiler mağaranın kapısından bakarak gençleri görmüşlerdi. Yemliha, onlardan önce mağaraya girmiş, ağlaşmıştı ve başından geçenleri Yemliha'dan öğrenmişlerdi. Durum anlaşılmıştı; onlar, dirilmenin olacağı ve Kıyamet Günü'nn mutlaka görüleceğinin, insanlar tarafından anlaşılması için, Ulu Yaradan tarafından diriltiilmişlerdi. Yemliha'dan sonra mağaraya giren Arys, orada bakır bir sandık içinde, kurşundan iki levha bulmuştu. Bu levhalarda, Eshb'l-Kehf'in isimleri ve başlarından geçenler yazılmıştı. Sonra Arys, iyi kalpli hükümdar Teyezusis'u, Eshb'l Kehf'i ziyarete davet etti. Teyezusis(Theodosius), süratle Dakyanus'un şehrine ve oradan da mağaraya geldi. Gençler, hükümdarı görünce sevindiler, ykndler, yani onu ululadılar. Hükümdar da onları alınlarından öptü ve ağladı. Eshb'l-Kehf, hükümdarın karşısında yere oturmuşlar Allah'a secde ediyor ve hamd u senada bulunuyorlardı⁵.

5- s. 134-137.

Diğer tarih eserlerinde ve tefsirlerde, konumuzla ilgili mühim rivayetler ve kayda değer haberlere rastlanmaz. Pek çoğunda yorumdan gelen, ehemmiyetsiz farklar görülebilir. Meselâ onlardan çoğunda, gençlerin kaçarken uğradıkları arkadaşları, çiftçi değil, çobandır. Hadisenin esası ayındır.

Anlaşılacağı üzere Eshâbü'l-Kehf, yani “mağara arkadaşları”, müslümanlarca kutsal insanlardır, velilerdir. Çünkü delikanlı yaşta olmalarına rağmen, doğru yolu bulmuşlar, inançları uğrunda, ölüm dahil, her türlü güçlüğü göze almışlar ve karşılaştıkları güçlülere katlanmışlardır. Ölümden sonra dirileneceği, Kıyamet'in kopacağı, hem Hristiyanlık'ta hem de İslâmiyet'te onların başından geçenler ile ispat edilmiştir. Bundan dolayı Müslümanlar arasında Cuma Namazı'ndan önce, Kehf suresi okunurdu. Fakat son zamanlarda Türkiye ile, diğer bazı İslâm ülkelerinde, bu geleneğin her zaman yerine getirilmediği görülmüştür. Yalnız Suudi Arabistan'da bu surenin her Cuma mutlaka okunduğu haber veriliyor. Bazı hadiseler göre, Cuma günleri bu sureyi okuyan, ilhâm-ı Rabbanî'ye mazhar olacaktır. Deccal, bu sureyi okumuş olan müslümanlara her hangi bir kötülük yapamayacaktır. Yine O'nu okumuş olanlar, nurlar içinde Mekke'ye gidecek ve kıyamet gününde nurlar içinde görüneceklerdir⁶.

Bundan başka halkımız arasında şu inançlar da vardı:

1-Mağara arkadaşlarının adları yazılı bir kâğıt, yangına atılırsa, yangın sönmektedir.

2-Aynı kâğıt, çok ağlayan bir bebeğini yastığının altına konursa, ağlaması derhal kesilir.

6- L. Massignon, *Les Sept dormants d'Ephèse (Ahl ul Kabf) en Islam et en Chrétienté*, *Revue des études Islamiques*, Paris, 1953, s. 70-71.

3-Doğumda zahmet çekmekte olan bir kadının uyulduğuna bu kâğıt bağlanırsa, doğum kolaylaşır⁷.

Eshâbü'l-Kehf'in adı, Karınca Duası'nda da zikredilmektedir. Bu duanın da müşterisi eksik olmasın diye dükkânlara asıldığını biliyoruz. Fakat bu isimler, niçin bu duaya ilâve edilmiştir? İşte bu iyice bilinmiyor. Müslüman dinî folklorunda, Eshâbü'l-Kehf ile ilgili ve bunlar gibi daha bir çok inanışlar olduğu şüphesizdir.

Eshâbü'l-Kehf'in mağaraları, halkımızca, evlenme, çocuk sahibi olma, bir illet veya hastalıktan kurtulma ve bunlar gibi diğer bazı dileklerin gerçekleşmesi gayesi ile veya sadece sevap kazanmak maksadıyla, bilhassa Ramazan Ayı'nda çokça ve sıkça ziyaret edilmektedir.

Eshâbü'l-Kehf, kaç kişi idi? Kurân'da mağara arkadaşlarının kaç kişi olduklarının, ancak Tanrı tarafından bilineceği ifade edilmiştir. Bununla beraber en tanınmış İslâm râvilerinden İbn Abbas, onların yedi kişi olup, sekizincisinin Kitmîr adlı köpek olduğunu, kesin bir şekilde ileri sürmüştür. Diğer ünlü bir râvi olup, Hz. Peygamber'in hayatını kaleme almış olan, İbn İshâk da (ölümü:768), onların 8 kişi olduklarını ve dokuzuncusunun da köpek olduğunu bildirmiştir. Hıristiyan rivayetinde de adları verilerek yedi kişi olduklarının söylenmesi, hatta bu yedi kişiye "Yedi Uyurlar" denmesi, İbn Abbas'ın sözlerini doğruluyor. Esasen onlar, İslâm geleneğinde de yedi kişi olarak kabul edilmiştir. Taberî'de dokuz kişinin adları geçiyor: **Meksemîna, Mahsemîna, Yemlihâ, Martûs (Martinus), Kesutûnis, Yabrunis, Resmûnis(?), Batûnis, Qâlûs**⁸.

7- M. Vehbi, *Hülâsatü'l-beyân fî tefsiri 'l-Kur'ân*, İstanbul, 1343, IX, s. 145.

8- Tarih, s.777; tefsir, s. 124. Diğer bir çok tefsirde bazı isimlerde farklar var ise de bunlar, daha ziyade eski yazının hususiyetlerinden gelmektedir.

Halkımız arasında onlardan yedisinin adları şu şekilde söylenmektedir: **Yemllhâ, Mekselinâ, Mislinâ, Mernuş, Debernuş, Şâzenuş, Kefeştatayuş**, köpeklerinin ismi de **Kitmîr** idi. **Taberî**, mağara arkadaşlarının reisinin **Mekselinâ** olduğunu yazıyor. Bir rivayete göre de bunlardan ilk üçü, **Melik Dakyanus El-Cebbâr**'ın, yani zalim hükümdar **Dakyanus**'un, sağ kol danışmanları, diğer üçü de sol kol danışmanları idiler⁹. **Kefeştatayuş** ise, yolda kendilerine katılan çobanın adı olup, **Kitmîr**, onun köpeği idi. Bana bildirildiğine göre, **Maraş** bölgesi ile komşu yörelerde, **Eshâbü'l-Kehf**'in isimlerinden çoğu, şimdi de, çocuklara konmaktadır. **Müslümanlar**'ın, **Eshâbü'l-Kehf**'i, **Recep** ve **Zilkade** aylarında andıkları bildiriliyor.

Kurân'da geçen "**Er-Raqîm**'e gelince, bunun, mağaranın bulunduğu dağın veya vadinin, mağaranın, mağarayı kapatan taşın ve hatta köpeğin adı olduğu ileri sürülmüş ise de, bunların hiç biri isabetli görüş sayılmaz. **Er-Raqîm**, müelliflerden çoğunun söyledikleri ve **Hıristiyan** rivayetlerinin de doğruladığı gibi, mağara arkadaşlarının adları ile, başlarından geçenleri anlatan taş veya madeni kitabeyi ifade etmektedir".

⁹ Bu rivayet, başta **Taberî**'ninki olmak üzere tefsirlerin çoğunda görülür.

III HİRİSTİYANLAR'A GÖRE ESHABÜ'L-KEHF

Eshâbü'l-Kehf, Hıristiyan Aleminde "Yedi Uyurlar" adıyla tanınıyor ve anılıyordu.

Batı Avrupalı Hıristiyanlar, mağara arkadaşlarının başından geçenleri, VI.yy'da yazılmış Süryanîce bir metnin, Tur'lu Grégoire tarafından Latince'ye yapılmış tercümesinden öğrenmişlerdir. Fakat bu Süryanîce metnin Yunanca'dan tercüme edilip edilmediği kesin bir şekilde bilinmiyor. Mekke'li müşriklerin Eshâbü'l-Kehf'i de çok sıkı temas ve münasebette buldukları Süryanîler'den öğrendikleri şüphesizdir.

Hıristiyanlar'ın, Eshâbü'l-Kehf ile ilgili hatıraları, aynen şöyledir: Roma hükümdarı Decius, Hıristiyanlar'ı öldürmeye girişince, asil bir aileye mensup yedi kardeş, dinlerini terk etmelerini isteyen Efesos valisinin tehditlerine yığıtçe dayandıktan sonra, bir mağaraya sığındılar. Yanlarında köpekleri de vardı. Onları açlıktan öldürmek için, mağaranın kapısını ördüler. Bu iş sona ermeden, bir Hıristiyan, hadiseyi bakır bir levha üzerine yazıp, onu mağaranın içine atmıştı (bu, Kurân'da anılan, "rakîm" olmalıdır). Bu kardeşler, mağarada uyudular.

Aradan 158 yahut 197 yıl geçtikten sonra, 408 veya 447 yılında uyandılar. Onlar ise, sadece bir gece uyumuş olduklarını sanıyorlardı. Yedi kardeş, içlerinden birini yiyecek almak için şehre gönderdi. O, kapılardaki haç işaretini fark ederek şaşıracağı gibi, elindeki Decius devrinden kalma paralara dikkatle bakan halk da, hayrete düşmüştü. Efes piskoposu, bu pek ilgi çekici ve merak uyandırıcı hadiseyi görmek için, İmparator II. Teo-

dostus ile İmparatoriçe'yi davet etti. Birlikte, mağarada onları ziyaret ettiler. Bu yedi kardeş, insanların dirileceklerini böylece ispat ettikten sonra, yeniden uykuya daldılar. Bunlardan kalma bazı nesnelere, taş bir sandık içinde, Marsilya'daki Saint Victor Kilisesi'nde muhafaza edilmektedir¹⁰.

Yedi Uyurlar, Hıristiyanlar'ca, azizlerden sayılır, Latin Kiliseleri'nde, 27 Temmuz'da anılırlardı. Ortodoks Kilisesi'ne göre Yedi Uyurlar, 4 Ağustos'ta mağaraya saklanmışlar, 22 Ekim'de uyanmışlardır. Bu sebeple, adı geçen günlerde dinî ayin yapılır ve bu günler, yortular arasında yer alırdı. Yedi Uyurlar'ın adları, Latince'de şöyle idi: **Maximianus, Malchus** yahut **Marcus, Martinianus, Constantinus, Dionysius, Iohannes ve Serapio**.

Anlaşılabileceği üzere, mağara arkadaşları, her iki dinin hatıralarında esas itibariyle birdir. Hatta Hıristiyanlık'taki Yedi Uyurlar'ın hatırasının, Taberi'nin naklettiği rivayetlerden biri ile tam bir aynılık gösterdiği görülmüştür. Hıristiyan rivayetinde Yedi Uyurlar'ın mağaraya kaçukları zamandaki Roma hükümdarı, Dakyus olup, bunun, Hıristiyanlar'a karşı şiddet göstermiş olan Decius olduğu açıkça görülüyor. Bu İmparator, 201-254 yılları arasında yaşamıştır.

Görmüş olduğumuz gibi, mağara arkadaşlarına düşmanlık gösteren "Rum" Meliki'nin adı, Dakyanus'tur. Müslüman hatıralarındaki bu isimle, Süryanî rivayetlerine dayanan Hıristiyan rivayetlerinde aynı Roma İmparatoru'nun ifade edildiği şüphesizdir. Yine, İslâm müelliflerinin Dakyanus'u, "El-Cebbâr" (zulüm edici) lakabı ile andıklarını da biliyoruz.

10- L. Massignon, *Les Septdormants*, s. 62-65; *La Grande Encyclopedie*, *Dormants* maddesi, XIV, s. 939-940. Diğer ansiklopedilerde verilen bilgiler daha kısadır (meselâ *Encyclopaedia Americana* ve *Encyclopaedia Britannica* "Seven Sleepers" maddesi)

Kurân'da,mağara arkadaşlarının 309 yıl uyudukları görülmüştü. Bununla beraber, bazı tefsirciler, 309 yılının "İlâhî bir beyan" olmayıp, zaman meselesini münakaşa edenlerden bazılarının ileri sürdükleri bir tahmin olduğunu yazmışlardır. Bazı tefsirciler de, bu 309 yılının, Hz. Ali tarafından ifade edildiğini kaydederler.

Fransızlar'a göre Yedi Uyurlar

IV ESHABÜ'L-KEHF, HANGİ ÜLKEDE YAŞADI VE HANGİ MAĞARADA UYUDU?

Bu bahis, şüphesiz konumuzun en güç meselesini teşkil etmektedir. Çünkü İslâm âleminde, İspanya'dan Doğu Türkistan'a kadar, bir çok ülke, onların vatani, bir çok mağara da onların mağarası olarak gösterilmiştir. Aşağıda, bunlar hakkında verilecek bilgiler, görüşlerin en ziyade hangi ülke ve hangi mağara üzerinde toplandığını açıkça ortaya koyacaktır.

a-) **İspanya:**Bu ülkede meşhur Gırnata şehri yakınında, Loşa köyünün civarında bir mağara, Eshâbü'l-Kehf'in mağarası olarak gösteriliyordu. Bu mağara, 1136 yılında, tarihçi Zuhri tarafından ziyaret edilmişti. Burada Sâhibü'l-Şurta yani hükümdarın emniyet görevlisi olan Muhammed b.Said tarafından yeniden bir mescit yapılmıştı. Bu mescidin mihrabı, güneye doğru konulmuştu¹¹.

İspanya'daki bu mağara hakkında Endülüs âlimlerinden Ebu Hayyân (ölümü:1344), tafsilâtı bilgiler veriyor ve bu arada aynen şunları söylüyor: "Bu mağaranın Anadolu'da (Er-Rum), Suriye'de(Eş-Şâm) bulunduğu söyleniyor". Endülüs'te de Gırnata'ya bağlı Loşa adlı köyün civarında bir mağara vardır. Bu mağarada, cesetler ve bir de köpek iskeleti görülür. Ölümlerden çoğunun etleri dökülmüştür. Halk, bunların

11- Massignon, a.g.m., s. 91.

Eshâbü'l-Kehf olduğunu sanıyor. İbn Atiyyede bu hususta şunları yazmaktadır: “Ben mağarayı ziyaret ettim, cesetleri gördüm. 504 (1110-1111) yılından beri bu durumda idiler. Üzerlerinde bir mescit ve yakınında da Rûmî (Romalılar’dan kalma) bir bina vardır. Buna “rakîm” adı veriliyor. Yine Gırnata yakınlarında bazı eski eserler görülür ki, bunlara da Dakyanus’un şehrinden kalan izler gözü ile bakılıyor¹²”.

b-) Cezayir: Bu ülkede, güneyde Setif denilen kasabanın 88 km. güneyindeki N’gaous adlı köyün mezarlığında, yedi kabir ile onların yanında bulunan küçük bir kabrin Yedi Uyurlar ile köpeklerine ait olduğuna inanılıyor. Her gün ziyaret edilen bu Yedi Uyur kabirlerinin insanları kötülüklerden koruduğu sanılıyor ve onların ölmeyip uyudukları söyleniyor¹³. Yine Setif denilen şehrin 12,5 km. güney doğusunda İkcân (Guiccel) adlı köydeki mezarlıkta da Yedi Uyurlar’ın kabirleri gösterilir¹⁴.

c-) Mısır: Kahire’de Mukaddam Dağı’nda bulunan mağara, Fatımîler devrinde (X. ve XI. yy.) Eshâbü'l-Kehf mağarası kabul edilmişti. Bu münasebetle mağara, bir zaviye haline getirilmiş ve üst kısmına da bir kitabe konulmuştu. Evvelce bu mağaraya Kehfü’s-Sûdân, yani “Zenciler Mağarası” deniliyordu; Osmanlı devrinde ise bir Bektaşî zaviyesi olarak kullanılmıştır¹⁵.

ç-) Ürdün: Amman’a yarım km mesafede bulunan bir mağaranın X. yy ’da Er-Rakîm adını taşıdığı biliniyor. Adı ge-

12- H. Yazır, *Hak dini Kurân dili*, Diyanet İşleri Reisliği Yayınlarından, Ankara, IV, s. 32-36. haşiyeye 1.

13- Massignon, a.g.m., s. 75-77.

14- Massignon, a.g.m., s. 79 ve devamı.

15- Massignon, a.g.m., s. 86-87.

çen yy 'da er-Rakîm'i ziyaret eden ünlü coğrafya âlimlerinden El-Mukaddesî, orada ancak üç mezar görmüştü¹⁶.

d-) Suriye:Şam'ın güneyindeki Belka yöresindeki Husban köyü yakınında bir mağaranın da Eshâbü'l-Kehf'in mağarası olduğu, bazı müelliflerce yazılmıştır. Bundan başka Şam şehrindeki bir mescit de onlara izafe edilmektedir. Fakat bunun yeni olduğu anlaşılıyor. Şehir hakkında tafsilâtli bilgi veren eski coğrafya eserlerinde ve vakayınamelerde böyle bir mescitten ve mağaradan katiyyen söz edilmez. XVI. yy 'da, şehirde bir "Kehf-i Cibrîl" yani Cebrâil Mağarası'nın varlığından bahsedilir. XVII. yy 'da veya belki daha sonra Cebrâil Mağarası, Eshâbü'l-Kehf'e isnat edilmiş ve orada bir mescit yapılmıştır¹⁷.

e-) Afganistan:Kâbil'den Bamyan'a giden yol üzerinde Upiyan denilen yerde, bir veliye ait eski bir mezar vardır. Bu mezara kuduz köpekler tarafından ısırılmış olanlar getirilerek mağara arkadaşlarının köpeği olan Kitmîr'den yardım istenir. Fransızlar'ın büyük âlimlerinden L. Massignon diyor ki: "Kuduz köpek tarafından ısırılmış biri ,oraya ısırıldıktan sonra kırk gün içinde getirilir ve Eshâbü'l-Kehf suresi okunursa, hastanın iyi olma ihtimâli vardır. Bu, M.A.R.F.'nin bir şahidi tarafından tespit edilmiştir. Afganistan'da köpek tarafından tehdit edilen bir kimse, Kitmîr'den yardım ister"¹⁸. Aynı âlim, yine bu

16- Ahsenu't-tekâsîm, yayınlayan M.C. De Goeje, Leyden, 1907, s. 176. Şarkiyatçılardan C. Ganneau, geçen yüz yılın sonlarında bu mağarayı ziyaret ederek onun hakkında tafsilâtli bilgiler vermiş ve Kurân'da geçen Er-Rakîm'in burası olduğunu ileri sürmüştü, (Recueil d'archéologie, Orientale, 1900, III, s. 293-359).

17- Massignon, a.g.m., s. 87-88. Orada mescidin krokisi de verilmiştir. Fakat Evliya Çelebi Şam(Dimaşk)'daki bütün ziyaret yerlerini tafsilâtla anlattığı ve bir çok mağaraların adlarını yazdığı halde Kehf Cibrîl'den söz etmez (Şehâhatname, İstanbul, 1935, IX, s. 555 ve devamı).

18- Massignon, a.g.m., s. 89.

ülkenin kuzeyindeki Meymene şehrinde Eshâbü'l-Kehf'e ithaf edilmiş bir mescit bulunduğunu da haber veriyor¹⁹.

f-) Doğu Türkistan: Burada Turfan'ın 75 km doğusunda Toyok denilen yerde bir mağara ve mağaranın yamacında da bir cami vardır. Bu mağara ile cami, Eshâbü'l-Kehf adıyla vasıflandırılıyor. Toyok'un 30 km batısındaki Koçu şehri harabesinin de, Apsüs yahut Dakıyanus'un şehri olduğu kabul edilmiştir.²⁰ Koçu, Uygur hükümdarlarının başşehri olup eskiden beri Doğu Türkistan'ın en ünlü şehirlerinden biri idi. Ancak bu Uygur hükümdarları, ilk önce Mani, sonra da Buda dinine bağlı idiler. Buda mabetlerinde Buda'nın heykelleri bulunduğundan, Müslümanlar, Budacılar'ın puta taptıklarını sanıyorlardı. Koçu şehrinin de, Efsûs olduğunun ileri sürülmesi, şüphesiz gerçek mağaranın Afşin'de olduğu kanaatinin yaygın olmasından ileri gelmektedir. Eshâbü'l-Kehf hadisesinin Doğu Türkistan'a Mani dini mensupları yahut Nesturi Hıristiyanları'nca getirildiği ileri sürülmüştür²¹.

Verilmiş olan şu bilgiler, Eshâbü'l-Kehf ile ilgili mevkilerin, hemen hemen mahallî inanmalar sonucunda ortaya çıktığını gösteriyor. Meselâ İspanya ve Cezayir'e Hıristiyanlık, yaygın ve kuvvetli bir din olarak girmiş ve dolayısı ile buralarda bu din mensuplarının baskıya uğramaları söz konusu olmamıştır. Bundan başka Cezayir'de onlara isnat edilen yerler, mağaralar değil, alelâde mezarlardır. Mısır'da (Kahire'de), Mukaddam Dağı'ndaki mağaranın, evvelce "Kehfü'l-Südân" adını taşıdığı, çok sonraları, Eshâbü'l-Kehf'e izafe edildiği görülmüştü. Şam

19- Gösterilen yer.

20- Massignon, a.g.m., s. 91.

21- F. Babinger, Die Örtlichkeit der Siebenschläferlegende in Müslimischer Schau, Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante, München 1962, s. 1-9. Ben, Eshâbü'l-Kehf hatıralarının, Doğu Türkistan'a, İslâmiyet'in yayılması ile geldiğine inanıyorum.

şehrindeki mağara da, yine görüldüğü üzere, çok geç bir zamanda böyle vasıflandırılmıştır. Amman ve Belka yöresindeki mağaralara, Eshâbü'l-Kehf'in mağaraları olduğu iddialarının doğruluğuna, eski müellifler dahi şüphe ile bakmışlardır. Bütün bunlara ilâve olarak İslâm ve Hıristiyan âleminde asıl yaygın görüş, mağara arkadaşlarının Anadolu'da (Er-Rûm) yaşamış olduklarıdır. Ancak, bu ülkede de Eshâbü'l-Kehf'in mağarası, bir kaç yörede gösterilmiştir. Şimdi bunları gözden geçirelim.

g-) Anadolu (Rûm):

1-Efes: "Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik" yani "Yollar ve Ülkelerin kitabı" adlı tanınmış eserini IX. yy.'da yazmış olan İbn Hurdâdbîh, Bizans'ın Terkisis eyaletinden söz ederken: "Buradaki El-Evâsî kazasında (Rustâk), Eshâbü'l-Kehf şehri Afsis kalesi bulunur. Bu dört kaleden biridir. İbadethanelerinde Emevî Kumandanı Mesleme'nin Anadolu Ülkesine girişinin okunduğu Arapça bir yazı vardır" demektedir²².

İbn Hurdâdbîh'in zikrettiği Terkisis eyaleti, Bizans kaynaklarında geçen Thraciesion eyaleti olup, Efes (Efeşus), bu eyaletin içinde bulunmaktadır²³. Bizanslılar'ın Eshâbü'l-Kehf'in Efes'de yaşadığına inandıkları ve bu inancın oradan, Batı Avrupa Hıristiyan âlemine yayıldığı biliniyor²⁴. Bu sebeple Bizans eyaletleri, şehirleri ve yolları hakkında tafsilâtli bilgiler veren İbn Hurdâdbîh'in, Eshâbü'l-Kehf'in Efesli olup orada bir mağarada uydukları rivayetini Bizanslılar'dan duymuş olduğu açıkça anlaşılıyor. Aynı müellif, bunun hemen arkasından Eshâbü'r-

22- Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik, yayınlayan M. J. De Goeje, Leyden 1889, s.106.

23- G. Ostrogorsky, İngilizce tercüme C. Hussey, *History of the Byzantine State*, Oxford, 1968, dizine (s. 612, "themes" maddesi) ve haritalara bak.

24- Massignon, a.g.m., s. 64-67.

Rakîm'den bahsediyor. Bunu "kitabe sahipleri" şeklinde izah edebiliriz.

İbn Hurdâdbîh Eshâbü'r-Rakîm'in Ammuriye ile Nikiyye, yani İznik arasındaki Harmata(?) yöresinde olduğunu yazıyor ve Abbasi halifesi El-Vâsık Billâh'ın, onların ne durumda olduğunu anlamak için, Muhammed b. Mûsâ el Müneccim'i Anadolu'ya gönderdiğini bildiriyor.

El-Müneccim, bir dağın içinde bir odada mumyalanmış bazı cesetler görmüştü. Bu cesetlere bakan kişi, El-Müneccim'e, gördüğü cesetlerin canlı olduklarına inandırmak için, onlara yedirmek üzere yemek hazırlamış ise de, Halifenin temsilcisi bunun bir hile olduğunu açıkça söylemişti. El-Müneccim: "Bu cesetlere nezaret eden adam cesetlerin Eshâbü'r-Rakîm'e ait olduğuna hükümdarını inandırdığı gibi beni de inandırmak istedi" sözlerini de ilâve etmiştir²⁵.

2-Tarsus:Eshâbü'l-Kehf'in mağaralarının, burada veya civardaki bir tepede olduğunu ilk defa söyleyen müellif, eğer yanlışlıyorsam ,eserini X. yy sonlarında yazan coğrafyacı El-Mukaddesî'dir. El-Mukaddesî bu hususta aynen şöyle söylüyor: "Tarsus ve yörelerinden burada söz etmeyeceğiz. Zira buraları Bizanslılar'ın idaresindedir. Eshâbü'l Kef'e gelince, onların şehirleri Tarsus olup, Dakyanus'un kabri de buradadır. Şehrin yöresinde de bir mescit vardır. Bu mescidin, mağaranın üzerinde olduğunu söylediler"²⁶.

El-Mukaddesî Tarsus'un, gençlerin ve onları, inançlarından dolayı ele geçirmek isteyen Dakyanus'un şehri olduğunu kesin bir şekilde söylemekte, fakat mağaralarının bulunduğu yeri, bir rivayet şeklinde (Qalû=dediler) yazmaktadır.

25- İbn Hurdadbih, s. 106-107. Ayrıca 110. sayfeye de bak.

26- Absenü't-tekâsim, s. 152-153.

Ünlü tefsircilerden Fahreddin Muhammed Er-Râzî(ölümü: 1209) de Eshâbü'l-Kehf'in şehirlerinin Tarsus olduğunu sanıyor²⁷. Osmanlı müelliflerine gelince, onlardan Kâtip Çelebi (ölümü: 1658) “ve bu Eshâbü'l-Kehf kasabası, bu Tarsus'da vâkî olmuştur, dirler” sözü ile bunu bir rivayet olarak anlatır²⁸.

Ünlü seyyah Evliyâ Çelebi'ye gelince, Tarsus'tan söz ederken, şehrin iki saat kuzeyinde Eshâbü'l-Kehf ziyaretgâhı olduğunu yazar ve orayı ziyaret ettiğini, kapısı örülmüş olduğu için, içeriye giremediğini bildirir. Seyyahımız; Elbistan Subaşıhğı'ndaki mağarayı, yani Afşin'deki mağarayı gördüğünü iddia ettikten sonra; “bunun aslı yoktur” demektedir²⁹. Fakat Evliya Çelebi, iddia etmesine rağmen, Afşin'deki mağarayı ziyaret etmediği gibi, Elbistan'ı bile görmemiştir.

3-Afşin (Yarpuz Efsûs Arabissos).Şehrin adı daha önce söylendiği üzere, Bizans kaynaklarında Arabissos, Arabça eserlerde Efsûs şeklinde geçer. Selçuklular devrinde de aynı adla anılır. Sonra bu ad halkımızca, Yarpuz şekline çevrilmiştir. Yarpuz yine daha önce de yazıldığı gibi, Türkçe'de eski bir kelime olup, güzel kokulu bir ot, kır nanesi demektir. Şimdi Eshâbü'l-Kehf'in mağarasının Afşin'in altı km kuzey batısındaki mağara olduğuna dair haberlerden söz edelim.

a-) Vehb bin Münebbih (öl: 728 veya 732) İslâm'ın en eski ve aynı zamanda en tanınmış râvilerinden olan Vehb, Efsûs'un, Eshâbü'l-Kehf'in şehirleri olduğunu ifade eden ilk mü-

27- Mefâtihu'l-gayb, Kahire, (1308-1310), V, s. 629.

28- Cihannümâ, İstanbul, 1145, s. 603.

29- Seyahatnâme, 1935, IX, s. 332.

ellifler arasında yer alır³⁰.

b-) Muhammed ibn İsbak (öl: 767) Bu çok ünlü âlimin eserleri ne yazık ki bize kadar gelmemiştir. Bununla beraber, müellifler onun eserlerinden geniş hülâsalar yapmışlardır. Bunlar bu değerli müellifin de Eshâbü'l-Kehf'in Efsûs'da yaşadığı görüşünde olduğunu gösteriyor³¹.

c-) Taberî: Eshâbü'l-Kehf'in mağaralarının, Efsûs'ta olduğunu yazan en değerli âlimlerden biri de Ebû Câfer Muhammed b. Cerîre't-Taberî'dir. Taberî,âlemin yaradılışından 915 yılına kadar gelen, büyük tarih eseri ve diğer tafsilâtlı tefsiri ile, kendi devrinden zamanımıza kadar İslâm dünyasının her yerinde yakından bilinen âlimlerden biridir. Bu âlim, tarihinin iki yerinde ve tefsirinin Eshâbü'l-Kehf bahsinde Eshâbü'l-Kehf'in mağaralarının Efsûs'ta bulunduğunu kesin bir şekilde bildirir³².

ç-) Zemahşerî (ölümü: 1144): Bu ünlü din ve dil âlimi de, Eshâbü'l-Kehf'in şehirlerinin Efsûs (= Yarpuz = Aşin) olduğunu açıkça ifade eder³³.

d-) El-Herevî (ölümü: 1215): Şeyh Takiyeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu Bekr El-Herevî, kutsal yerleri ziyaret etmekle tanınmış, ciddî bir müelliftir. Haleb hükümdarı Eyyûbî Melik Zâhir Gâzî'nin himayesine nail olmuş ve bu şehirde ölmüştür³⁴. El-Herevî, kitabında diğer bazı mağaralardan bahsettikten son-

30- Mehmed Aymtabî, Tefsîrû'l-tibyân, İstanbul, 1323,III,s.4-5.

31- a.g.m., s. 5.

32- Tarih, 1-2, s,736,III-2, s.646

33- "Eshâbü'l-Kehf'in hükümdarları Dakyanus, şehirlerinin adı Efsûs, köpeklerinin ismi de Kitmîr'dir"(El-Keşşâf fî tefsiri'l-Kur'ân Kahire, 1307, I, s. 567).

34- Bunlar Endülüs ile Belka'da bulunan mağaralardır (Bundan sonraki hasiyeye bak).

ra, Efsûs'un batısındaki mağaranın, Kurân'da sözü edilen mağara olduğunu, açık bir şekilde yazmıştır³⁵.

e-) **Yakutü'l-Hamavî:** Yakut, yazdığı ansiklopedi mahiyetindeki eşsiz eserler ile, İslâm âleminde büyük şöhrete sahip olmuş bir müelliftir. Bu değerli âlim, Mu'cemü'l-Buldan adlı coğrafya ansiklopedisinde, Ebsûs maddesinde aynen şunları yazıyor: Ebsûs, Anadolu (= Er-Rûm)'da Elbistan yakınlarında harap bir şehirdir. Eshâbü'l-Kehf'in bu şehirden oldukları, Rakî'nin de orada bulunduğu söylenir. Dakyanus'un şehrinin de burası olduğu rivayet edilir. Ebsûs, harap olmakla beraber, orada hayret edilecek eserler görülür³⁶. Aynı müellif, Efsûs maddesinde de daha sığa olarak aynı haberi tekrarlar: "Bu, Anadolu'da, Elbistan'a yakın bir şehirdir. Dakyanus'un şehrinin burası olduğu söylenir"³⁷. Yakut, Elbistan maddesinde de, Efsûs'a te-

35- Elbistan şehrinin yakınında Ebsûs denilen bir yer vardır. Bu yerin Dakyanus'un şehri olduğu söyleniyor. Ebsûs'ta fevkalâde güzel, eski nesnelere yapılar görülür. Bu mevkinin batısında bir mağara olup Kurân'daki tasvire tamamiyle uymaktadır... Daha önce bir mağaradan ve Er-Rakîm'den söz edilmişti. Fakat en doğru olanı bu mağaradır. (*Guide des Lieux de pelerinage*, tercüme ve haşiyelerle yayınlayan S.V. Thomine, Institut Français de Damas, Damas, 1957, s.135.) El-Herevî "Belka'dan söz ederken" de aynen şunları yazıyor: "Bu bölgedeki mağara (El-Kehf) ve Er-Raqîm, eski yıkıntuları olan ve Dakyanus'un, şehri olduğu söylenen Amman şehri civarındadır. Halbuki biz, Anadolu'da dikkate değer kalıntılar bulunan ve Elbistan yakınında olan" Absûs adlı harap bir şehrin yakınındaki mağarayı ve Er-Rakîm'i ziyaret ettik. Dakyanus'un şehrinin bu olduğu söyleniyor. Keza batıda Endülüs'te Cinânü'l-verd denilen bir mevki vardır. Bu mevkide de mağara ve Er-Rakîm bulunuyor. Anlatıklarına göre bu mağarada, vücutları bozulmamış ölümler görülmektedir, Toledoda Dakyanus'un şehridir. Fakat gerçek mağara Anadolu'da (Er-Rûm) olanıdır ki bundan ileride bahsedilecektir (s. 46. ayrıca s. 123 ve devamına bakınız).

36- Yayınlayan F. Wustrenfeld, Leipzig, 1866, I, s. 90.

37- II, s. 806. Yakut başka bir Ufsûs maddesinde de: "Bu (yani Ufsûs), Tarsus sınır bölgesinde bir şehirdir. Ufsûs'un Eshâbü'l-Kehf'in şehri olduğu söylenir. (= beledun bi- sugûri Tarsus. Yukaalü innehu beledü Eshâbi'l-Kehfi (I, s. 330) sözlerini yazıyor".

mas eder: “Elbistan, Eshâbü'l-Kehf'in şehri olan Ebsûs'a yakın bir şehirdir³⁸. Yakut, şehrin harap bir durumda olduğu hakkındaki Herevî'nin sözlerini teyit ediyor. Bu haraplığın, Türkler'den önceki devir ile ilgili olması, en kuvvetli ihtimâldir. Selçuklular devrinde Elbistan'ın gelişmesi ve yörenin merkezi durumuna yükselmesi, şüphesiz Efsûs'un bu haraplığından da ileri gelmiştir”.

f-) İbnü'l-Esîr(1166-1234): İbnü'l -Esîr'in, İslâm âleminin en önde gelen müverrihlerinden biri olduğu malûmdur. Aynı zamanda tanınmış bir hadisçi olan bu ünlü müellif de, Eshâbü'l-Kehf'in mağarasının Efsûs'ta olduğunu bildirir³⁹.

g-) Kemâleddin İbnü'l-'Adîm(öl:1262): Haleb'in eski ve tanınmış bir ailesine mensup olur İbnü'l-'Adîm, Halel Eyyübî devleti'nin vezirliğini yapmış ve 1237-1238 yıllarında elçilikle Kayseri'ye giderek Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile görüşmüştü. Efsûs'u Arabsûs şeklinde zikreden İbnü'l-'Adîm “Ulu Tanrı'nın kitabında zikrettiği yer burasıdır”der ve mağarayı da “Ulu Tanrı'nın tasvir ettiği şekilde bulı

ğ-) Zekerîya El-Kazvinî(öl:1283): Bu müellif, Asâru'l-Bilâd adlı eserindeki Efsûs maddesinde: “Anadolu'da ünlü bir şehirdir. Bu katı yürekli Dakyanus'un şehridir. Eshâbü'l-Kehf,

38- 1, s. 94.

39- El-Kâmil fi't-târîh, Tornberg yayını, Leyden, 1853-1871, I, s.254-326 VI, s, 161-328-332- 355.

40- Buğyetu't-taleb fi târîh-i Haleb, Ayasofya ktp. nr. 3036, s. 337-342, 370-373. Bk. M. Halil (Yınanç), Maraş Emirleri, Türk Tarih Encümeni mecmuası, 1341, nr. 8(85), s. 93. haşiye 1. Burada müellifin Arapça ifadesinin metni verilmiştir.

bu hükümdardan kaçmıştı” demektedir ⁴¹.

h-) İbn-i Bibî:(öl: ?)Ölüm tarihi bilinmeyen bu ünlü Selçuklu tarihçisi (eseri 1282 yılı olayları ile sona eriyor), Efsûs’u, Arabîsus şeklinde zikrediyor ve burasının Eshâbü’l-Kehf’in şehri olduğunu Dakyanus’un da burada oturduğunu bildiriyor⁴².

ı-) Kadı Beyzavî(Beydavî)(öl: 1292): Beyzavî’nin, tefsir âlimlerinin en önde gelenlerinden biri olduğunu biliyoruz. Bu büyük âlim de Eshâbü’l-Kehf’in şehrinin, Efsûs olduğunu yazıyor⁴³.

ı-) Muhyiddin İbn Abdü’z-Zâhir (ölümü: 1292): Adı geçen bu müellif, Memlûk hükümdarı Beybars’ın 1277 yılındaki Anadolu seferine katılarak, müşahedelerini bir “günlük”te toplamıştır. İbn Abdü’z-Zâhir, Afşin yöresindeki Rummân (= Hurman = Yazı Belen)’dan söz ederken, burasının asil Eshâbü’l-Kehf mağarası ile Er-Rakîm’e yakın olduğunu kesin bir şekilde söylüyor ve Eshâbü’l-Kehf’in mağarasının, Beika’ya bağlı Husbân yakınındaki mağara olmadığını da kaydediyor⁴⁴.

j-) Ebü’l-Fidâ (ölümü: 1331): Tarihçi ve coğrafyacı olan bu âlim hükümdarın da aynı görüşü paylaştığı anlaşıyor⁴⁵.

41- Rum ülkesinde bulunan meşhur bir şehirdir. Burası Eshâbü’l-Kehf’in kendisinden kaçtıkları, Zalim Dakyanus’un şehridir. *Asâru’l-bilâd, Beyrut, 1960, s. 498-501.* Yine bu devrin coğrafyacılarından İbn Saîd (öl: 1276) Rumiar’ın Eshâbü’l-Kehf’in mağarasının Ereğli’nin doğusundaki bir dağda bulunduğu inandıklarını yazar. (*Kitâbü’l-bastî’l-arz, Tetuan, 1958, s. 118.*)

42- *Tevârîh-i Âl-i Selçuk, yayınlayan M.Th. Houtsma, Leide, 1902 s. 152.*

43- *Tefsirü’l- Beyzâvî Kahire, 1285, II, s. 9*

44- Metin için şu eserlere bk. *Kalkaşendî, Subhü’l-â-şâKahire, 1919, XIV, s.150, F.Sumer, “Yabancu Pazarı, Selçuklular devrinde büyük bir fuar,” T.D.A. İstanbul, 1985, s. 75-118.*

45- *El-Muhtasar bi-abbârl’l-beşer İstanbul, 1286, I, s, 96-97.*

k-) İbn-Kesir:770 (ölümü: 1369) yılında vefat eden, Memlûklar devrinin pek tanınmış tarihçi ve tefsircilerindendir. O da mağara arkadaşlarının şehrinin, Efsûs olduğunu açıkça yazar⁴⁶.

l-) İbn-Haldûn (öl: 1406): İslâm'ın bu pek tanınmış düşünürü ve tarihçisi de, Eshâbü'l-Kehf'in mağarasının Efsûs şehri yakınında olduğunu kaydediyor⁴⁷.

m-) Vilâyetnâme: Bu eserde Hacı Bektâş-ı Velî'nin Anadolu'ya gelirken Elbistan'daki Eshâbü'l- Kehf mağarasına uğradığı, orada bir "erbâ'in" çıkardıktan sonra, Kayseri'ye doğru yola çıktığı bildirilir⁴⁸.

n-)XVI. YÜZ YILDAN SONRAKİ TEFİRCİLER:

XVI.yüz yıldan, zamanımıza kadar gelen tefsircilerin çoğu da Eshâbü'l-Kehf'in şehrinin, Efsûs olduğunu yazmışlardır. Bu tefsircilerden bazıları şunlardır: Hüseyin Vâiz Kâşifi (İran, öl:1505)⁴⁹, Antep'li Mehmed Efendi⁵⁰, Bursalı İsmail Hakkı (öl: 1715⁵¹ ve Konyalı Vehbî Hoca (öl:?)⁵². Bunlara da-

46- Tefsirü'l- Kur'âni'l-'azîm , Kahire, tarihsiz, III, s. 77, İstanbul, 1986, III, s. 77.

47- Kitabü'l-İber, Kahire, 1284, il.s.207.

48- Hazırlayan A. Gölpinarlı, İstanbul, 1958, s. 18.

49-Mevâhib-i âliye (Tefsîr-i Hüseyini), Türkçe tercüme İ. Ferruh, İstanbul, 1323, s. 4-69 (Tefsîr-i Tıbyân yayınının kenarında). Ebû's-Suûd Efendi'nin tefsirine baktı isem de, orada her hangi bir yer adı görülemedi. Bununla beraber, adı geçen tefsiri dikkatle incelediğimden de pek emin değilim. Eğer var ise eski kaynaklardan dolayı, bu pek muhtemel olarak, Efsûs'tur.

50- Tefsirü'l-Tıbyân, İstanbul, 1323, III, s. 4-5-6-8-10. Bu eser dilimizde yazılmış en güzel tefsirlerden biridir.

51- Tefsîr u Rûhî'l-beyân İstanbul, 1389, V, s. 219-224.

52- Hulâsati'l-beyân fi tefsiri 'l-Kur'ân, İstanbul, 1340-1343, IX, s. 145.

ha bir çok müfessirlerin isimleri ilâve edilebilir. Fakat buna lüzum ve ihtiyaç yoktur. Çünkü bu müellifler, seleflerinin sözlerini tekrar etmekten başka bir şey yapmamışlardır. Esasen eski ve yeni tefsircilerin pek çoğu veya hepsi mağaranın nerede olabileceği üzerinde durmamışlardır. Buna ehemmiyet veren, görmüş olduğumuz gibi daha çok, coğrafyacılar olmuştur.

o-) Zamanımızdaki Alimler: Bunlardan M. C. De Goece⁵³, A. C. Wensinck⁵⁴ile M. H. Yınanç⁵⁵, F. Babinger⁵⁶, Erdmann⁵⁷, İ. K. Kökten'in⁵⁸, F. Hild - M. Lechner'in⁵⁹ görüşleri, Ef-süs üzerinde birleşmiştir.

p-) Kilise: Selçuklular devrinde (XI-XIV. yüz yıllar arası) Eshâbü'l-Kehf'in mağarasının, Afşin yakınında olduğuna, kesin bir şekilde inanılıyordu. Öyle ki XIII. yüz yılın birinci yarısında, Selçuklu Devleti'nin Maraş Sübaşısı (Valisi) Nusreteddîn

53-"Acaba bu hakiki veya muhayyel hadisenin geçtiği yer, Absuş (bu günkü Yarpuz) şehri midir? De Goeje, menbalardan bu faraziyeyi takviye edecek mahiyette deliller çıkarmıştır"(İslâm Ansiklopedisi, IV, s. 372).

54- "Absûs (Efsûs) adı, sonraları Ephesus'u (= Efes) hatıra getirmiş olsa gerekir"(İslâm Ansiklopedisi, IV, s. 372).

55. Maraş emirleri, s.92-93; Aynı muellit, Etbistan maddesi , İslâm Ansiklopedisi, IV, s.225-226.

56. Die Örtlichkeit, Siebenschläß ferlegende in Muslimscher Schau s.92.

57. K.Erdmann, mağara ile yanındaki tesisin Hristiyanlık devrinde bir ziyaret yeri olduğunu ve bunun müslümanlar zamanında da devam ettiğini yazmıştır(Das Anatolische Karavansaray. des 13. Jahrhunderts, Berlin 1961. Teil. I, nr.59).

58- Anadolu Maraş vilâyetinde tarihten dip tarihe gidis,Türk arkeoloji dergisi, Ankara, 1960, X-1, s. 44.

59- F. Hild-H. Lechner, Chirstliche Kultstätten im Anthaurus, Jah, Wien, 1979 s. 255-259.

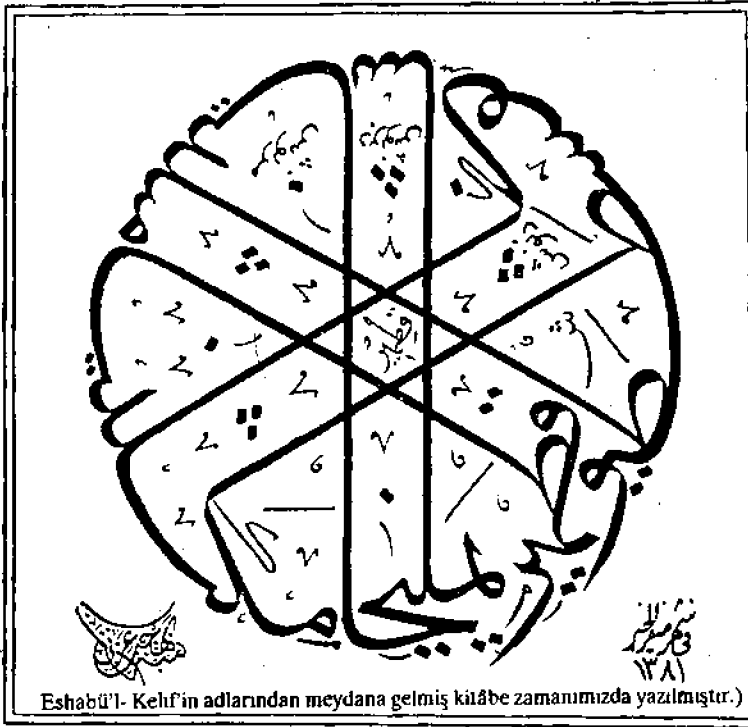
Hasan Bey, burada bir tekke bir mescit ve bir de medrese-misafirhane yaptırmıştır. Mescidi ziyaret edenler mescidin inşasından önce, mağaranın önünde küçük bir kilise olduğunu, mescidin yapılması esnasında bu kilisenin mescide katıldığını kolayca anlayabilirler⁶⁰. Bu kilisenin varlığı, şu mühim gerçekleri ortaya koymaktadır:

1- Müslümanlar, Eshâbü'l-Kehf'in mağarasının Efsûs yakınındaki mağara olduğunu, doğrudan doğruya, Efsûslular'dan öğrenmişlerdir. 2- Selçuklular devrinde Eshâbü'l-Kehf külliyesinin yapılmasında bu kilisenin varlığı ve Anadolu Hıristiyanları'nın buna inanmaları şüphesiz, pek mühim bir âmil olmuştur. Yani Selçuklu valisi, bu külliyei sadece Müslümanlar'ın hatıralarına dayanarak yaptırmamıştır. 3-İslâm müelliflerinin, mağaranın önüne bir kilise (mescit) yapıldığını bildirdikleri, yukarıda görülmüştü.

Sonuç: Yukarıdan beri verilmiş olan şu bilgiler, Anadolu ve Suriye Hıristiyanları'nın, Eshâbü'l-Kehf'in mağarasının Efsûs'taki mağara olduğuna inandıklarını ve aynı inancın Müslümanlar arasında devam ettiğini açıkça göstermektedir. Tarsus rivayetinin Efsûs ile bu isim arasındaki ses benzeşmesinden çıkmış olduğu açıkça anlaşılıyor. ihtiyatlı bir ifade ile pek muhtemeldir. Bu inanç, Selçuklular devrinde de yaygınlığını koru-

60- Eshâbü'l-Kehf külliyesini tetkik etmiş olan iki sanat tarihçimizin görüşleri de şudur: "Asıl mağaranın önündeki bu kısım, caminin inşasından evvel de mevcut olup, Bizanslı bir menşee dayanmaktadır"... Caminin inşasından evvel de burada ve hususiyle mağaranın ağzında bazı mukaddes yapıların bulunduğu ve caminin bunlara ahenkli bir şekilde birleştirildiğinden, fakat harim kısmının tamamen yeni olarak yapıldığından şüphe etmemelidir". (T. Özgüç- M. Akok, Afşin yakınındaki Eshâb-ı Kehf külliyesi, Yıllık Araştırmalar I, s. 84). Aynı görüşler Avrupa'lı araştırmacılar tarafından da ifade edilmiştir. Hatta F. Hild - M. Lechher orada V. veya VI. yüz yıla ait bir mezar kitabesi bulmuşlardır (aynı makale, s.258-259).

duğu ve mağaranın ağızında bir kilise ve muhtemelen diğer bazı yapılar bulunduğundan, Maraş valisi Eshâbü'l-Kehf için muhteşem bir külliye yaptırmıştır⁶¹. Bu inancın Selçuklular'dan sonraki siyasi iktidarlar devrinde de devam etmesi, tabii idi. Nitekim XIV.yy 'da kurulmuş olan Dulkadirli beyliği hükümdarları, Selçuklular devrindeki, Eshâbü'l-Kehf vakfına tam bir riayet gösterdikleri gibi, bu külliyeye bazı tesisler ilâve etmişlerdir. Osmanlı devrinde de vakıf, Eshâbü'l-Kehf vakfı olarak son zamanlara kadar varlığını korumuştur⁶²

Eshabü'l-Kelîf'in adlarından meydana gelmiş kılâbe zamanımızda yazılmıştır.)

61- Bu eserler için biraz aşağıya bak.

62-Dulkadir iline dair ilk defterler(Başbakanlık Arşivi, nr. 402,419)ilediğer defterler ve muhtelif devirlere ait dağınık vesikalar.

-Eshâbü'l-Kehf-Külliyesi

Daha önce de belirtildiği gibi, kutsal mağarayı da içine alan külliye Afşin'in altı km kuzey batısında küçük bir dağ üzerindedir. Külliye'de dört eser görülür. Bunlardan üçü külliye'nin esasını teşkil etmektedir. Dördüncüsü ise çok sonra, Dul-kadırlılar zamanında yapılmış bir ilâvedir.

1- Külliye'nin Yapılması: Külliye Selçuklular devrinde, XIII. yüz yılın birinci yarısında Maraş emiri Nusretüddîn Hasan Bey tarafından yaptırılmıştır. Hasan Bey'in babası İbrahim Bey ile dedesi Hüsâmeddin Hasan Beyler de Maraş emirleri idiler. Bu bölge Hüsâmeddin Hasan Bey'e yurdluk-ocaklık şeklinde II. Kılıç Arslan tarafından tevcih edilmiştir. Yurdluk-ocaklıkta emirlik babadan oğula geçtiği gibi, tevcih edilen bölge belki bir dereceye kadar serbestçe idare edilirdi. Buna karşılık sultan'ın her türlü emirlerini istenildiği şekilde yerine getirdiklerini biliyoruz. Buna ilâve olarak emirlerin her yıl devlet hazinesine muayyen bir vergi gönderdikleri de şüphesizdir.

Nusretüddîn Hasan Bey'i I. Sultan Keyhüsrev devrinde itibaren Maraş emiri olarak görüyoruz. Giyâseddin Keyhüsrev 1211 yılında ölünce yerine Hasan Bey'in tavsiyesi üzerine büyük oğlu İzzeddin Keykâvus geçirilmiştir. Bu husus onun itibarlı ve nüfuzlu bir emir olduğunu gösterir.

Hasan Bey külliye'den "ribât"ı (tekke) İzzeddin devrinde yaptırmıştır. Ribâtın, taç kapısı üzerinde bulunan kitabesinin metni ve tercümesi şudur.

١) بسم الله الرحمن الرحيم انما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر و اقام الصلوات .

٢) امر بعمارت هذه الرباط المباركة في أيام السلطان الغالب شاهنشاه الاعظم مالك رقاب الامم سيد (سيل) السلاطين العرب والعجم عز الدنيا و الدين .

٣) ابو الفتح كيكاور بن كيجيرو برهان امير المؤمنين الامير الاسبهلاز الاجل الكبير العالم العادل نصره الله المحتاج الى رحمة الله ابو على الحسن بن ابراهيم السلطاني .

٤) في التاريخ شهر رمضان سنة اثني عشر و ستائة .

Tercümesi:

1) Bağışlayan ve yarlıgayan Tanrı adıyla-Allah (C.C.)'in mescidlerini sadece Allah (C.C.)'a, ahiret gününe ve namaza inananlar yaparlar.

2) Bu tekkenin (ribât) yapılmasını, Galib Sultan Ulu Şahinşah milletlerin sahibi Arab ve Acem sultanlarının efendisi dünyanın ve dinin kudreti

3) Fâtihler fâtihi emirü'l-mü'minînin burhanı, Keyhüsrev oğlu Keykâvus zamanında ulu, yüce, bilgili, âdil emir ve kumandan-Tanrı'nın yardımına ve rahmetine muhtaç-Sultana mensub İbrahim'in oğlu Eb'u Ali Hasan emretti.

4) Bu, altı yüz on iki yılının Ramazan ayında (= 1215 Ocak ayı veya 1216 Şubatı) tamamlandı⁶³.

İzzeddin Keykâvus, başarısızlıkla sona eren Haleb seferinden dönüşünde (1218) bir çok emirleri cezalandırdı. Bu beyler arasında Maraş emiri Nusreteddîn Hasan'ın kardeşi ve damadı da vardı. Sultan onların, Tel Başir ve Ra'ban şehirlerini bırakıp kaçtıkları için, hayatlarına son verdimişti.

Nusretüddîn Hasan Bey, 1234 yılına kadar, Maraş Emiri olarak, yaşadı. Mescit'ten başka muhtemelen medrese de onun zamanında yapıldı. Nusreteddîn Hasan Bey'in de

Kavdedilen yılda (1234) Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubat taratından hayatına son verildi. Kaynaklarda bunun sebebi hakkında bilgi görülemediği gibi bu hadisenin neden ile geldiği üzerinde kuvvetli bir tahminde bulunmak da mümkün olmuyor. Alâeddin Keykubad Hasan Bey'in mevkisini onun oğlu Muzafferiddîn'e verdi. Muzafferiddîn'den sonra da kardeşi İmâdeddin (adı bilinemiyor) Maraş Emiri oldu. İmâdeddin 1258 yılına kadar Maraş ve yöresini idare ettikten sonra aynı yılda oradan ayrılmak zorunda kaldı. Merhum hocamız M. H. Yınanç bundan 61 yıl önce Maraş emirleri'ne dâir incelemesini türk tarih encümeni mecmuası'nda yayınlamıştı. Bu makale ilmî değerini şimdi de korumaktadır⁶⁴.

63- Maraş emirleri, Türk Tarih encümeni mecmuası, sene 1340, nr. 5(82), s.283-299, 83(6), s.340-352, sene 1341, nr. 8(85) c 85-100.

64- M.Halil (Yınanç),Maraş emirleri,nr. 8(85)-100.

Hasan Bey'in mescidin kapısı üzerinde bir kitâbesi vardır. Fakat bu kitabede mescit kelimesi değil ribât sözü geçiyor. Halbuki "ribât" ise, tekke, kervansaray; mücahitlerin uçlarda yani sınır boylarında kaldıkları berkitilmiş yer anlamlarına geliyor. M.H. Yınanç bu kitabenin "mescid" in 1902 yılındaki tamiiri esnasında duvarın içinde bulunup yeniden inşa edilen kapının üzerine konduğunu haber vermektedir.⁶⁵ Diğer taraftan medresenin de kitabesi yoktur. Bu kitabenin metni ve tercümesi de şudur:

(1) امر بعمارت (هذه) الريا ط فى ايام
السلطان المعظم علا الدنيا و الدين .
(2) ابو الفتح كيقباد بن كيخسرو ناصر
امير المؤمنين على امر ملك الامرا .
(3) نصره الين حسن بن ابراهيم اعز الله
انصاره فى سنة ثلثين و ستمائة .

Tercümesi:

- 1)'Bu ribatın inşasını dünya ve dinin yücesi Ulu Sultan
- 2)Fâtihler fâtihi ve Emirü'l-mü'minin'in yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubad devrinde beğlerbeği
- 3)İbrahim oğlu Nusreteddin Hasan'ın emri üzerine-Tanrı ona yardımını güçlendirdi-sin-altı yüz otuz üç yılında yapıldı⁶⁵

Bu güzel tesislerin işlemesi için gereken masrafı kar-

65- Aynı makale, s.93.

şlamak üzere Atlas Yazısı'ndaki, yani Afşin-Elbistan ovasında bulunan köylerden çoğunun geliri vakfedilmiştir⁶⁶.

2- Eserler: Külliye'nin esasını üç eser meydana getirmektedir. Bu eserler Osmanlı resmî vesikalarında cami, zaviye ve medrese adları ile anılıyor. Yukarıda da işaret edildiği gibi bu eserlerden cami ve zaviye'nin kitabelerinde adı geçen eserler için ribât kelimesi kullanılıyor. Ribâtın bir çok manaları var ise de burada, Osmanlı vesikalarında ifade edildiği üzere "zaviye" manasına geliyor. Zaviye, tekke ve aynı zamanda misafirhane demektir. Fakat ribât cami ve mescit manalarına gelmez. Bu sebeple cami kapısının üzerinde bulunan kitabe, başka bir tesis ait olmalıdır. Şayet Osmanlı vesikalarında medrese olarak zikredilen yapı, aslında misafirhane idi ise cami kitabesi bu yapıya ait olabilir.

Külliye'nin esasını teşkil eden üç eser, bundan 30 yıl önce T. Özgüç-M. Akok tarafından incelenmiş, yapıların plan, kesit ve fotoğrafları da verilmiştir. Fakat o yıllarda eserlerden bilhassa ikisi harap durumda oldukları için, araştırmacıların da belirttikleri gibi, onların arzu edildiği şekilde incelenmeleri mümkün olmamıştı.⁶⁷

a- Cami: Adından da anlaşılacağı gibi, Cuma Namazı kılınan ibadethanelere denilir. Osmanlı devri vesikaların da "Eshâbü'l-Kehfî's-şerîf'in" sadece namaz kılınan binasında Cu-

66- Afşin yakınındaki Eshâbü'l-Kehf külliyesi, Yıllık araştırmalar (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi), Ankara, 1958, I.s, 77-78.

67- F. Babinger kitabenin 620(1220) tarihli olduğunu söylüyor ki, bir zühuldur(Die "Ortlichkeit der Siebenschläferlegende in Müslimischer schau, Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante, München 1962, s. 121) Türk meslektaşların makalesindeki:"cami ribâtın 17 sene evvel yani 630(1232) de inşa edilmiştir" cümlesi (s.84) Cami ribâtın 17 sene sonra, yani "630 (1232) de inşa edilmiştir" olacaktır. Fakat bulunan kitabe câmie ait değildir.

ma namazı kılındığı ve bu münasebetle caminin bir de hatibi bulunduğu bildirilir.

Diğer iki asli eserin kuzeyinde bulunan cami iki bölümden müteşekkildir: Cami bölümü, kutsal mağara bölümü. Cami bölümüne doğudaki bir kapıdan girilerek son cemaat mahalline gelinir. Son cemaat mahallinde başka bir yapıya ait, ölçüleri farklı üç mermer direk görülür. Yine orada ikisi kuzeyde ve biri de doğuda olmak üzere üç geniş ve uzun pencere de vardır. Aynı yerdeki kemerler ve tonoz ise tuğla ile örtülmüştür. Caminin asıl kısmına (harîm) gelince, bu kısım yarım daire biçimli bir kubbe ile örtülüdür. Mihrap, minber ve duvarlarının kayda değer hususiyetleri yoktur. Bu kısmında doğuya açılan üç penceresi vardır.

Mağara kısmına gelince bu da kutsal mağara ve önündeki ibadet yeri olmak üzere iki kısma ayrılır. Mağaranın batı yönündeki şekilsiz uç tarafında bir göz (kaynak, pınar) vardır; mağaranın geri kalan kısmı ise dörtgen şeklindedir. Mağaranın önünde yine dörtgen biçiminde bir bölme de bulunur. Buradan da ibadet yerine ulaşılır. İbadet yerinin kemer ve tonozları tuğla ile, duvarları ise moloztaş ile inşa edilmiştir. Burada kuzeye açılan sadece bir pencere görülür. Mağaraya doğru olan duvarın üzerinde de mermer bir mihrap vardır ki halk buna “vaftiz taşı” adını veriyor.

Araştırmalar, ziyaretçilerin tasdik edecekleri üzere, ibadet yerinin Bizans devrinde kilise olduğunu kesin bir şekilde göstermiştir.

b- Zaviye: Az yukarıda belirttiğimiz üzere, eser, kitabesinde “ribât” kelimesi ile vasıflandırılıyor. Vilâyetname’de Hacı Bektaş-ı Veli’nin Kırşehir’e giderken bu ribattaki hücrelerden

birinde 40 gün oturarak çile çektiği bildiriliyor⁶⁸. M.H. Yınanç “bu ribâtta” muhtelif tarikatların zaviyeleri olmakla beraber ribâtın Kadiri şeyhinin idaresinde bulunduğunu bildiriyor⁶⁹.

Zaviye, câmi ile medrese arasında bulunmaktadır. Bu eser meslektaşlarımızın da ifade ettikleri üzere⁷⁰ Selçuklu sanatının kendi türü içinde en güzel ve en orijinal âbidesidir. Öyle ki onunla mukayese edilecek başka bir eser de yoktur. Zaviye iki katlı olduğu gibi birinci katın altında bir bölme de vardır. Zaviyenin taç kapısı güney cephesinde yer almıştır. Taç kapı sivri kemerin içindeki istelaktitleri, çerçevesinde, düzenli oymalar şeklindeki hendesî yapıları(motif), sivrikemer ve üstündeki mermer kitabe arasında bezenmiş gülcükler ile diğer Selçuklu taç kapılarından farksız güzelliğe ve çekiciliğe sahiptir. Zaviyenin iç kısmına gelince taç kapıdan girildiğinde sağda her biri 18 metre uzunluğunda iki geniş bölme görülür. Kuzey duvarına kadar uzanan bu bölmeler tonozlu olup birbirine sivri kemerlerden geçilir. Her iki bölmenin kuzeyde birer küçük kapıları vardır. Doğu duvarına bitişik olan ikinci bölmenin sivri kenarlı üç penceresi olup ortada ki diğerlerine nazaran daha büyüktür. Bu bölmenin altında, giriş kısmının pek yakınında merdivenle inilen ve kapıdan girilen üçüncü bir bölme daha vardır. Bu bölmenin uzunluğu 17 m , eni 2.50 m ve yüksekliği de 2.65 m 'dir. Tonozlu olan alt bölmenin dört penceresi vardır. İki birinci katta, biri de onların altında bulunan bu üç bölme de zaviyenin oturma yerlerini teşkil etmektedir.

Yine taç kapıdan girildiğinde sol tarafta çilehane ile mescit kısımları yer alırlar. Çilehane bir geniş aralık ile ona açılan dört hücreden müteşekkildir. Hücrelerin genişlikleri birbirinden farklıdır. Mescit kısmı geniş bir kemerle birinci bölmeden

68- Vilâyetname, s.18.

69- Elbistan maddesi, s.226-27.

70- Aynı makale, s.79.

ayrılır; mihrabı oldukça süslüdür. Mihrabın solundaki eyvandan küçük bir odaya girilir.

Zaviyenin üst katına gelince, bu kat geniş bir sofa ile ona açılan altı odadan müteşekkildir. Odalar muhtelif büyüklükte olup doğudaki odalardan ortadakinin bir, sağ ve solundaki odaların, üçer pencereleri vardır. Batıdaki iki oda ise penceresizdir. Tavanları yüksek, ferah ve manzaralı olan ikinci katın mütevellî ve ailesine mahsus olması muhtemeldir.

Zaviyenin duvarları ikinci kata kadar kesme taşla yapılmıştır. Hemen tamamen yeniden inşa edilmiş olan ikinci katın duvarlarında tuğla kullanılmış olduğu görülür. Ribâtin iç kısmına gelince burada zemin, tamamen kesme taşlar ile döşenmiştir. Kemerler ile tonozların hepsi yontma taştır⁷².

3.Misafirhâne: Bu, zaviyenin güneyinde ve ona altmış metre mesafededir. Araştırmacılar planının çok farklı olduğunu ve mevkiinin sapa bir yerde bulunduğunu belirttikleri halde, ahırın varlığını göz önüne alarak, bu tesise "han" (ve kervansaray) demişlerdir. Şayet bu eser, kutsal mağarayı ziyaret etmek isteyen kimseleri barındırmak gayesi ile yapılmış ise onun misafirhane şeklinde anılması yerinde olur. Çünkü, bilindiği üzere kervansaraylar, ana yollar üzerinde ticaret kabileleri ve yolcuları konuk etmek için inşa edilmiş eserlerdir. Hana gelince, yine bilindiği gibi, ticarî malların satıldığı ve tüccar ve diğer yolcuların indikleri binalardır. Bu arada orada, görülen cyvanlara misafirhane de maksatla yer verilmiş olduğunun izah edilmesi gerekir.

Pek harap bir durumda olduğu söylenen misafirhane Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce tamir edilirken taç kapı yeniden ya-

pılmıştır. Taç kapının çerçevesinde süslemelerin görülmemesi ve kitabenin bulunmaması bu husus ile ilgili olmalıdır. Girişin sağındaki odadan L şeklinde kapalı, geniş bir bölmeye girilir. Meslektaşlarımız bunun ahır olduğunu yazmışlardır. Sağdaki kapıdan da bir odaya girilir. Giriş avluya açılır. Burada karşılıklı eyvan ve odalar görülür. Girişin tam karşısında da bir eyvan vardır. Bu eyvandan da birer kapı ile sağ ve soldaki odalara girilir. Meslektaşlarımızın “ahır” dedikleri kısma gelince bu, uzun bir tonuzla örtülü olup kemerler ile altı kısma ayrılmıştır. Yapının doğu cihetine düşen duvarlarında üç büyük çıkıntı vardır. Kısaca misafirhane de kesme taşlarla yapılmış güzel görünümlü muhteşem bir âbedir Bu âbedenin de Nusreteddin Hasan Bey tarafından yaptırılmış olması pek muhtemeldir.

4- Çardak: Bu, Dulkadirli hükümdarlarından Alâüdevle Bozkurt Bey'in (ölümü = 1515) zevcesi Şems Hatun tarafından yaptırılmış bir zaviyedir. Halkımızca “Ali Paşa Çardağı” yahut sadece Çardak deniliyor bu esere Ali Paşa Çardağı denilmesi onun son Dulkadirli emiri Şehsuvar oğlu Ali Bey tarafından tamir ettirildiğinin sanılmasıdır. Kitabesinde yapı yeni mescid olarak tarifediliyor. Boyutları farklı kesme taşlardan yapılmış olan çardak iki katlıdır ve her katta üç oda vardır.

- Eshâbü'l-Kehf'in vakıfları hakkında ancak Osmanlı arşiv vesikalarından bilgi edinebiliyoruz. Bu vesikalarda mağara arkadaşları “Eshâbü'l-Kehfi'sh-şerif” (şerefli) şeklinde anılıyor.

XVI. yüzyılın ortalarında yazılmış bir tahrir defterine göre, külliye de 19 kişi oturmakta olup bunun 6'sı evli üçü de bekârdır. Bundan başka 1 imam, 1 müezzin, 1 zaviyenin şeyhi, 4 muhassıl (= tahsildar) ile bir temizlikçi bir de aydınlatıcı ve diğer bir müstahdem vardı. Bir de “türbe-i şerif” için cüz okuyucudan söz ediliyor. Külliye de ne bir türbe vardır, ne de bir türbe izi görülür. Bu durumda bununla yedi uyurların mağarasının kastedildiği şüphesizdir.

Külliyyenin vakıflarına gelince, bunlar şunlardır:

a-Başüstü (=Nişanıt) köyü halkı çift resmi vermeme karşılığında zaviyeye odun getiriyorlardı.

b- Afşin'in gelirinin yarısı. Yarısı Afşin'deki Dede Abdal zaviyesine tahsis edilmiştir.

c-Afşin halkının ektiği Belviran ekinliği (mezrea).

ç-Dulkadir elinin Cerid boyundan Kabaklar (65 vergi nüfuslu), Döngelenlü'den Saru baş (10 vergi nüfuslu), ünlü Ağça Koyunlu boyundan Aymalar (13 vergi nüfuslu)ve Beoynu yoğunlu obalarının gelirleri.

d-Kışlacık köyü (8 vergi nüfuslu).

e- Büyük Sevinit ve Küçük Sevinit köylerinin malikâne hisseleri.

f- Eshâbü'l-Kehf yakınındaki Çoban Pınarı köyü (14 vergi nüfuslu),

g- Kaya Pınar köyünün (15 vergi nüfuslu) gelirinin yarısı.

ğ-Çağılan (şüphesiz bu günkü Çağılhan, 57 vergi nüfuslu) köyünün çift resmi.

katkıları olduğu açıkça anlaşılıyor⁷⁰

h- Küçük Sevinit yanındaki Nâib Hasan, Çağılhan yanındaki Çanaklı Çoban Pınarı yakınındaki Kara Kaya, Saruca Ayna Beg ekinliklerinin gelirleri.

Görüldüğü üzere Eshâbü'l-Kehf'deki vazifelilerin maaşları ile külliyyenin tamiri için tahsis edilen vakıfların geliri oldukça zengindir. Bu vakıflarda Dulkadir Beyleri'nin önemli katkıları olduğu açıkça anlaşılıyor⁷⁴.

70 - Başbakanlık Arşiv Umum Müdürlüğü, nr. 402 (ilk tahrir), s. 1182-1183, nr. 419, s.22-327.

KAYNAKLAR VE İNCELEMELER

F. Babinger.

Die Örtlichkeit Der Siebenschlöferlegende in Müslimischer schau,

Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante, München 1962, s.117-123.

Bursalı İsmail Hakkı, Tefsir rûhi'l-beyân, İstanbul, 1938.

M. Canardı, Histoire de la dynastie des H'amdanides de Jazîra et de syrie, Paris, 1953.

Dulkadır İli Tahrir defterleri, nr. 402,nr.419 (Başbakanlık Genel Müdürlüğü Arşivi)ve muhtelif tarihli vesikalar

Ebû'l-Ferec, Tarih, Türkçe tercüme O.R. Doğrul, T.T.K., Ankara, 1945-1950, I-II.

Ebû'l-Fidâ, el-Muhtasar fi-ahbâri'l-beşer, İstanbul, 1286.

Ebû'l-Hasan Alı b. Abi Bakr, El-Herevî, Guide des Lieux de pe lerinage, Fransızca tercüme J. Sourdcl-Thomine, Damas, 1957, Institut Français de Damas. :

El-Mukaddesî, Ahsenü't-tekâsim, yayımlayan M. J. De Goeje, Leyden 1907.

K. Erdmann, Das anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Berlin, 1961, 1-II.

Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, İstanbul, 1935, IX. cild.

Fahri Râzî, Mefâihü'l-gayb, Kahire, 1308-1310.

H. Gündoğdu Dulkadirli beyliği mimarisi, Ankara, 1986.

F. Haslusck, Christianity and Islam under the Sultans, Oxford, 1929, s. 309-310.

F. Hild- M. Lechner Christliche Kultstätten im Antitaurus, Afşin und Hunu JÖB 2 (1974) s.255-262.

F. Hild, Das Byzantinische strabensystem in Kappadokien, Wien, 1977.

E. Honigmann. Die Ost grenze des Byzantinischen Reiches, Bruxelles, 1935, Türkçe tercüme F. Işıltan, Bizans Devleti'nin doğu sınırı, İstanbul, 1970.

Hüseyin Vâiz Kâşifi, Mevâhib-i âliye, Türkçe tercüme I. Ferruh, İstanbul, 1323 (Tefsîr-i Tıbyân'ın kenarında, III. cild.)

İbn Haldûn, Kitâbü'l-iber, Kahire, 1284, I-VIII.

İbn Havkal, Kitâb-ı Sûreti'l-arz, yayımlayan H. Kramers, Leyden, 1938-1939, 1-II.

İbn Hurdâdbih, Kitâbu'l-mesâlik ve'lmemâlik, yayımlayan M. J. De Goeje, Leyden 1889.

İbn Kesîr, Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm, İstanbul, 1986, III, s. 77; Türkçe tercümesi, Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm tercümesi, İstanbul, 1985, s. 4959-4979.

- İbn Saîd, Kitâbu'l-basti'l-arz, Tetu'an, 1958.
- İbnü'l-Adim, Bugyetü't-taleb fi târîh-i Haleb, Ayasofya Ktp, nr. 3036, s. 337-340, 379-383.
- İbnü'l-Esîr, El-Kâmil fi't-târîh, Tornberg yayını, Leyden, 1853-1871, I. ve VI. cildler.
- İzmirli İsmâil Hakkı, Meâlî-i Kur'ân-ı Kerîm, İstanbul, 1927, II. cild.
- Kaşgarlı Mahmûd, Dîvân u Lûgati't-Türk, Türkçe tercüme, B. Atalay, Ankara, 1941, III, s. 39.
- Kâtib Çelebî, Cihân-nümâ, İstanbul, 1145.
- İ. Kılıç Kökten, Anadolu Maraş vilâyetinde tarihten dip tarihe gidiş, Türk Arkeoloji Dergisi, Ankara, 1960, X-I, s. 42-52.
- La Grande encyclopédie, XIV., s. 939-940.
- G. Le Strange, The Lands of the Eastern Caliphate, Cambridge, 1930.
- L. Massignon, Les Sept Dormants d'Ephese (ahl-al-Kahf) en Islam et en chréti enté, Revue des etudes Islamiques, Paris, 1955. 59-s. 112.
- Matthieu d'Edesse, Chronique, Fransızca tercüme M. E.
- Dulaurier. Paris. 1858, Türkçe tercüme H. D. Andreasyan, Urfalı Mateos, Vekâyinâme, TTK. Ankara, 1962.
- Mehmed 'Ayıntâbî, Tefsîr-i Tibyân, İstanbul, 1323, III. cild.
- Mehmed Vehbî, Hülâsatü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân, İstanbul, 1340-1343, IX. cild.
- Michael Le Syrien, Chronique, Fransızca tercüme J. B. Chabot, Paris, 1903-1905, I-II.

Muhyiddîn ibn'Abdü'z-Zâhir, Risâle, Kalkaşendî'nin Subhu'l-âşâ'sında Kahire, 1338 (1919), XIV, s. 150; F. Sümer Yabunlu Pazarı, s.118.

G. Ostrogorsky History of the Byzantine state, İngilizce tercüme J. Hussey, Oxford, 1968.

B. Ögel, Yedi Uyurlar, Tarih Vesikaları, Yeni seri, İstanbul, 1955 I, s. 135-140.

T. Özgüç, Karahöyük hafriyatı, Belleten, 1948, S. 45, s. 226-232.

T. Özgüç-M. Akok, Afşin yakınındaki Eshâb-ı Kehf külliyesi, Yıllık Araştırmalar (dergisi), Ankara (DTCF), 1958, I. s. 78-87.

R. Paret, Eshâbu'l-Kehf maddesi, The Encyclopaedia of Islâm (new edition), II, s. 691.

W. M. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, Amsterdam, 1962.

Salnâme-i vilâyet-i Haleb, 1318.

F. Sümer, Oğuzlar, İstanbul, 1980.

Yabunlu Pazarı, Selçuklular devrinde milletlerarası bir fuar Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayınlarından, İstanbul, 1985.

Muhammed ibn Cerîr Et-Ta'berî, Kitâbu'l-mulûk ve'r-rusûl, yayınlayan M. J. De Goeje, Leyden, 1964, II. cild, Câmî'ü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân, Kahire, 1321, XV. cild.

H. R. Tankut, Maraş yollarında, Ankara, 1944.

A. A. Vasiliev, Byzance et les Arabes, Bruxelles, 1935-1968, I-II.

Vilayetnâme, hazırlayan A. Gölpınarlı, İstanbul, 1958.

A. J. Wensinck, Eshâbu'l-Kehf, İslâm ansiklopedisi, IV, s. 371-372.

Usâme ibn Munkız, Kitabu'l-itibar, yayınlayan H. Derenbourg. Paris, 1886.

Ya'kûbî, Farîh, Necef, 1964, I-II.

Yakut, Mu'cemü'l-buldân, yayınlayan F. Wustenfeld, Leipzig, 1867, I-II. ciltler.

H. Yazır, Yeni meallî Türkçe tefsir, Diyanet İşleri Reisliği yayınlarından, İstanbul, 1936, IV. cild.

S. Yıldız, Eshâb-ı Kehf, İstanbul, 1971.

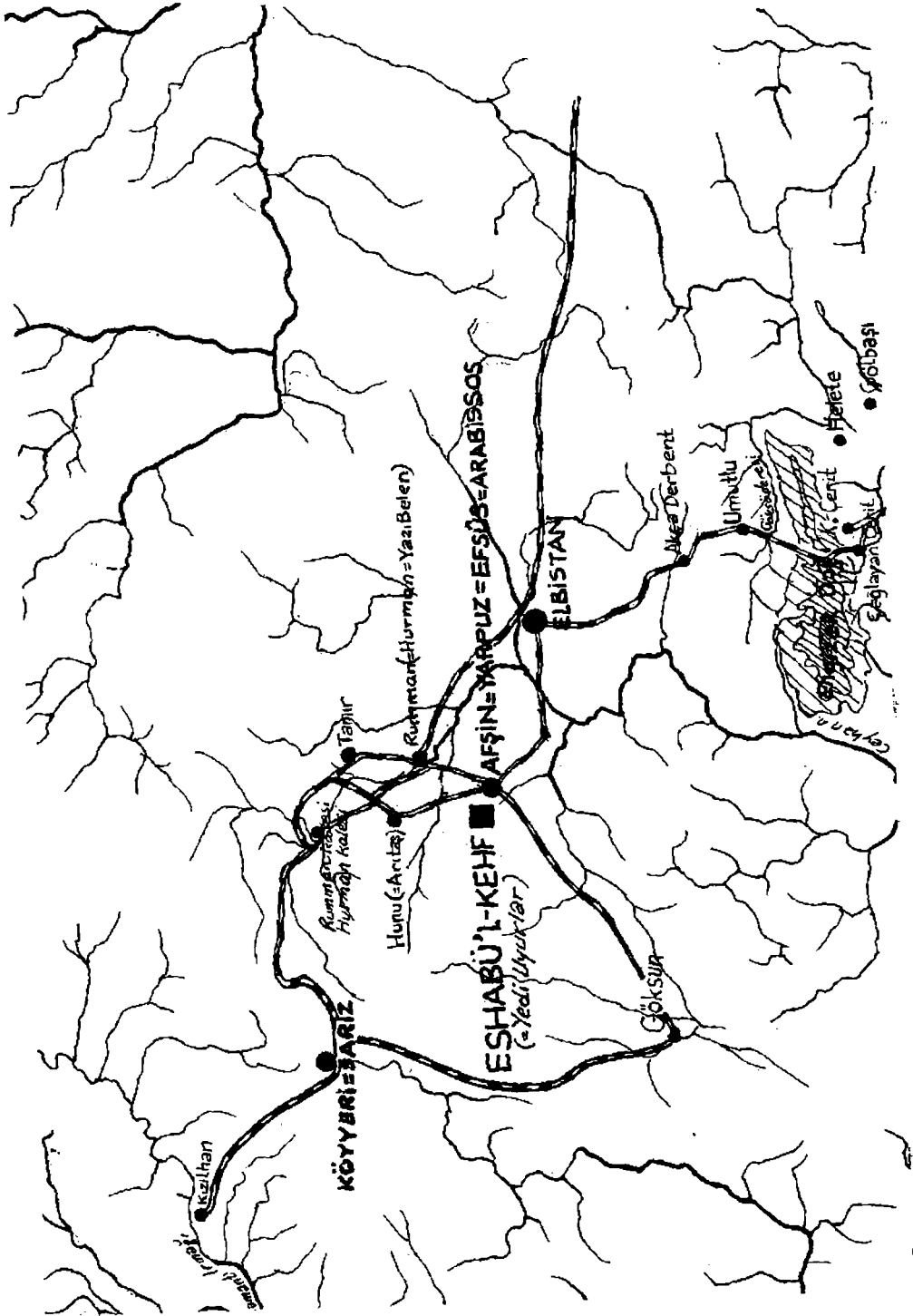
M. Halil (Yınanç), Maraş Emirleri, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, İstanbul, 1926, nr. 4, 6, 8.

M. Halil (Yınanç), Elbistan maddesi, İslâm Ansiklopedisi, IV, s. 223-230.

Zekeriya el-Kazvîni, Asâru'l-bilâd, Beyrut, 1960.

Eshâbü'l-Kehf'in adları yazılı gemi şeklindeki kitâbe (XVI. yüzyıl)

KÖYHERİ=ARIZ

ESHABÜ'L-KEHF
(=Kedi/Uyuklar)

AFŞİN=YARPUZ = EFSUS=ARABISSOS

ELBİSTAN

Rummenekesi
Hırmacı Kalesi

Tahir

Hunu (=Arıtar)

Rummenekesi Hırmacı Kalesi = Yazı Belen

Göksür

Alga Derbent

Umudlu

Herete

Göbbaşı

Çentil

Sığlacı

Sığlacı

Kızıltan

Kızıltan

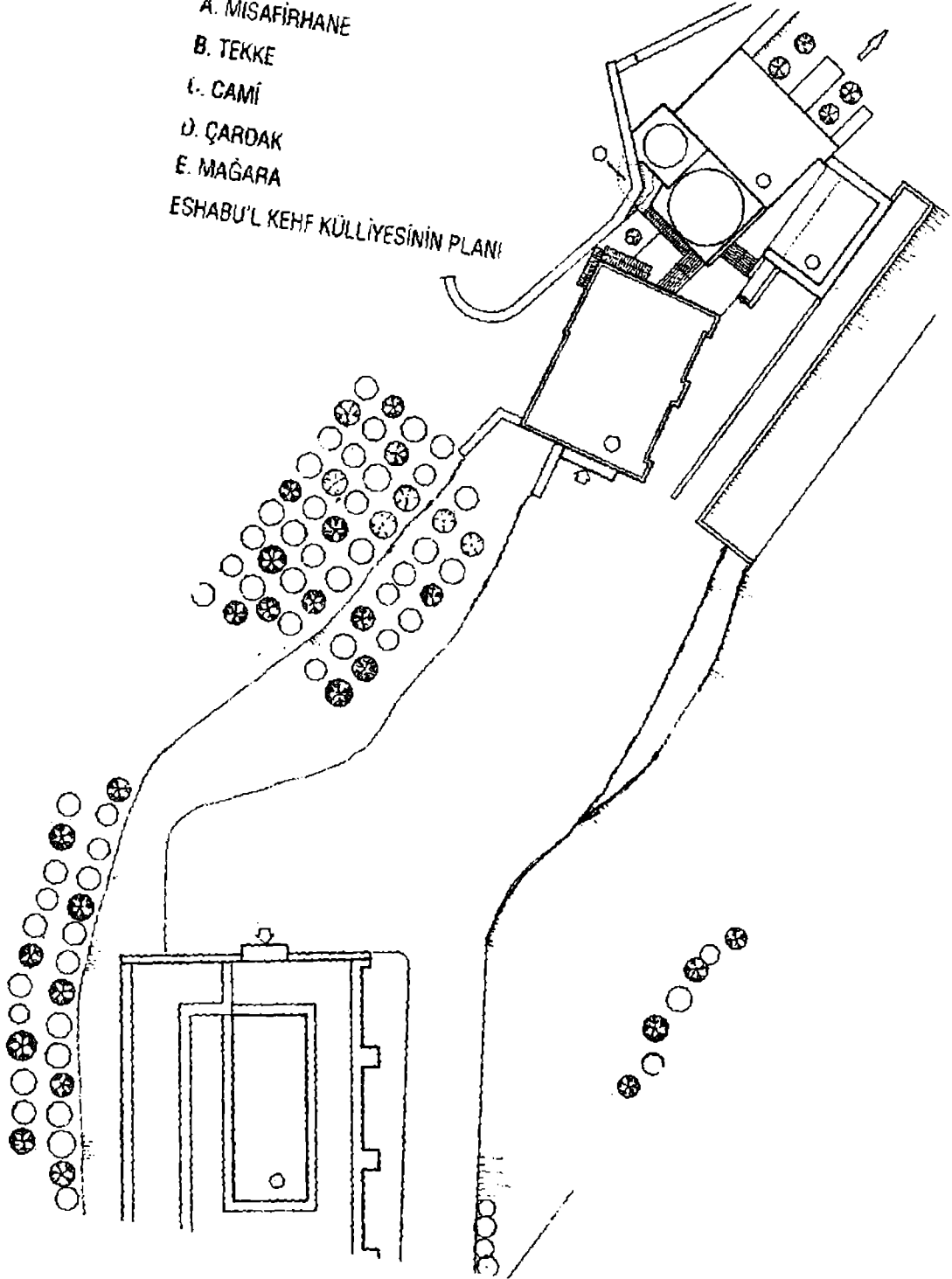
PAZARCIK

MARAŞ BÖLGESİNDEKİ
BAZI TARİHİ YERLER
ESKİ ASKERİ VE
TİCARİ YOL

ANTAB (GAZIANTEP)

- A. MISAFIRHANE
B. TEKKE
C. CAMİ
D. ÇARDAK
E. MAĞARA
ESHABU'L KEHF KÜLLİYESİNİN PLANI

İLÂVE VE AÇIKLAMALAR

1- Paris Milli Kütüphanesindeki Eshabü'l-Kehf Rivayeti:

Paris Millî Kütüphanesinde Eshabü'l Kehf hakkında İbn Abbas'a¹ isnad edilen Arabca bir risale vardır. Bu risaledeki Eshabü'l-Ke'f kısmı esas noktalarda yukarıda anlatılanlar gibidir. Fakat buna karşılık teferruatta bazı veya birçok farklar görülüyor. Okuyucular bu farkların neler olduğunu bilmek isteyeceklerdir. Bu sebeble bu risalenin Fransızca tercümesini hemen hemen aynen Türkçeye çevirdik.

Risaledeki rivayet şöyledir: "Eski zamanlarda Efsûs denilen bir şehir vardı². Bu şehrin hükümdarı Dakyanus olup Tanrılık iddasında bulunuyor ve bu yüzden insanlara eziyet ediyordu. Dakyanus'un yedi dayıoğlu vardı ki şunlardı; Temliha (<Temlihâ)³, Meksilmina, Nurksina, Ilyaûs, Kartanus; Kastahina. Köpeklerinin adı da Kitmîr idi. Bu altı genç Dakyanus'un iç hizmetine bakıyorlardı. Bir gece Temlika ve kardeşleri yüksek hisarlardan birinde uyuyorlardı. Gece yarısı Temlika yıldızlarla parlayan göğe baktıktan sonra kardeşlerini uyandırıp onlara şöyle dedi "Ey kardeşlerim sizin Tanrınız kimdir, kime tapıyorsunuz

1 Adı Abdullah olan İbn Abbas İlahzreti Peygamber'in amcasının oğludur (61.68-8). O, Hadis, fıkıh ve tefsir ilimlerindeki geniş bilgisi ile sonraki nesiller tarafından çok beğenilmiştir. Kendisine pek çok hadis isnad edilmiş ise de bunların mühim bir kısmının ona ait olmayan düzme hadisler olduğu anlaşılmıştır.

2 Metin: Aksûs. Bunun Efsûs olacağı aşîkârdır. Anlaşılacağı üzere İbn Abbas'a isnad edilen risalede de mağara arkadaşlarının Efsûslu oldukları kabul edilmiştir.

3 Aynen böyle. Bu bir imlâ yanlışlığı mıdır yoksa rivayetin kendisinde böyle mi yazılmıştır bilinmiyor. Bu isim diğer eserlerde Yemlihâ'dır.

nuz?" Onlar: "Dakyanus" cevabını verdiler.

-Fakat bu göğü, bu yıldızları kim yarattı?

-Bilmiyoruz.

-Bu yeri, kim döşedi, bu denizi kim doldurdu, bu ırmakları kim akıttı?

-Bilmiyoruz.

- O halde biz bütün bunları yaratana tapmalıyız. Bu yaratan Dakyanus'tan çok büyük ve çok güçlüdür. İşte bu, Musa aleyhisselam ile ondan önceki peygamlerin Tanrısıdır. Kardeşlerin hepsi:

"-Doğrudur, fakat biz Dakyanus'tan canımız ve malımız için korkuyoruz. Çünkü, o zâlimdir" dediler. Temliha;

" -Gece Tanrı'ya taparız gündüz de kiral Dakyanus'a hizmet ederiz".diyerek kardeşlerinin korkusunu giderdi.

Gece olunca onlar ipekli kumaştan olan elbiselerini çıkarıp yün elbiseler giydiler ve sabaha kadar Ulu Tanrı'ya dua ettiler.

İblis Yani şeytan putları bırakıp yüce Allaha taptıklarını anlayınca onları kışkırdı. Dakyanus'un katına çıkıp Ulu Tanrı'nın yerine ona secde etti ve sonra:

"Ey Kırılım, Temliha ve kardeşleri sizin ekmeğinizi yiyorlar fakat başkasına tapıyorlar" dedi. Bunun üzerine Dakyanus: Temliha ve kardeşlerini katına getirmelerini emretti. Onları getirdiler. Kırıl:

"Sizler kime tapıyorsunuz? dedi."Bizi doyurana, giydirene ve hastalanınca iyileştirene tapıyoruz." cevabını verdiler.

Dakyanus: "Doğru söylüyorlar, gerçekten onları besleyen, giydiren benim" dedi ve onların gitmelerine izin verdi. Fakat İblis ertesi gün yine Dakyanus'un katına çıkıp:

"Siz onlara taptıkları Tanrı üzerine and içirirseniz onun hakkında size bilgi verirler" dedi. Dakyanus şeytanın dediği gibi yaptı. Bunun üzerine Temliha:

"-Ey akılsız! yer vüzünü sen mi döşedin, bu gök'ü sen mi yarattın,

bu denizleri sen mi doldurdun ve bu dağları sen mi yükselttin?

-Hayır

-Biz, işte bütün bunları yaratana taparız.

Bu sözlere kızan Dakyanus Temliha ve kardeşlerinin el ve ayaklarını bağlatıp zindana attırdı.

Bir müddet sonra Melik Dakyanus halkla birlikte bir hafta sürecek bir şenlik için şehirden ayrıldı. O gece Temliha rüyasında çok yakışıklı iki delikanlı gördü. Bunların üstlerinde yeşil elbiseler bellerinde gümüş kakmalı, süslü kemerler vardı. Bunlar oyun oynuyorlardı. Onlardan biri Temliha'ya "beni tamdın mı?" dedi. Temliha "hayır" deyince, "ben Cebrailim, bu da arkadaşım Mikail'dir" dedi. Ve şunları da ilâve etti: "Siz zindandan ve şehirden çıkmak istiyorsanız bu ancak hiyle ile olur. Onu da ben size öğreteceğim".

Temliha gördüklerini kardeşlerine anlattıktan sonra hep birlikte zindancı nın yanına gittiler ve ona: "kiral bir kimseye bizi öldürmesini emr etse, o kimse bizi öldüremez. Çünkü, bizler kiralın ailesindeyiz. Kiral da akrabası olduğumuz için bizi öldürmez. Bu sebeble kiralla aramız düzeldiğinde senin halin nice olur" dediler. Bu sözleri işiten zindancı korkarak "ne istiyorsunuz?" diye sordu. Onlar kiral dönünceye kadar evlerimizde oturmak istiyoruz. Cevabını verdiler. Zindancı isteklerini yerine getirdi. Temliha zindandan çıkınca bir kuyumcuya her birisi için altından bir top ve gümüşten bir sopa yaptırdı. Sonra gümüş sopa ile altın topa vurdu, top şehrin kapısına doğru gitti. İkinci topun şehrin kapısına düşmesi üzerine kapının kanatları, Ulu Tanrının yardımı ile, açıldı; şehirden çıktılar ve dağa doğru yuvarlanan topu takip ettiler.

Dağa yaklaşırken köpeği ile birlikte sürü güden bir çobana rast geldiler. Altı kardeş görünmemek için uzaklaştılar ise de çoban onları görüp yanlarına geldi. Fakat onlar: "nereye gidiyorsun, biz senin bizden ayrılmanı istiyoruz." dediler. Fakat çobanın: "ben de sizin kaçmak istediğiniz yere kaçıyorum ve ben de sizin taptığınıza tapıyorum" demesi üzerine Temliha ve kardeşleri de başlarından geçenleri anlattılar. Sonra hep birlikte yola devam ettiler. Köpek de efendisini takip ediyordu. Temliha ve kardeşleri: bu köpeği uzaklaştır, çünkü o, kira

lin adamlarından birine saklandığımız yeri gösterebilir" dediler. Çoban şu cevabı verdi:

"-Beyler! bu köpek çok eskiden beri yanımdadır. Sonra o takdis edilmiştir. Onda, başka köpeklerde olmayan bir çok şeyler gördüm. Onu nasıl kovabilirim."

Onların neler gördün diye sormaları üzerine, Çoban,

"-Onu kovmaktan utanırım" dedi.

Bunun üzerine Temliha köpeği kovmak için ona doğru gidince Ulu Tanrı'nın emri ile köpek:

"Tanrı'dan başka ilâh yoktur ve o ortağa da sahip değildir. Ey gençler, Allah aşkına beni kovmayın. Ben sizlerden önce O'nu tanıdım. Sizinle birlikte olmak istiyorum" diye konuştu. Köpeğin konuşması onların inancını pekiştirdi ve Cenab-ı Hakk'a bağlılıklarını sağlamlaştırdı.

Sonra yollarına devam ettiler. Bir çayırığa geldiler. Bu çayırıkta ulu bir ağaç ve ulu ağacın altında da bir pınar vardı; pınarın yanına oturup azıklarını yediler. Çoban yanındaki tulumu pınarın suyu ile doldurdu. Yeniden yola koyuldular ve çok geçmeden dağa vardılar.

Gençler dağa tırmandılar. Sonra bir keçi yolu üzerinde yürüdüler. Karşlarına bir mağara çıktı. Gün ortasında hava çok sıcaktı. Bu sebeple gençler biraz dinlenmek için mağaraya girdiler. Dinlendikten sonra, mağaradan çıkıp oturmaları için uygun bir yer bulacaklardı. Mağarada dinlenirken Ulu Tanrı yiğitlere uyku verdi. Onlar uyudular. Köpek de ön ayaklarını mağaranın girişine uzatarak uyudu.

Dakyanus şehre dönünce gençlerin kaçmış olduklarını öğrendi. Onların bu davranışlarını gözünde büyüttü. Adamları ile birlikte onları aramaya çıktı; kiral ve adamları gençlerin azıklarını yemek için yanına oturdukları pınara geldiler. Sonra izleri izleyerek dağa ulaştılar. Dağa çıkıp keçi yolundan yürüyünce mağarayı gördüler ve : "Temliha ile kardeşleri şüphesiz bu mağaranın içindedir" dediler. Mağaranın girişine kadar geldiler. Orada köpeği gördüler. Ulu Tanrı onların kalblerine korku saldı. Öyle korktular ki az kaldı atlarından yere düşeceklerdi; duydukları korkudan orada duramayıp pınarın bulunduğu ça-

yırlığa kadar kaçtılar.

Kıral sonra adamlarından bazılarını yanına alıp mağaraya kadar geldi; Temliha ve kardeşlerini uyur gördü. Fakat köpekten çekindiği için onlara yaklaşmadı. Gençlerin üzerlerinde ipekli elbiseler yerine yünden elbiseler vardı. Onlar çobanı tanıdıktan sonra çobanın telkini ile ipekli elbise giymekten vazgeçmişlerdi. Kıralın adamları onların yün elbiseler giymiş olduklarını görünce kırala "efendimiz sizin onları cezalandırmanıza gerek kalmadı. Çünkü, Temliha ve kadeşleri ipekli ve işlemeli elbiseler giymekten vazgeçip bu elbiseleri başkalarına vermişlerdir. Böylece sizin vereceğiniz cezadan daha şiddetli bir cezayı almış bulunuyorlar. Esasen bizzat kendileri aynı toprakta uyuyorlar. Bu sebeble şimdilik şu hadise onlar için yeterli bir cezadır. Temliha ve kardeşleri lezzetli yemeklerden, güzel elbiselerden ve nefis içkilerden vazgeçmişler ve şu hayatı sizin yanınızda bulunmaya tercih etmişlerdir" dediler. Kıral bu sözleri doğru buldu; fakat aldanmış olarak, adamları ile birlikte şehre döndü.

Dakyanus yüz üç yıl daha yaşadı. Yüz yıl sonra da Allah Meryem oğlu İsa Aleyhisselam'ı gönderdi. Temliha ve yanındakilere gelince onlar üçyüz dokuz yıl uyudular. Yüce Allah onları bazan sağa, bazan sola çevirmeleri için bir çok meleği vazifelendirmişti. Üçyüz dokuz yıl sonra Ulu Tanrı Temliha ve kardeşlerini uyandırdı. Onlar birbirlerine sordular: "burada ne kadar kaldık? "Bir gün veya bir günden daha az" dediler. Kastahına da, "mağaraya girişimizden bu ana kadar güneş ancak üç karış yükselmiştir." dedi. Çoban da tulumdaki suyun hiç azalmamış olduğunu söyledi.

Temliha "ben şehre gidip yiyecek getirmeli ve kimseye görünmemeye dikkat etmeliyim." dedikten sonra yola çıktı; altında yemek yedikleri, ağacı yanında oturdukları pınarı ve çayırılığı göremiyerek çok şaştı. Dönüp bunu kardeşlerine bildirdi; yeniden şehre doğru gitti ve bir çobanla karşılaştı. Ona Dakyanus'un şenlikten dönüp dönmediğini sordu ise de Çoban bu adda kimseyi tanımadığını ve duymadığını söyledi. Yoluna devam eden Temliha bu sefer iki adama rast geldi. Onlara da aynı soruyu sordu. Onlar da Dakyanus'u tanımadıklarını ifade ettiler. Şehir kapısına geldiğinde kapının üzerinde "Tanrıdan başka ilâh yoktur, İsa onun elçisidir" sözlerini görüp çok hayret etti. Şehire

girince ekmekçi dükkanına gitti parayı ekmekçiye gösterdi. Para Dakyanus adına basılmıştı. Üzerinde Dakyanus'un başında taç bulunan bir tasviri vardı. Ekmekçi parayı inceledikten sonra bu parayı nereden bulunduğunu Temliha'ya sordu ve böyle bir parayı hiç görmediğini belirtti. Bu haber yayıldı. Kadı ve kiral da bu haberi duydular. Kadı Temliha'yı kiralın katına çıkardı. Kiral da parayı nereden bulunduğunu sordu. Temliha "bu para Dakyanus'undur. Dün şehirden ayrılırken ekmekçi, terzi ve doğramacı bu para ile alışveriş ediyorlardı". cevabını verdi. Kiral kasalarında böyle bir para olmadığını bildirince, Temliha şehirden çıkarken kiralın Dakyanus olduğunu yeniden ifade etti. Kiral:" bir hazine buldunuz ise bunu gösterip payınızı alın" deyince Temliha: "hazine bulmadım, dün şehri terkederken ekmekçinin kasası bu para ile dolu idi" şeklinde konuştu.

Kiral : " dün şehirden ayrıldım diyorsunuz, fakat burada hiç kimseyi tanımıyorsunuz" deyince Temliha da: ailemi, karımı, çocuklarımı, komşularımı tanıyabilirim" karşılığını verdi.

Bunun üzerine kiral Temliha'dan ailesini bulmasını istedi. Hep birlikte sokakları dolaşmaya başladılar. Temliha tanıdıklarından hiç bir kimseyi göremedi, evine giden yolu da tanımayarak şaşırıp kaldı. Bunun üzerine "ey âlemlerin rabbi bana evimi göster diyerek Ulu Tanrı'dan yardım diledi. Bunun üzerine Yüce Allah Cebrail'e komşularından birinin şekline girerek Temliha'nın yanına gitmesini emretti. Cebrail Temliha'ya evini gösterdi. O da "İşte oturduğum ev budur" dedi.

Kiral evin sahibi ile komşularını çağırdı. Onlara , Temliha'yı tanıyıp tanımadıklarını sordu. Onlar tanımadıklarını ve onun bu şehirden olmadığını söylediler. Kiral'ın evin sahibinin kim olduğunu sorması üzerine yüz yirmi yaşındaki bir adamı gösterdiler. Kiral bu adama baktı. Saygı telkin eden bir görünüşü vardı. Kiral, bu yaşlı adama bu genç adam bu evin kendi evi olduğunu iddia ediyor ne dersin" diye sordu. Yaşlı adam "görüyorsunuz ben çok yaşlı bir kişiyim, bu ev bana ebeveynimden kalmıştır. Onlara da dedemden kalmış. Bu genç elinde hiç bir delil olmadan bu evin kendisine ait olduğunu utanmadan nasıl iddia edebiliyor" dedi.

Bunun üzerine kiral "Temliha'ya dönerek: "İhtiyarın sözlerini duy-

dun ne cevap vereceksin" dedi. Temliha şu cevabı verdi: "Bu evin bana ait olduğunu isbat edecek olan bir alâmetten söz edeceğim. Evin duvarında oyulmuş iki taş bulunur. Bunlardan birinde altın, diğèrinde de üzerinde Dakyanus'un tasvirini bulunan para vardır." Bunun üzerine kiral yanındakilerle birlikte eve girdi ve duvarın kazılmasını emretti. Temliha'nın söylediği taşlar ortaya çıktı. Bunları gören kiral yaşlı adama: "Bu genç senden daha bilgili onun bu ev üzerinde hukuku daha çok kuvvetlidir. Kısaca bu ev onun ve kardeşlerindir" dedi. Bu esnada yaşlı adam elini altın bir kutuya uzattı ve içinden zeber cedli kırmızı ipek bir mendile sarılmış bir kitap çıkardı. Kitap İbranice yazılmış olup şöyle başlıyordu: "ycrin ve gök'ün sahibi, âlemlerin yaratıcısı olan Yüce Allah akıllı bilgili ve âdildir"

Yaşlı adam ağlayarak Temliha'ya bakıyordu. Temliha'nın adını öğrenince gözyaşları içinde onu kucaklayarak kırala "Temliha benim dedemin dedesidir. Bu kitapda onun başından geçenler yazılıyor. Bu genç üçyüz dokuz yıl önce şehirden kaçtı. Karısı dedeme hamile imiş⁴. Şehrin kıralı Amelika kavminden olup⁵, ilah olduğunu iddia ediyordu; adı da Dakyanus idi. Bu yiğit ve kardeşleri kıraldan kaçıp dağa gittiler" dedi. Bunun üzerine orada bulunanlar ağlayarak Temliha'yı kucakladılar.

Kiral Temliha'dan kendilerini mağaraya götürmelerini istedi. Hep birlikte mağaraya doğru gittiler. Şehirde kimsa kalmamıştı. Temliha yanında yiyecek olduğu halde onlardan önce mağaraya geldi ve kardeşlerine; "ey kardeşlerim biz burada üçyüz dokuz yıl kalmışız. Ulu Tanrı Dakyanus'u ve ondan sonra birçok kavmi yok etmiş. Eğer dışarı çıkarsanız herkes sizi parmağı ile gösterecek" dedi. Onlar; "artık ona yeniden bir ilave yapılmasın" diye cevap verdiler.

Siz Ulu Tanrı'yı istiyorsanız, şimdi ruhunuzu almasını ondan dileyiniz. Ellerinizi hep birlikte Tanrı'ya doğru uzatın. Onlar da ellerini kaldırıp herşeye kadir olan Ulu Allaha yalvardılar. Bunun üzerine Allah ruhlarını aldı. Böylece hepsi öldüler.

Gecikme üzerine kiral mağaraya girdi ve hepsinin ölmüş olduğunu

4 aynen böyle. Dedemin babasına olacak.

5 Eski zamanlarda Arabistanda yaşamış bir kavim.

nu gördü. Sıcak göz yaşlarını akıta akıta ağladı. Kiral sonradan onları dibadan kumaşlara sardırıp altından tabutlara koydurdu. O gece kiral mağaralarında uyudu. Ve bir rüya gördü. Rüya Eshabül-Kehf kendisine şöyle dediler: "cy kiral pamuk ve tozdan başka bir şey istemiyoruz." Kiral uykusundan uyandı ve ağladı; sonra gençlerin cesedlerinin tabuttan çıkarılmalarını ve pamuklu bezlere sarılarak toprağa verilmelerini emretti. Kiral onların mezarlarının üzerine bir câmi yaptırdı⁶.

2.Eshabü'l-Kehf Türk Denizcilerinin Koruyucusudur:

Eshabü'l Kef'in Türk denizciliğinin manevî koruyucuları olduklarına inanıldığı anlaşılıyor⁷. Eshabü'l-Kehf'in isimleri yazılı gemi şekillerinin meydana getirilmiş olması⁸, bu inançtan ileri gelmiştir. Gerçekten onların isimleri çizilen gemilerin kenarlarını yelkenlerini ve küreklerini teşkil ettikleri görülür. Bunlar gemilere asılır ve onların gemileri batmaktan kurtaracağına inanılır.

3. Kayseri Bedesteninde Eshabü'l-Kehf isimleri:

Kayseri Bedesteni'nin güney yan bölümüne açılan kapının üzerinde Eshabü'l-Kehf'in adları vardır. Bunlar isimlerin halkımızca söylenen şekilleridir.⁹ Bu husus Türkler arasında Eshabü'l Kef'in manevi şahsiyetine ne kadar ehemmiyet verildiğini gösteren yeni bir delildir.

4. Yedi Uyurların adlarının Yunanca şekilleri:

Yedi Uyurlar'ın adlarının Yunanca şekilleri şöyledir. Yamlık, Maksimilien, Martinien, Jean, Denis, Constantin, Antonin¹⁰.

6 F. Jourdan, "La Tradition, des sept dormants," Paris, 1983, s.18-32.

7 Massignon, s.72.

8 şekil 1 ve 2.

9 M.Çayırdağ, Kayseri kitabelerinden XV. ve XVI. yüzyıllarda yapıldığı anlaşılan ilk Osmanlı Yapıları, Vakıflar dergisi, 1981, XIII, s.574.

10 F.Jourdan, "aynı eser,"s.128.

5. Çardak Kitabesi: Halkımız tarafından Çardak adı verilen bina-
nın güney cephesindeki kitâbenin metni ve tercümesi şudur.

بنى و عمّر هذا المسجد الجديد مع حجرات التي تحته لروح
المعنور
المرحوم متّى جليى المشتهر بابن قيانا الذى هو كان اعظم
وزراء على بك بن شهوار بك ذوالقادرى ذلك بناه
وقم و تم فى ايام سلطان الاعظم سلطان سليمان بن
سلطان سليم خان من آل عثمان فى آخر ذوالقعدة المبارك
من سنة سبع و ثلثين و تسعمائة

1-2 Altındaki odalarla birlikte bu yeni mescid Yarılganmış ve Tan-
rı'nın rahmetine ulaşmış olan Zulkadırlı Şehsüvar Beg oğlu Ali Beg
'in vezirlerinin en büyüğü Kayna(?) oğlu olarak tanınmış olan Min-
net Çelebi'nin ruhunu (taziz) için inşa edilmiştir.

3-4-5-6 Bu bina Osmanlı hânedanından Sultan Selim Han oğlu en
büyük sultan Sultan Süleyman Han devrinde ve 937 yılının kutsal Zil-
kade ayının sonunda (14 Haziran 1531) tamamlandı¹¹

11 Arifi, Maraş ve Elbistan'da Dulgadır (Zulkadır) oğulları hükümeti; Tarih-i Os-
mani Encümeni Mecmuası, 1334, IV, s. 96

Bu kitâbeden açıkca anlaşıldığına göre, şimdi Çardak denilen eser bir mesciddir. Bu mescid, diğerinden "cedid" yeni kelimesi ile ayırd ediliyor.

Yine kitâbedeki sözler, bu mescid'in son Dulkadirli beyi Şehsüvar Oğlu Ali Bey'in (ölümü. 1522) en büyük veziri yarlıganmış (el-mağfur) ve Hakk'ın rahmetine nail olmuş (el-merhum) Minnet Çelebi'nin ruhunu rahatlandırmak için Kanunî devrinde yapılmasına girişilmiş ve 937 yılının Zilkade ayının sonunda (=14 Haziran 1531) bitirilmiştir. Mescidi yaptıran kendisini tanıtmıyor. Yaptıranın Minnet Çelebi'nin oğlu, kızı ve karısı gibi bir yakını olduğu şüphesizdir.

6. Efsûs ve Yeni Müellifler:

Yapmış olduğumuz araştırmalar İslâm müelliflerinden ezici çoğunluğun Eshabü'l-Kehf'in mağarasının Afşin yöresindeki mağara olduğuna inandıklarını, şüpheye yer bırakmayacak şekilde göstermişti. Araştırmalar sürdürüldükçe bu müelliflerin sayıları artıyor. Bu müellifler şunlardır: Birunî, Seâlibî ve Makrizî'dir.

1. *Birunî* : İslâm âleminin yetiştirdiği en büyük âlimlerden biri de Türkistan'daki Harizm ülkesine mensup olan Birunîdir (öl. 1051). Hatta bazı araştırmacılara göre Harizmlî Birunî en büyük İslâm âlimidir¹². İşte bu büyük âlim de Eshabü'l-Kehf'in şehrinin Efsûs olduğunu yazmıştır. Eshabü'l-Kehf mekânı "bi-medîneti Efsûs bi-bilâdir-Rum" = Eshabü'l-Kehf'in memleketi Rum ülkesindeki Efsûs şehridir¹³.

2. *Seâlebî*: XI. yüzyılın büyük ediplerinden Abdülmelik b. Muhammed eş-Şe'âlebî (öl. 1037). Adı geçen müellif Kısasu'l-Enbiyâ adlı eserinde mağara arkadaşlarının şehirlerinin Efsûs olduğunu bildiriyor¹⁴.

3. *Makrizî* Memlûkler devrenin ünlü müverrihlerinden el-Makrizî Efsûs'u Eshabü'l-Kehf'in şehri olarak tanıyor: "Ve hiye (ey Elbistan) karîbetun min Efsûs' emcîdincti Eshabi'l-kehf"¹⁵

12 Z. V. Birunî maddesi, İslâm ansiklopedisi, II, s.631-646.

13 el-Âsarü'l- bâkiye, yayınlayan ve İngilizceye tercüme eden Ed. Sachau, London, 1877-1878, s.290

14 Kahire, 1297, s.394

15 Kitabu's-sulûk, yayınlayan M. Ziyâde, Kahire 1934-1939, I, s.625, haşiye 7

7. Haleb Sâlnumelerinde Eshabü'l-Kehf:

Osmanlı devrinde Haleb şehrinde yayınlanan yıllıklarda Eshabu'l-Kehf hakkında bilgi verilmektedir. Bu bilgiyi okuyuculara daha iyi anlamaları için cümle ve kelime bakımından pek az değişiklik yaparak, aynen veriyoruz: " Elbistan kazasında meşhur Efsûs şehrinin mevkiî bulunur. Burası şimdi Yarpuz ve Efsûs adları ile anılır. Bu kasabada 2156 kişi yaşar. Bu kasaba hicretten 1628 yıl önce yapılmış olup Roma imparatoru Dakyanus'un başkenti idi. Bu şehrin civarında Ben-âhliyos dağında Eshab-ı Kehf'in makamı vardır. Ve Efsûs'un eski adı Ebsûs'dur. Bu kazanın sınırları içinde üç kale harâbesi vardır. Elbistan'a altı saat mesafede bir Arslan, diğeri Kaplan şeklinde iki büyük dikili taş görülür. Bunların vaktiyle Arabistan ile Anadolu devletleri arasında sınır olduğu rivayet olunur¹⁶.

8.Eshabü'l-Kehf'den birinin Çoban olduğu rivayeti

Görmüş olduğumuz gibi, rivayetlerin birinde Eshabü'l-Kehf'den biri çobandır. Yine görmüş olduğumuz üzere gençler Efsûs'tan kaçarlarken yolda bir Çoban'a rastgelirler. Çoban da Tanrı'nın varlığına inandığını söyler. Bunun üzerine onu da aralarına alırlar ve Çoban'ın teklifi üzerine geceyi geçirmek için mağaraya girerler. Kıtımr adını taşıyan köpeğin de Çoban'ın köpeği olduğu söylenir.

Halkımız arasındaki rivayette de çoban vardır. Hatta XV. yüzyılda ve muhtemelen daha da eski zamanlarda Afşin ile Eshabü'l-Kehf külliyesi arasındaki Çoban Pınarı'nın bu çoban'ın yurdu ve sürülerini otlatığı yer olduğuna inanılmıştır¹⁷.

Kendisi ve nesli Eshabü'l-Kehf meşhurdaki müezzine her yıl 75 Çelebi akçesi verirlerdi(bk.M. Sertoğlu, "Ashab'ı Kehf(Mağara Yaranı) Vakıflarına dair orijinal bir belge," Vakıflar dergisi, sayı X, s.129-132).

16 Sâlnâme-i Vilâyet-i Haleb, sene 1302(1884), Haleb 1302, s.182, aynı vilâyetin 1318 tarihli nüshasına da bk(s.382-384).

17 Dulakadiroğullarından Alâüddeve Bozkurt Beg, Eshabü'l-Kehf'e katıldığı için sahipsiz kalan Çoban Pınarı'nı Tûnkistan'daki Tirmiz şehrinde gelmiş olan Seyyidler ailesinden Seyyid Hüseyin'e yurdluk şeklinde vermiş, Seyyid Hüseyin de evler yaptırıp bahçecikler düzenletip hatta hamam inşa ettirerek Çoban Pınarı'nı şenlendirmiştir.

Çoban pınarı XVI. yüzyılda 14 vergi nüfuslu bir köydü: "Karye-i Çoban Pınarı der nezd-i Eshabü'l- Kehf'ş-şerif tâsi-i Yarpuz, nefcran 14, Mezrea-ı Kara Kaya der nezd-i Çoban Pınarı, Hariçden ziraat otunur" (Dulkadir ili defteri, Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, nr.419).

Çoban Pınarı köyü şimdi EmirE-i adını taşıyor, hem Afşin'e, hem de Eshabü'l Kehf'e 3 km. mesafededir; takriben 100 haneli bir köydür. Çoban Pınarı'nın suyu şimdi de bol ve gürdür. Gerçekten Afşin şehrinin içme suyu bu pınardan karşılandığı gibi, Emirli köyünün bahçelerini ve tarlalarını sulamaktadır. Köyün içme suyunun da bu pınardan elde edildiği üzerinde tafsilat vermeye lüzum yoktur.

Köyün asıl mescidi, pınarın sol tarafına düşen yamaçta imiş. Bu mescid 20 yıl önce yıkılıp yerine pınarın kuzeyindeki yapılmıştır.

Emirli adı da güzel olmakla beraber, köye, eski adı olan Çoban Pınarı'nın yeniden konması ile pek mühim bir tarihî hatıra ihya edilmiş olacaktır.

9. Alman Âlimi Fr. Babinger'in Görüşü:

Fr. Babinger Alman Şarkiyatçılarının en tanınmışlarından değerli bir ilim adamıdır. Kitap ve makalelerinin çoğu Osmanlı tarihi hakkındadır. Bu ilim adamının gerçek Eshabu'l- Kehf'in Efsûs civarında olduğuna inandığı daha önce ifade edilmişti. Babinger Aynı makalesinde mağaranın önündeki kilisenin XIII. yüzyılda câmiye çevrildiğini söylemiş ve XVII. yüzyıla kadar buranın başlıca ziyaret yeri olduğunu belirtmiştir. Yine aynı müellif Türkler'in Eshabü'l-Kehf'e karşı duydukları alâkayı Orta Asya'dan getirdiklerini, Eshabü'l Kehf kıssasının da Orta Asya'ya Maniheistler tarafından götürüldüğünü ileri sürmüştü. Prof. Babinger'in bu dikkate değer görüşünden yine yukarıda söz edilmişti.

10.Eshabü'l_ Kehf Kıssası

YEDİ UYURLARIN BAŞINDAN GEÇENLER

1.Burada, Eshabu'l-Kehf'in kıssasının yani başından geçenleri tanıtmış Türk tefsir kitaplarına dayanarak baştan sona kadar kendi üslup ve ifademiz ile bir defa daha anlatılması uygun görülmüştür. Böylece okuyucularımız Eshabü'l-Kehf hakkında her zaman ihtiyaç duya

çakları bilgileri bu bölümde kolayca bulabileceklerdir. Bu bölümün yazılmasının asıl sebebi de budur.

2. Eserin sonuna Antepli Mehmed Efendi'nin Tefsir-i Tibyân'ı ile Hüseyin Vâiz Kâşifi'nin Mevâkıb tercümesinde Eshabül-Kehf ile ilgili metin konulmuştur. Bu metinlerin de konuya meraklı ve eski yazıyı bilenlerce faydalı sayılacağı şüphesizdir.

ESİLABÜ'L-KEHF KISSASI

YEDİ UYURLARIN BAŞINDAN GEÇENLER

Kehf, dağda olan bir mağaradır. *Rakimle* gelince dağın veya vadinin adı olduğu söylenir. Mağara da orada imiş. Bir diğer rivayete göre *Rakim*, mağara arkadaşlarının köylerinin adı imiş; köpeklerinin adı diyenler de vardır. Bir de *rakim*'in üç aded kurşun veya taş levha olduğu ifade edilir. Bu levhalar, üzerine onların isimleri yazıldıktan sonra mağaranın kapısının üzerine konmuştur.

Bir başka rivayete göre de "Eshab-ı Rakim" yani Rakim arkadaşları başka kimseler olup üç kişidir. Bunlar evlerini geçindirmek için işlerine giderlerken, yağmur yağması yüzünden bir mağaraya sığınmışlar, az sonra dağdan kopup gelen bir kaya da mağaranın kapısını "berkitmiş" yani kapatmış ve onların mağaradan çıkmalarını önlemişti. Bunun üzerine onlardan biri şöyle bir teklifte bulunmuş: "gelin her birimiz yaptığımız en iyi işi anlatalım. Ulu Tanrı belki bizleri bu iyi işlerimizden dolayı kurtarır". Bu teklif kabul edildi, ve içlerinden biri yaptığı beğenilen hareketi anlatmaya başladı.

"Vaktiyle bir iş için işçiler tuttum. Bunlardan biri diğerlerinin bir günde gördükleri işi yarım günde gördüğü için ona da tam yevmiye ücreti verdim. Diğer işçilerden biri bu davranışına kızıp (yavuzlanıp) ücretini almadan gitti. Ben onun ücreti ile bir buzağı satın aldım. Ve onu btiyüstüm. Bu buzağının nesli oldu. Birgün çok yaşlı bir adamı geldi ve ücretini almayan işçi olduğunu söyledi. Ben de onun gündeliği ile aldığım buzağıdan meydana gelen sığırları ona verdim. "Tanrım! eğer bunu ben senin yüce erdemliğin için yaptıysa bizi bu tehlikeden kurtar" dedi. Bu sözler üzerine kaya mağaranın kapısından biraz ayrıldığı için içerisi biraz aydınlandı. O üç kişiden diğeri de şunları anlattı. "Ben zengin bir kişi idim. Halka darlık ve sıkıntı geldi. Herkes benden iyi şeyler bekliyor, ve bilhassa para istiyordu. Bu arada bir kadın da baş vurdu. Ona:

-*"kendini bana teslim etmezsen sana birşey vermem"* dedim. İlk önce buna razı olmadı. Sonra yine geldi ve iyilik istedi. Ben eski teklifimi tekrar ettim. O da üç defa gelip gittikten sonra durumu kocasına anlatmış. Kocasıda; *"-isteğini yerine getir. Böylece ailemiz biraz ferahlığa erişir"* demiş.

Bunun üzerine kadın gelip nefisini bana teslim etti. Ben de onu soy-
mak isteyince direndi. Sebebini sorunca;

"-Ulu Tanrı'dan korkarım" dedi. Ben de

"-Sen yoksul bir kimse olduğun halde Allah'dan korkuyorsun, ben ise varlıklı bir insan iken ondan çekinmiyorum" diyerek ondan uzak durdum fakat istediği nesneyi de verdim. *"-Ey Ulu Tanrım eğer ben onu ululuğun için yaptımsa bizi bu tehlikeden kurtar"* dedi.

Bunun üzerine o kaya mağaranın kapısından biraz daha aralandı. Bunun üzerine içcri dolan aydınlıktan uçü de birbirlerini görür oldular.

Eshab-ı Rakim'den üçüncüsü de şunları söyledi.

"Ben sürü sahibi bir kişi idim. Ananias ve babama gereği gibi bakardım. Hatta onları kendim yedirip içirmeyince sürüme gimezdin. Birgün yağmur yüzünden zamanında onların yanına varamadım. Sonra bir bakraç süt ile yanlarına gittiğimde onları uyur buldum. Bundan ötürü elimdeki bir bakraç süt ile sabaha kadar ayakta onların uyanmalarını bekledim. Uyandıklarında onları yedirep içirdim. "Ey Tanrım şâyet ben bunu senin erdemliğinin için yaptımsa bizi bu tehlikeden kurtar." dedi. Bunun üzerine kaya mağaranın kapısından tamamen uzaklaştı. Üç iyi insan da mağaradan çıkıp gittiler.

Eshab-ı Rakim'de anlatılanlar insanların, Ulu Tanrı'ya kendilerinden hoşnut etmek için bilhassa üç hususa çok önem vermeleri gerektiğini açıkca gösteriyor:

1. DÜRÜSTLÜK: Birinci kişinin anlattığı hadise dürüstlüğün Ulu Tanrı katında ne kadar yüksek bir yeri olduğunu ifade eder. Gerçekten eski Filozoflar ve düşünürler dürüstlüğe çok değer verirler ve: *"-dürüstlük en yüksek fazilettir"* derler. Dilimizde de: *"dürüstlük her şeyin başı"* denir. Dürüst olan bir kimse mutlu bir insandır. O Beka diyarında da yani öbür dünya'da da mutlu olacak ve Allah'ın en sevgili

kulları arasında yer alacaktır. Çünkü, dürüst insan kimseyi incitmez. Elinden geldiğince başkalarına yardımcı olur. Hatta yarım ekmeğini kendisinden daha muhtaç olan ile paylaşır.

Dürüst insan Allahın emirlerini yerine getirir. Asla yalan söylemez, doğru söyler, doğru yoldan ayrılmaz. Böyle bir insan herkesin saygısını kazanır.

İnsanlar ve milletler ancak dürüst oldukları takdirde yükslebilirler. Dürüst olmayan bir kişinin ve topluluğun mesud olduğu görülmüştür. Onlar ancak zarara uğrarlar ve felaket ile karşılaşır. Şüphesiz "dürüst olmayan, asla iyi bir Müslüman olamaz. Bunu hiç unutmayalım."

Sevgili Peygamberimize daha gençliğinde Kurcysliler Muhammedü'l Emin derlerdi. El- Emin: dürüst insan demektir.

Ey Türk gençleri, Yüce dinimizin bütün insanlığı kucaklaması, onu mutluluğa götürmesi mümkündür. Bu da sizlerin dürüstlüğü de genişmez bir ilke kabul etmeniz ve onu uygulamanıza bağlıdır.

Dürüstlük sizi, iyiliğe, mutluluğa ve Yüce Tanrıya götürecektir. Dürüstlük en iyi mürşiddir.

2.NAMUSLULUK : İffet kadınların namusu ve şerefidir. İnsanlar ancak iffetli ve ismetli kadınlara saygı duyarlar. En faziletli analar namuslu analardır. Kadınlarının ismet ve iffetine değer vermeyen bir millet bedbaht olmaya mahkûmdur. Çok şükür Ulu Tanrıya ki Türk kadınları en eski zamanlardan beri namuslu kadınlardı. Hatta Farsça da şöyle bir söz söylenirdi. "Malûm eski, Zenân-ı Türkân bisyâr afîf başend = malûmdur ki Türk kadınları çok iffetli olurlar"

3. ANAYA BABAYA SAYGIÜçüncü şahsın anlattığı hadise ana ve babaya yani ebeveyne verilen değeri belirtiyor. Gerçekten gerek dinimizde, gerek geleneğimizde anaya babaya çok ehemmiyet verilir.

Hazret-i peygamberin hadislerinde en saygıya lâyık insanın anneler olduğunu bildiğimiz gibi yine Allahın elçisinin Cennet'in anneler ayakları altında olduğunu söylediğini de biliyoruz.

Destanlarımız da da "ana hakkı Tanrı hakkıdır" sözü anaya ne kadar ehemmiyet verildiğini ifade eder.

Kısaca her insanın ana ve babasını kendisinden hoşnut bırakması en büyük ve en yüce bir vazifedir. Bu vazifeyi yerine getirmiş olan bir insanın duyduğu vicdanî huzurun karşılığı yoktur.

İshak oğlu Muhammed şöyle söyler: İncile inananlar arasında büyük anlaşmazlık baş gösterince ayaklanmalar çıktı. Bunun üzerine hükümdarlar dahi doğru yoldan uzaklaşıp halkı putlara tapmaya ve putlar için kurban kesmeye zorladılar. Bu azgın kırıallardan biri Roma kırıallardan Cebbâr Dakyanus olup halkı puta tapmaya zorladı. Puta tapmayı kabul etmeyenleri de öldürdü. Mü'min olup Mesih'in dinine bağlı olanlar Dakyanus'dan eziyet ve ölüm gördüler. Dakyanus "Efsûs" şehrine gelince orada bulunan "Eshabü'l-Kehf" i onun kaına çıkardılar. Eshab-ı Kehf Anadolu ileri gelenlerinin oğulları idiler. Yani Ocak zâde ailelere mensup bulunuyorlardı. Gençler mü'minlerden olup Ulu Tanrı'nın birliğine inandıklarını açıkca ilân etmişlerdi. Dakyanus onlara mehil verdi ve: "aklınızı başınıza toplayın. Şimdi hepimizi öldürebilirdim. Buna kim engel olabilir! Delikanlılığınızdaki dolayısızlara şimdi kıyamadım sizi ölümden esirgedim, 'Varın gidin yaşama veya ölümden dilediğinizi tercih edin. Şimdi ben başka bir şehre gideceğim. Orada bir müddet kaldıktan sonra Efsûs'a döneceğim. Buyruğuma boyun eğmediğinizi görünce sizi en şiddetli işkence ile öldüreceğim" dedi.

Dakyanus onların katından ayrılmalarına izin verdi. Mağara arkadaşları evlerine geldiler. Sonra toplandılar ve "biz inancımızdan dönmeyiz. Yapacağımız şey bu cebbar, zalim hükümdar gelmeden Efsûs'dan uzaklaşmaktır" dediler. Şehirde ayrılmadan önce biraz azık aldılar.

Dakyanus'un Efsûs'a dönmekte olduğunun öğrenilmesi üzerine gençler şehirde ayrıldılar. Şehre yakın yerde Beneclûs adlı bir dağ olup orada da bir mağara vardı. Onlar bu mağaraya girip Ulu Tanrı'ya ibadet etmeye karar verdiler. Dakyanus geldiğinde Allah'ın buyruğu ne ise ona itaat edeceklerdi. Gençler o mağaraya giderken peşlerine bir köpek takıldı. Onu ne kadar kovdular ise de peşlerinden ayrılmadı ve en sonunda Ulu Tanrı'nın izni ile konuşmaya başladı ve şöyle dedi: "benden sıkılmayınız ben Ulu Tanrı'nın dostlarını severim, uyduğunuzda sizi beklerim" Gençler bu sözleri duyunca artık ona şefkatli davrandılar. Gençler mağaraya girince Dakyanus'un kendilerini tut-

mak için gelişini beklerken Ulu Tanrı'ya yakarıyorlardı. Dakyanus'a gelince "Efsûs" şehrine geri geldi. Eshabül- Kch'ın en büyüklerine Ycmliha(= Ycmlihâ) denirdi. O kılık değiştirerek şehre varır. Yiyecek, giyecek ve diğerleri gibi ihtiyaçları olan nesnelere alır, bilgi edininip mağaraya, arkadaşlarının yanına dönerdi. Birgün ağlayarak şehirden geri geldi ve:" şehre avdet eden o zâlim kiral bizim saklandığımızı haber alarak öfkesinden çatlayı yazmış" dedi.. Bunun üzerine gençler üzüntüden ağlaştılar, hep birlikte secdeye vardılar ve Ulu Tanrı'dan kendilerini zâlim Dakyanus'a karşı korumasını dilediler. Bu sırada güneş batmak üzere idi, Yüce Tanrı onlara uyku verdi. Hepsi uyudular.

Kiral Dakyanus'a gelince o gençlerin babalarını, katına getirtti ve onlara:" -Bana, âsi olan, buyruklarına karşı gelen oğullarınız nereye gittiler. Hemen haber verin" dedi. Gençlerin babaları:" Onlar sana itaat etmeyince bize nasıl itaat edebilirler" dedi. Nitekim, mallarımızı alıp şehrin çarşısında yok pahasına sattuktan sonra Bencclus dağına çıkıp gittiler" dediler.

Ulu Tanrı, gençlerin saklandıkları mağaranın ağızını kapatmasını Dakyanus'un aklına getirdi. Dakyanus'da bunu yaptı. Köpekleri de ön ayaklarını mağaranın girişi, kısmına uzatarak uyudu. Dakyanus'un yanında inanç sahibi iki devlet büyüğü vardı. Bunlar inançlarını sakladıkları. Bunlar Eshabü'l-Kch'ın yani mağara arkadaşlarının adlarını, soylarını, kim olduklarını, başlarından geçenleri ve bunun hangi zamanda olduğunu iki kurşun levhaya yazıp bakırdan bir sandık içine koyarak o mağaranın içine sakladılar. Bunu onların başından geçenleri daha sonra gelen insanlar öğrensinler, bilsinler diye yapmışlardı.

"*Vehb bin Münnebbih*" ayıdır, yani söylcr"

İsâ aleyhisselâm'ın havârilcrinden (yani onun en yakın sahabesinden) biri Efsûs şehrine geldi. Şehre girmek istedi. Fakat kapıcılar engel oldular ve şehir kapısında bir put var ona tapmayınca giremezsin dediler. Bunun üzerine havarî girmede. Şehrin yakınında bir hamam vardı. Havarî bu hamamda iş bularak çalışmaya başladı. Havarinin çalışmaya başlaması ile hamamın müşterilerinin sayısı da arttı. Şehrin gençlerinden bir kaç kişi havarî ile tanışular onun arkadaşı oldular. Havarî gök ve yerden, ahretten söz eder, onlar da bu sözlere inanırlardı.

Havari hamamcı ile gecelcyin hizmet etmek üzere anlaşmıştı. Havari gündüz, ibadeti ile meşgul oluyordu. Zaman böyle sürüp giderken bir gece kıralın oğlu bir kadın ile hamama geldi. Havari kıralın oğluna: "sen kıralın oğlu olduğun için bir kadınla hamama gelmen hiç yakışık almaz. Pek ayıptır." dedi. Kıralın oğlu bu sözlerden utanarak kadınla birlikte hamamdan uzaklaştı. Fakat kıralın oğlu sonra bu hareketinden pişman olup kadınla yine hamama geldi. Havari yine önlemek istedi. Fakat kıralın oğlu ona söğdü ve kadınla birlikte hamama girdi.

"Giricek" ikisi dahi hamamın içinde öldüler. Melike haber irdiki Hamamcının eciri (yani havari) oğlunu öldürdü dediler" Bunun üzerine kıralın adamları Havari'yi alıp götürmek istediler. Fakat Havari kaçmıştı. Havari'nin arkadaşlarından olan gençleri aradılar ise de onlar da kendilerini tutuklayacaklarını anlayıp kaçmışlardı. Yolda kendileri gibi aynı inancı taşıyan birine rast geldiler. Onun yanında bir de köpek vardı. Hep birlikte bir mağaraya girdiler. Mağaraya geceleyin girmişlerdi. Onlar: "bu gece burada yatalım, sabahleyin vereceğimiz karara göre hareket ederiz" dediler. O anda Yüce Tanrı onlara uyku verdi. Ertesi gün kıral ve adamları izleyerek mağaranın önüne geldiler ve gençlerin içeride olduklarını anladılar. Fakat Ulu Tanrı yüreklerine korku saldığından onlardan hiç biri içeri biri girmeye cesaret edemedi. Düşündüler. En sonunda içlerinden biri dedi ki: "yanlarına varmak istememiz onları öldürmektir. Mağaranın ağızını "berkidirsek" yani iyice kapatırsak onlar dışarı çıkamayacaklarından aşıktan ve susuzluktan ölürler" Kıral bu görüşü doğru buldu. Mağaranın kapısını iyice kapattılar.

Aradan çok zaman geçti, nice yıllar birbirini izleyip gitti. Sonra aynı ülkede Bendosis(=Theodosius) adını Bendosis(=Theodosius) adını taşıyan melik yani kıral, imanı temiz, inancı güzel, yüreği iyilikle dolu bir hükümdardı. Bu melik 68 yıl hükümdarlık etti. Ancak kavminin ileri gelenleri arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Gerçekten onlardan bir kısmı Ulu Tanrı'nın birliğine inanıyor, ölümden sonra dirilişin olacağını, cennet ve cehennem varlığını kabul ediyorlardı. Fakat çokları da: " hayat ancak şu yaşadığımız "dünya hayatı"dır. Sadece ruhlar dirilecektir. Cesedlerde dirilme olmaz" diyorlardı. Bendosis, bu görüş ayrılığından çok üzgündü. Bunun için gece gündüz Ulu Yaratana yakarıp ve yalvarıp *Ey yücelerden yüce Allah'ımı lütfen şu boş i-*

nançlı kişilere gerçeği göster böylece kavnim doğru yolda yürüsün, fesatçılar onları saptırmasınlar. Sapıklık şüphesiz günahların en büyüklерindedir. dedi. Ulu Tanrı, gönlü sevgi ile dolu olan melikin dileğini ka buletti. Efsüs halkından Evliyâsahl temiz ruhlu kulunun aklına şusözleri getirdi; git mağaranın önündeki duvarı yık ve mağarayı koyunlarına ağıl yap". Evliyâ Ulu Tanrı'nın söylediği gibi yaptı. Mağaranın ağızı açıldı. Bu sırada Ulu Tanrı'da gençleri uyandırdı. Onlar dün gece yatmış gibi uyandılar. Yüzlerinde ve vücudlarında hiç bir değişiklik yoktu. Yemliha'dan, eskisi gibi, şehre gidip yiyecek almasını ve kendileri hakkında neler söylendiğini öğrenmesini istediler. Yemliha da kalkıp şehre yollandı.

Yemliha şehrin kapısına geldi. Kapıda halkın, "müm'minlerden yani inananlardan" olduklarını gösteren bazı işaretler görüp hayret etti. Sonra, şehrin diğer kapısına gitti. Orada da aynı işaretlere rastlayarak hayreti bir kat daha arttı. Kendi kendine şöyle söyledi. "dün müslamanlar gizli yerlerde iken, şimdi görünür yerlerde saygınlık içinde dolaşıyorlar. Sonra yürürken karşılaştığı birine: "bu şehrin adı nedir diye sordu? Şehrimizin adı Efsüs'dur "cevabım aldı. Bu cevap Yemliha'nın şaşkınlığını daha da arttırdı. Ve yine kendi kendine şunları söyledi. Şu olanlar aklıma bir noksanlık (halef) gelmiş olduğunu açıkca gösteriyor. İyisi mi bu halk beni tanımadan ve kimseden bana bir zarar "irmeden" işlerimi görüp beni bekleyen arkadaşlarıma yanına döneyim", sonra yiyecek satın almak için bir dükkâna girdi. Kesesinden bir dirhem çıkarıp dükkâncıya uzattı. Dükkân sahibinin dirhemini kesiliş tarzı ile süsleri dikkatini çekti; bir müddet inceledikten sonra yanında duran arkadaşına gösterdi. O da dirheme hayretle bakıp diğer arkadaşına verdi.

Böylece Yemliha'nın dirhemi epeyce ellerde dolaştı. Sonra onlar: "bu kişi gömü bulmuş" diye aralarında gizlice konuştular. Yemliha'ya gelince o konuşmaları duyunca bu adamların, kendisini tanıdıkları için, Dakyanus'a iletceklerini sanıp korktu ve " dirhem sizin olsun yemeğinizi de istemem "kon" yani bırakın beni gideyim dedi" onlar ise;

"Ey yiğit senin halin nice dir. Gömüyü nerede buldun bize bildir. Biz de ortağın olup seni gözleyelim, değilse seni melike götürürüz; ondan hiç bir şeyi gizleyemezsin" dediler. Yemliha ne cevap vereceğini

bilmediği için onu melik'in işlerine bakan iki valiye götürdüler. Fakat valiler iyi insanlar olup, birinin adı Aryüs, diğerininki de Astayüs idi. Yemliha ise kendisini melik Dakyanus'un katına çıkardıklarını sanıp korkusundan ağlıyordu. Ancak iki kişiyi görünce korkusu azaldı ise de ne söyleyeceğini bilemedi. Valiler (müdebbir) süslü dirheme bakıp hayret ettiler ve: "Ayyığıt bulduğun define kandadır" yani nerededir. dediler. Yemliha "ayttı", yani şöyle dedi: "ben define bulmadım. Bilakis bu dirhemi babamın malından aldım. Bu para Efsûs'ta kesilmiştir. Bana ne oldu bilemiyorum. Ben kendimi bu şehrin halkından biri bilirdim. Halbuki düünden beri ne bildiğimiz birine rastgeldim, ne de beni bilen biri beni gördü. Dîin bu şehre Dakyanus hükmederdi. Bugün ise siz hükmediyorsunuz." Valiler Yemliha'nın sözlerine şöyle cevap verdiler: "Dakyanus öleli çok zaman olmuş, ölmünden nice yıllar geçmiştir. Bu arada sayısı az olmayan hükümdarlar da gelmiş ve gitmişlerdir. Sen ise çok genç bir yiğitsin, bir delikanlısın senden bu durumuna uygun düşecek, onu doğrulayacak bir söz söylemeni bekleriz" dediler. Bunun üzerine Yemliha: "Biz birkaç yiğit (delikanlı genç) idik. Dakyanus'un kavminin puta tapmasından nefret ederek, dîinkü gün kaçıp şehrin dışındaki Bencelüs dayındaki bir mağaraya sığındık. Arkadaşlarını şimdi oradadırlar. Yiyecek almak ve Dakyanus'un bize ne yapacağını öğrenmek için beni şehre gönderdiler. Benim de şehirde başıma bu işler geldi. Sözlerime inanmazsanız gelip hep birlikte mağaraya gidip arkadaşlarını görelim" dedi. Yemliha'nın bu teklifini uygun bulan valiler halk ile birlikte mağaraya yollandılar. Onlardan bir kısmı atlı, bir kısmı da yaya idi. Yemliha'nın arkadaşları, onun yakalandığını sanmışlar kendilerinin de tutuklanmak üzere olduklarından şüphe etmeyip birbirleri ile vedalaştıktan sonra namaza durdular. Artık kadere boyun eğmişlerdi. Fakat onlar bu durumda iken Yemliha çıkageldi. Arkadaşları gecikmesinin sebebini sordular. O da anlattı. Vali Aryüs ve Efsûs halkının kendilerini görmek için mağaranın dışında beklemekte olduklarını haber verdi. Böylece onlar da Ulu Tanrı'nın âyet (bir gerçeğin anlaşılmasını gösteren alâmet, işaret, delil) ve kudretinin nasıl vukua geldiğini anladılar. Bu "denlu" uykuda olduktan sonra uyanmalarının dirilişin olacağına ve kıyametin kopacağına şüphe götürmez bir âyet bir delil (âlâmet olduğunu iyice bildiler.

Sonra Yemliha'nın ardınca Aryüs ve halk mağaranın kapusuna "irdiler" yani ulaştılar. Sonra mağara arkadaşlarının başından geçenlerin

yazıldığı iki levhayı sandıktan çıkırıp okudular. Onlar da yazılı olanları öğrendiler. Ulu tanrıya hamd edip dirilişin olacağını yakından bildiler. Sora Eshabü'l-Kehf'in yanına girdiler, birbirleri ile konuştular. Gençler Dakyanus'un yaptıklarını anlattılar.

Sonra Aryüs hükümdarları Bendosis'e Eshabü'l Kehf'in durumunu bildiren bir mektub gönderdi. Melik mektubu okuyunca Ulu Tanrı'ya "hamd ve şükr edip pek sevindi" çok geçmeden de yakın adamları ve devletinin ileri gelenleri ile atlanıp yola çıktı ve Eshabü'l-Kehf'in yanına vardı. Onlar oturuyorlardı. Bendosis ayakta hepsini birer birer kucakladı. Sonra Gençler melike emânette bulundular =istida= ve dua ettiler. Melik önlerinde dururken gençler "*uykuya vardular*" Ruhları kabz olunmuştu.

Melik onlardan herbirinin altından bir tabut içine konulmasını buyurdu. Fakat gecceyin uykusundan gençleri gördü. Gençler kendisine: "*biz altından ve gümüşten yaratılmış değiliz. Biz topraktan yaratıldık ve yine toprağa dönmek isteriz. Bu sebeble bizi mağarada toprak üzerinde bulduğun gibi bırak. Böylece Ulu Tanrı bizi orada diriltsin*" dediler.

Halk mağara'dan çıktuktan sonra Ulu Tanrı'nın yüreklerine verdiği korku ile bir daha mağaraya giremediler. Sonra, iyi kalbli melik mağaranın kapısı önüne bir mescit yaptırdı. Bu mescit hem ibadet yeri hem de ziyaret vazifesini gördü¹⁸.

18 Tefsir-i Tıbyân ve Tefsir-i Mevâlik, İstanbul, 1321, 3,s.42-52.

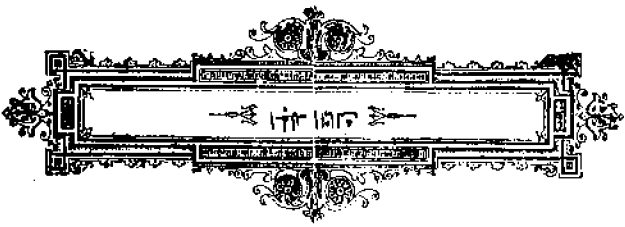

درست

مجلس شورای ملی و دولت در تهیه و انتشار این کتاب

تأليف و تدوين: دکتر محمد علی باقرزاده

مطبع: مطبعه دولتي

تأليف و تدوين: دکتر محمد علی باقرزاده
(۲)
مطبع: مطبعه دولتي

سورة الكهف مكية وهي مائة واحدي عشر آية ﴿﴾ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴿﴾
 (۱) ﴿﴾ الحمد لله الذي انزل ﴿﴾ ۴۱ ﴿﴾ على عبده الكتاب ولم يجعل لعلجزه الحادي عشر ﴿﴾ له عوجاً ﴿﴾ (۲) ﴿﴾ فبدأ

سورة الكهف وهي مائة واحدي عشر آية مكية ﴿﴾

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ﴿﴾

(۱) ﴿﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي اَنْزَلَ عَلٰی عَبْدِهِ الْكِتَابَ ﴿﴾ اول الله تعالى به حمد اول سورة كه
 هدى محمد صلى الله تعالى عليه وسلم جبريل عليه السلام واسطه سوره قرآن انزال ابتداي *
 الله جل وعلا حمد استحقاق قرآن انزالی اوزره ترتيب اجمله نبيه ابتديك اول
 قرآن انك اعظم نعمه سبب * زیرا كه اول عبادك كالی اولان شيعه حادي وعاشر
 وعاثك مباحی منتظم اولان شيعه داعيه * بدليلك انزال كتابه تحميد واسرايه
 تسبیح ذكر اولدی زیرا مقام تسبیح انك كالی درجاتك مبدئيه و مقام تحميد
 ايسه انك نهايه زیرا كه بشرک كالی اول كتابه دو ﴿﴾ وَكَمْ يَخْتَعَلُّ لُهُ عِوَجًا ﴿﴾
 اول الله تعالى قرآنده و چون برشی قیامی لفظه تماخضلال و معنایه نافی اولقی ايله
 و باوجود جانب حق دعوتدن آنده انحراف قیامه كه اول معنایه اعیانك عوج كيدر
 (۲) ﴿﴾ قَسًا ﴿﴾ مستقیم معتدل اولدی بی حاله كه انده افراط و تفریط یوقدر و باخود
 اول كتبك كفی مدق و مشرایی نامع اولدی حاله ﴿﴾ لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا لِّاٰنِ اٰذَنَّهُ
 تا كه كندی عدندن صادر اول كتابه اكا كافرلی عذابه تخويف ايله ﴿﴾ وَيُنذِرَ
 الْمُؤْمِنِيْنَ الَّذِيْنَ يَمُنُّوْنَ بِالْغَيْبَاتِ اِنَّ لَهُمْ جَزَاءً حَسْبًا ﴿﴾ و تا كه اعمال ساطعه
 اولدین مؤمنه جنت اولسليه تبشیر ايله ﴿﴾ لِمَا كَانُوْنَ فِيْهِ اٰبَدًا ﴿﴾ انتر آنده بلا
 اقطاع مقیم اولدقاری حاله (۳) ﴿﴾ وَيُنذِرَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا اَخْتَدَ اللّٰهُ وِلْدًا ﴿﴾ و تا كه
 الله تعالى ولد اخذ ابتداي دین كافرلی تخويف ايله (۴) ﴿﴾ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ
 وَلَا اِيَّاهُمْ ﴿﴾ اول قوله آنرك ونه آلمرك علی یوقدر بلکه آتی دعوی جهل
 مغرور و توهم كاذبند و یا اولانردن و یا آبالردن ایشته كاربته تقلیدن ناشیدر
 حاله كه انكه اراده اشتكاری معنای بیلكم زیرا كه انتر اب وانی مؤثر و اثر معنایه
 اطلاق ایدرردی اكر اول معنای بیلسه مردی اكا اخذ نسبت ایزردی ﴿﴾ كَرِيْمٌ
 كَرِيْمًا ﴿﴾ مخرج من افواهم ﴿﴾ انرك اشبه مقالهسی كفرده مظم اولدیكه اول
 انرك انترردن جبار زیرا كه انده تشبیه و تشريك وار و اكا اعانه ایدرولده احتیاج
 ایهای وار ﴿﴾ اِنَّ يَتْلُوْنَ الْاَكْثَبَا ﴿﴾ انتر قول كذب دیرلر (۵) ﴿﴾ فَلَمَّا نَكَحَ اِبْرٰهِيْمُ
 نَفْسَهُ عَلٰی الْمُرِيْمِ اِنَّ لَمْ يُوْمِرُوْا بِهَا الْخُلْدِيْثِ اَسْفًا ﴿﴾ بوخسه انرك اشبه قرآنه
 ايمان كتورمدكاربته حزن و غضبه يانكدن كتندكاربته مكره كندیكي هلاكی ایدرسن

ليذر بأساً شديداً من
 لئله وبشر المؤمنين الذين
 يملكون الصالحات ان لهم
 اجرا حسناً ما كانوا فيه
 ابدًا ﴿﴾ جدا اولسون اول
 الله تعالى به كه عدي محمد
 صلى الله تعالى عليه وسلمه
 لفظه و معنایه اكر
 اولدی رفی و افراط و تفریط
 یقدهن بری اولدقاری معنایه
 و مستقیم و معنایه عباد
 قائم اولدی بی حاله جبرائیل
 علیه السلام واسطه سوره
 قرآن کریمی انزال ابتداي
 تا كه انك كافرلی من
 عذابه عذاب شدید ايله
 تخويف و عمل ساطع
 ایشلیان مؤمناری اجر
 حسن ايله تبشیر ايله كه
 انتر اول اجرده مؤمنون
 اقطاع مقیم اولدقاری
 ﴿﴾ وبشر الذين قالوا
 اخذ الله ولداً ﴿﴾ ﴿﴾
 ﴿﴾ ما لهم به من علم ولا
 لا اياهم كبرت كلمة تخرج
 من افواههم ان يقولون
 الا كذبا ﴿﴾ الله تعالى
 ولد اخذ ابتداي دین
 كافرلی تخويف ايله
 انرك و االمرك بوی
 دعوه علری او ایوب
 صرف جهل و تقلید
 انرك انترردن جبار
 بولام کفر عظیم اولدی
 بوخسه انرك بوقرآنه
 ايمان ایزوب يانكدن كتندكاربته حزن و غضبه نفسکی هلاكی ایدرسن ﴿﴾ اا جهل ما علی الارض ذیة لها ﴿﴾

بزرده اولان سادن و نباتات
 و حیواناتی زمین اهلش
 زینت قبلتکه تنبسی
 حل صالحه و تنبسی
 دنیای ترکده در تجربه
 ایسه (٧) ﴿رَبِّرَّابِّعَالُونَ﴾
 ماعلیها صیدا جزایا
 ولول زمینده اولان طاغ
 و اناغ و بتاری عو ابله
 نبلسر قوری خراب
 ایدیمی (٨) ﴿أَمْ حَسِبْتَ﴾
 ان اصحاب الکهف الارقم
 کاتوا من آياتنا عجباً
 اصحاب کوف و رقیق
 اوچوز طقوز سنه او شود
 قالد قریق یا عید سن بزم
 سوات وارضی خانیق
 ایندیکه زه نسبتله عجب
 و غریب ظن ایشدگی
 قدرتمزه نسبتله عجب
 دکدره بعضیلر دبدیارکه
 اصحاب رقیق ایشد اوج
 کیسه ابدی بعض ایشلرینه
 کیدرکن اناری بدهور
 فوتوب بر مغازه کیدیلر
 اولخالده طاعدن بر قبا
 قویوب مغازه تک اغزیق
 قیاندی اول اناج کیسه تک
 هر بری علی یاد اولداده
 الله نمالیدن نجات طلبله
 دعا ایندیلر بریدی اجرتله
 طوبندی آدی بندزمان
 اجرتمی مدنی فاضله وفا

و مسافق بره و بر اهلته زینت قلدق ﴿يَسْأَلُهُمْ آلَهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ ناسکه
 لماطیده انلرک قنبنسی علمه اصلح ره نیای اترکدر اختیار ایدرز (٧) ﴿رَبِّرَّابِّعَالُونَ﴾
 کبعا یون ماعلیها صیداً جزایا ﴿ثُمَّ أُولَى جَمْعٍ أَوْزَرْتَهُمْ ذَلِكُمْ يَرْجُوهُ﴾
 برابر ترابه دوندررز و نباتسز صیدا املس قیلورز (٨) ﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ﴾
 الكهف وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿يَا عَذْرَاءِ هَلْ أَبْذَخْتِكِ اصْحَابَ كُوفِ وَرَقِيمِ﴾
 بزم ایشلر یزدن بر آیت عجبیه اوله بلکه سموات وارضی و مانیه ماده اولان هجاب
 آندن اعجبر کوف کوف کجده غار واسعدر و رقیق ایسه شول جبل ویا رادینک
 امیدرکه کوف آنددر ویا اصحاب کوفک قریه ویا کفرینک اسیدر ویا خود لوح
 رصاص ویا جردرکه آنده انلرک اسلمری یازیوب کوفک قیوسی اوزره قوشسدر
 دیندیکه اصحاب رقیق قوم آخرو ندرکه انلر اوج کسه ایدیلر اهل ایچون حاجلرینه
 سیدرکن اناری بمرور طوتوب بر کوفه کیدیلر اول حالده جیلدن بر صخره قویوب
 کوفک قیوسی برکندی انلرک بری دیدرکه کلاک هر بریز احسن عانی ذکر ایسون
 امیددوکه الله تعالی انک برکنته بزی بو ورطه دن خلاص ایدن انلرک بری دیدرکه
 کونلرده برکون بعضی عل ایچون اجیرلر استمدان ایدم بررجل وسط نهاده کلوب
 بقیه بومده اول سائرک کامل نهاده ایشلر کلری دکلو ایشلر کیدن سائرلرینه ویردیم
 اجر دکلو اکا دخی ویردم اول سائرلرک بری یاوزلوب اجرینی ترک ایدمی بن ایسه
 اول اجرله بریدی بوزاغی ایشرا ایدوب حق که سیردم نسلکدیروب چرن ماشا الله
 ازمان ودهور سرورلندن سکره بریلدیمک بیرسینف بکا چینه کلدی نیم خنده حقم
 واردر ایسترم دیدی وکندینک اول اجرینی ترک ایدن اجر ایدوکی بکا بیلدردی
 بندخی نم دویوب انک اجرله اشقا و نسلکدیرویم صفرلرک چله سنی اکا ویردم الهی
 اکر بن اول فنی وجه کربک ایچون ایدمه سه بزی بو ورطه دن خلاص ایت
 خاندن اول صخره برقنار کوفک قیوسندن آریلوب ایدینلق کوردک و انلرک
 اینکجهی دیدرکه نیم فضله مالم رار ایدنی نامه عدت اربوب بندن معروف دیلوب بکا
 بر سر آه کلدی دیدرکه نفسی بکا تسلیدن غری وجهه سکا برشی ویرمزم اول ایسه
 اکا رضا ویردیم کندی بنده بر وقتدن سکره کبرو کلوب بندن حروف اشدیکنده
 یند اکا اولکی تکلیفی ایدم حق اوج کره بو نوال اوزره کلوب کتیدینک سکره
 آنی زوجنه ذکر ایددیکنده زوجی اکا دیشک اجابت ایت ندخاره ایدم تک عیازه
 بر قوت تحصیله اناجه ایت چون سر آه کلوب نفسی بکا اسلم ایدمی بندخی انی کشف
 و قصد ایدیمک دردی دیدرکه سکا تولدیکه دترسن دیدرکه الله نمالیدن قورقارم
 دیدرکه سن بویه فقر وشدنده ایکن آندن قورقوب بن ایسه رضا وراجهه ایکن
 روا ایدرکه آندن قورقیم اویله اوله انی ترک ایدوب اناس ایشدیک شیمی ویردم
 الهی اکر بن اول فنی وجه کربک ایچون ایدمه سه بزی بو ورطه دن خلاص
 ایت اویله اواسه اول صخره کوفک قیوسندن اولکیدن زواده آریلوب حق که
 بری برلرینی کورد اولدیار و انلرک اوچجهی دیدرکه نیم بیرکله ایشمش و اله نیم

وار ایدی بن ایسه هم صاحب ایدم انلری یدوروب ایدوروب خدملرن کورمنجه
 غمده گتمزدم برکون شمورون انارک قانته وارمدم سنی که اختتام اولدی علمده
 سود ایله انلر قانته واروب انلری او یور بولدم انلری اولاندنمقدن کراحت ایدوب المده
 محله صباحه دکن انلره منتظر اولدم حتی که اولاندقارنده یدوروب ایچرم المی
 اگر بن بوفعل وجه کریمک ایچون ایندسه بزى پورطدن خلاص ایت اویله
 اولسه محرمه قیودن آریلوب اوچی دخی اول شدندن قورتیلوب کیتدیلم * محمد
 بن اسحاق ایدر وقتا که اهل انجیل پینده اختلاف عظیم اولوب عصیانری کیر
 ایندیلم ملوکری دخی طیان ایدوب نامی اسنام عبادته مطواخت ایچون زیمه
 آگراه ایندیلم چله دن بری ملوک رومدن دقیاوس نام جبار نامی اول فله آگراه
 ایدوب مخالفت ایندیلمی قل ایندی انلر که مؤمنر اولوب دین مسیح اوزره ثابت
 اولدیلم انک مذاب وقلنی اختیار ایندیلم چون دقیاوس انوسوس شهرینه نزول
 ایندیلم اصحاب کتف انده اولدیلم انلری دقیاوس قانته کتورده یلر انلر ایسه اشراق
 رومدن مؤمنر ایدیلر حق کمالینک وحدانیتنه ایمانلرن اعلان ایدوب دقیاوسک
 عیان اختیار ایندیلم دقیاوس انلره امهال ایدوب دیدیکه وارک عقلگری باشکزه
 ویرک شمعی سزه ایمان ویرموب اولدرمکن حی نه منع ایدری الا بویکه شبانکتیز
 ایچون سزی اسرکم ایدی واروب کیدک حیات ویا موندن نفسلیکر ایچون
 دله بیکری اختیار ایدک * ایدی بن فلان شهره کیدوب کبر و بونده کارزم اسرجه
 مطاوعت انجزم کراشد هذابه سزی هلاک ایدرم چون بومنوال اوزره اندن آریلوب
 اولرینه کدیلم برمه قدر زاده آلوب دقیاوس کبرو انلری استر کدین شهردن
 کتمکه بولدیلم مکر شهرلرینه قریب نجاوس نام جیلده برکوفه واو ایدی
 حجه اکا کبرلر واندن الله تعالی به عبادت رطاعته مشغول اولوب دقیاوس
 کلدیکنده اراده الله نه ایسه ای کورلر اول کوفه کیدرکن انلره برکاب او یوب ای
 کرا را سرار طرد ایندیلم ندا سکره اذن الله تعالی اول انلره سویلوب دیدیکه بندن
 او هنمکر بن الله تعالی ک دوستلری سوم او بودیکر زده بن سزی بکلم چون انلر
 اول کوفه کیدیلر دقیاوسک کلمنه انتظارله ذکر رطاعته بوژ اوردیلر چون دقیاوس
 کبرو انوسوس شهرینه کلدی اصحاب کوفه ک کیرینه علیجا دینوردی تبدیل شکلله
 شهوه واربردی حاجت لرنی کورردی وکندیلم حقدله هر نه سویلنورسه انلره
 خبر کتوردی برکون علیجا شهردن اغلیدوق کلدی ودقیاوسک شهوه کلوب
 کندولرک تفقه ایندیلمی انلره سویلبلی آغشوب مجده به واردیلر والله تعالی دن
 استغنه ایدوب یلواردیلم اندن باشلرن قلدیروب آگاه بزه دقیاوسدن نه حالت ابرو
 دو حیرنه دوشدیلم شمس غروب ووقی ایدی الله تعالی انلره نوم القبا ایدوب
 چهی او یچوبه واردیلر بر جبارده دقیاوس انلرک باالری قانته کتورتدی بیگاصیان
 وقره ایدن اولدیلم کزهن خبر ویرک قده کیتدیلم دیدی بالاری اشدیکه انلر سکا
 اطاعت ایچیک بزى اطاعت ایدلر اموالزى آلوب شهرک سوقنده اهلاک ایندیلم

ایندیلمی ویرسی حوا
 نقشه مخالفت ایندیلمی
 و دیگرى والیه نه احسا
 ایندیلمی وادواستاهلرند
 قبا بوارنوب خلاص
 بولدیلم اصحاب کتف
 قصه بنده احوال مختلفه
 اولنله مشهور اولان
 بودرکه انوسوس شهری
 حوالیستند رقیم ناپارادین
 بناخاوس طائفه کتف
 دینور برضاره وار ایدی
 شهر انوسوس دقیاوسک
 دارالملک اولوب اهالیسوز
 بت پرستلرک تکلف
 ایدرک اطاعت ایدن
 خلاص ایچین کل اولور
 دی کتی زادلردن خدا
 برست کتج اتی کیمسه
 برکوشده بوجبار انک
 فتنه ستدن خلاص ایچون
 دعا به مشغول ایدیلر
 بو حاللر نیما یکن دقیاوسه
 خبر ویریلوب انلری
 احضار وهدیه پسیاو
 ایدلی انلر طریق توحیده
 ثبات کورسروب شرکی
 قبول ایتدیلم دقیاوس
 انلرک جمیع مانی اخذله
 سز جنوالتلر سکز سزه
 ایکی اوچ کون مهلت
 ویریم خلاص وقلکری
 فکر ایدک دیوب کندوسی
 برغیری شهره کیتدی

بده بچوس طاعنه چيقوب كينديلر ه الله تعالى دقيانوسك قلبه الفا اينديكه اول
كهفك اغزيني بر كيه تاكه انلري عجايب آلتندن بر آيت ابد دقيانوس دخي انجلين
ايندي والحال انده انترك خبري اولوب الله تعالى انلري وفات نومه توفى ايندي
كليري ايسه كهفك قوسنده ايكي ذراعني باسط اولديني حالده ياندي مكر دقيانوسك
باننده ايكي رجل وار ايندي اعانلري كتم ايدرلردى اصحاب كهفك اسماء وانسا بلرين
وقعه واخبارلرين وزمان و تاريخلرين رساصدن ايكي لوحه يازديلر ونحاسدن بر
صندوق ايجره قوبوب اول بيا ن ايجنده كيزلديلر شول رجائه كيم الله تعالى بر زمانده
انلري قوم مؤمنينه اظهار ايدرسه انترك احوال واخباريني بيلهلر ه وهب بن خنيه
ايدر عيسى عليه السلامك حواريلردن برى اقدوس شهرونه كلوب دخول قصد
اينديكنده بوابلر اتى دخولدن نغ اينديلر شهر قوسنده برضيم وار اكا سعيا راسيجه
كاهه شهره كيريم ديديلر اوپه اولسه حواري شهره كيريمون كيرودوندى مكر
شهره كيرنده بر جام وار ايندي انك جامي سنه حويلي كندوب ايجار اينديكه اول
جانده خدمت ايدم جامي اتى استيجاردن جاننده بركت بولدى و اول حواري بي به
شهره شبايدن بر قاج كهملر آشنا اولديلر اول ايسه انلره اسماء وارض
اخبارلرين و آخرت احواللر خيز و پرور انلر اتى باشانورلردى و جامي ايه شرط
ايشديكه كچهده جام انك اوله انك صلائي چنه حال اولوب عبادنه مشغول اوله
بوحالت اوزر بر قاج ايام سرور نده صكره ملكك اوغلي بر ساه ايله كلوب جامه كرده
حواري اكا ديديكه سن ملك اوغلي ايكن سكا لايقيدركه بوپه ايدرسن دو قيمز
ايندي اول اندن اونانوب كندى ه بده ينه انجلين ايشديكه حواري اتى ليدر
اينديك حواري بي اول سب وقهر ايندي و اكا التفات ايجوب مرأه ايله ييه جانده
كردى كيريمك ايكسى دخي جامك ايجنده اولديلر ملكه خبر ايرديكه عبا جيتك
اجيزى اوغلك اولدردى ديديلر چون حواري بي استوبو كلديلر اول ايسه قاجوب
گيتيمدى اوپه اولسه انك اصحابي اولان شباني استيدلر انلر دخي كنديلرك استيديكين
ايشديجيك شهره چيقوب بوله كورديلر ه مكر اعانده بر صاعيلري و لو ايش بولنده
اكا راست كلوب ييه سجه بر كلبه ييه كچه بر كهف كورديلر بو كچه بولنده يانده ان
شاهانه تعالى صباحن را عزة افاض ايدرسه اتى ايدم دبوب اول حائده الله تعالى انلره
نوم الفا ايدوب آنده قالديلر ايراسى ملك اصحابيله اول شباني تيج ايدرك كهفه
كردنلرين ييلديلر الله تعالى قابرينه رعب ايركوروب هيج بزى اوزر لرينه وار مته
طافت كتورمدي آرازندن برى ديديكه انلره ايرتيلديكى تقد برجه مقصد كاز نل
لويحق اوزر لرينه كهفك اغزيني حكيم بر كلك تاكه آنده آج وسوسه هلاك
اولسونلر اول رايي تحسبن ايدوب انك كهي ايشديلر بده ازمان ودهور
مرور ايدوب اول بلاده بندوبيس نام بر رجل صالح ملك اولوب آتقى سكر
ييل ملوكتده باقى اولدى لکن زماننده ناس احزاب اولديلر كيملري الله تعالى انك
و خدا يانه و بئلك حقيقتنه تصديق و كيملري ايسه اتى تكذيب ايدلردى ومع ذلك

چوانلر فرستى غيبت
بب بدافانگر هر برى
بئلك خانه سندن زياد
نه ايجون برو مقدار
الوب شهره قريپ
طافه عازم اولديلر
ه كيدركن بر جوهانه
ت كلوب انلر نده
نقله مرافقت ايلدى
آنك كاي دخي بولنه
الوب عتبار نجه
بردى هر نقدن مع
بلر سه هكن اولوب
كار حق تعالى اول
لسان گرم ايدوب
ن قورقك بن الله
ك وسرك دوستكرم
ويطوره ايكن بن سزه
بالق ايدرم فديني
كه طافه بشين كلديلر
ان بوللر بن بو طافه
بارو بيلوروم اول
ده سوزنك ككندز
انقاله اول طافه
به اولديلر حق
آيت آينه نهار به
كلرني خبر و بر

اهل باطل كوئند كونه زياده اوارب اهل حق او زره ظهوره ايدلر حيات انجيق
 حيات دنيا در بشت انجيق ارواحه اولور اجساده بشت اولمز ديرلردى • بندوسيس
 بو حائندن زياده مهورم اولدى كچه وكوندز الله تعالى به يلواروب حنك ظهورن
 ديردى اوليه اولسه الله تعالى اكا اجابت ايدوب اصحاب كهفك شائى تيبين ايله
 قيامتك اتيان وبشت حقيقتن اظهار ايلدى • شول وجهه كيم انوس اهايستندن
 اولاس نام رسلك قلبه القا ايندركه اول كهفك آغزندنكى بنائى هدم ايدوب قيونلر
 ينه كهف حظه ايدوب اوليه اجيرلر مارتوب حقي كه آنى هدم ايدوب وكهفك آغزنى
 آچمبار • واول حائده الله تعالىنك اذنبه اصحاب كهف دخى اويخودن اوليا توركى
 كولا كچه باتوب صياحن طورر كى اونورى كلديلر وجوه والرائزنه قير اولماننه
 او زريندن چكين زمانى نه بيلديرونه توهم قيلديلر بلنكه كا كان دقا بوسدن حاللى
 نه ابرمى خوفنه دوشديلر • ويغنايه ديديلر كه عادى او زره نيدبل شكله شهره
 كيدم وكنديلر ايجون طعام اشتر ايدوب ونه سويتور ايدونك نجسس ايدم چون
 يغنا شريك قيوسته ايدى كورسه كه قيوده اول شهره انك مؤمنن اوللرى علائق
 وار • تعجب ايدوب بر آخر قويه هاردى آنده دخى آنك شائى كوروب تعجب
 اولدى • بونه حائدر كه دونكى كوند مسلون استخفا ده ايكن بوكونده ظهوره
 واستعلامه درلر دونكى كوند عيسى اسمى خوف واخفا له سويتور كن بوكونده ايسه
 آنك استمه بين ايديلر • ورينه ديديكه بوشهره نه ديورا ندى كي انوس اوليه
 اولسه يغنايك حيرت زياده اولدى كونلندن ديديكه ايدى عقلمه خلل آرمشدر بكا
 لائق اولان بودر كه ناس بن بيلدين وكيسه دن بكا ضرر ايردين حاجتم كوروب
 كيدم • آندن طعام اشتر ايجون بردكانه واردى وكيسه دن بردهم جيقاروب طعامه
 ويردى اول آنى كور بچك شرب ونقشته تعجب ايدوب يانده برجه سوندى
 اول دخى بر آخره بومنوال او زره اول درهم تعجبه الله كندكدن مكره برى
 برلرله بو كيه دفينه بولمشدر دبو كيزاو سريشككه باشلديلر • يغنا ايسه آنلر كندو
 بي بيلديار دقيانوسه اينك قصد ايدلر طن ايدوب خوفه دوشدى دوهم - زك
 اولسون طعامك كركر قولك بنى حاله كيدم ديدى ديديلر كه اى يكت سن نه حالو
 سن كزى قنده بولك بزه خبر بريك كه سكا مشارك اولوب سنى كيزيلم اولسه
 سنى ملكه كتوروزز اتى ايدن كيزلكه امكانك اواز خير وروسن • يغنا
 ايسه آتاره نه جواب ويره چكن بيلميك سوروب آنى مدبرلره اينتديلر كه
 آتار رجل صالح ايدلر برينه اريوس ورينه ايطوس ديزودى يغنا
 ايسه كندوب دقيانوسه اينلورلر غلبه قورقوبه آغلردى انارى كور بچك
 بر مقدار قورقوسى كيدوب لكن حيرتندن نه سويله چكن بيلدى چون اول مدبرلر
 درهى كوردلر شرب ونقشته تعجب ايدوب ديديلر كه اى يكت بولديشك دفينه
 قندم • يغنا ايدى بن دفينه بوللمم بلنكه بودر هى بايامك مائدن آلمم بوشهرك
 شرب ونقشيدر لكن بكا نه حالت ايرديكن بيلديم • زيرا بن كندى بوشهرك

اهلن ايدوكى نيقن ايدريم حالبركه دونديرو نه بنى بياررونه بن بيلديكم كه قالمش
بولوريم دونكى كوند بوشورك ملكي دقيانوس ايدى اول حكم ايدردى شمدى ايسه
سزى حكم ايدر كوردم * ديديلر كه دقيانوسك هوندي نيرى چوق زمان بكمشدر نيمه
ملوك كلوب بدمه ديان كشمدر سن ايسه هنوز تازه بريكتسن برسوز سوبله كه
مقالك حالكه موافق اوله * عينا ايدى بز براق بكتلر اينك دقيانوسك قاسى اصنام
عبادته اكر اهدن بنم زعمده دونكى كونده قاجوب شهرك طمره سندهكى نيجلوس
طاغنده بر كه فقه كيرمشدلكه الا ان انلر انده درلر بنى كوندرديلر كه انلره طعام آيوردم
ودقيانوسك بزم اسرمزده مقصدى ندر بيلوب انلره اير كوردم بن ايسه بوند كليمك
بو حاللره ايردم ماجرام بودوكه اشته سزه خبر و بردم اينام سز كلوك سز كلوك اوله
كه فقه كيدلم كه انده اصحابى كوردم بنم صدقه اطه شان وثيقن اير كوردم بنم دو بوب
اوله ايكي مدبر اهل مدينه ايله آتوب بياق اصحاب كه فقه توجه ايدوب بوله كيرديلر *
عينا اوكلر بنه دوشوب حقا كه كه فقه قربنه ايرديوسبر وجا بدمه اصحاب كه فقه و كا كه
عيناك زياده اكلنديكن كورديلر دقيانوس جابندن بيلوب اله كيردى ظن ايشديلر
اوبله اوسه برى برلر بنه وداع ايدوب تازه طورديلر كنديلر كه اخذ بنه نه زمان
كلورلر دو انتظارده اولديلر اول حالده عينا اوزر لر بنه حيقه قاسى انلر اى
كور بيمك سكا نه حالت ايرديك بويه تاخر اينك ديديلر اولدغى انلره ماجراى
سكايت ايدوب اربوس واصحابى واندرساك اهاليى انلرى زيارت ايجون كه فقه
طمره سنده منتظر لر ايدوكى دروايت ايندى اوبله اولسه كنديلر به ظاهر اولان حقا
تبايك آيت وقدرت زرين بيلديلر بودكلو زمان اربخوده اولدقار ندهسكه اوباعلمى
بنك حقيقتنه علامت وقامت قيامت دلالت ايدوكى نيقن بيلديلر بدمه عيناك اثر نيمه
اربوس واصحابى كه فقه بوسنه ايرديلر اول اصحاب كه فقه احوالى يازوب ايكي لومى
سندوقدن چيقاروب كورديلر اوقيوب ماجراى زرين بيلديلر الله تعالى به حقد ايدوب
بنك حقيقتنه مطمن اولديلر آندن اصحاب كه فقه قاتنه كيرديلر و برى برلر به سو
يلشوب اصحاب كه فقه دقيانوسه بكن ماجراى زرين بالمشافهه انلره خبير و بردير بدمه
اربوس ملكلى بند وسيسه برى ايله نامه كوندردى واصحاب كه فقه احوال انكا
بيلدردى اوله انى ايشد بيمك الله تعالى به حقد و شكر ايدوب زياده سوندى قى الحلال
اتباع واعوانيه آتوب اصحاب كه فقه قاتنه واردي انلر اوتوردر و بند وسيس طور
وكن انلر هر بر بنى ائتاق ايندى بدمه انلر اكا اكا ايداع ردا ايدوب اول انلر
اوكنده قائم ايكن انار كير و اويخويه واروب قبض اولدديلر لك اسم ايلديك انلر هر برى
الوندن ثابت ايجنه قونيله * ملك كيمه مناننده انلرى كوروب اكا ديديلر كه بزمه
السوندى ونه كوشدن خلق اولمش بلكه ترايدن خلق اولوب بنه ترابه عودت
ايدوسر بزمى كه فقه تراب اوزره بولديفك حالده ترك ايله تا كه الله تعالى بزمى آندن
بش ايله وانلر قاتندن قاس طمره حيقه قاسى حيدن الله امالى وعيله انلره هجاب
ايندى من بعد هيچ كه فقه انلر اوزره دخوله قدرتى اولدى بدمه ملك اول كه فقه

(قورسنده)

(۱۰) اذوی الذیة الی الکفیف نقلوا ربنا آتانا من لدنک رحمة وھی لنا من امرنا رشدا ﴿ انتره ذکر ایت هونیکه اول بیکتر مغایر مای ایدرب دیدبارکه یاربنا بزه سنک عندکن رحمت یفرزق ومنفرت وعودن امنیت وپر وکفارن مغارقت امر بزه صدق ﴿ ۴۷ ﴾ ورشد بر ﴿ الجزء الخامس عشر ﴾ (۱۰) ﴿ فصرینا

قیرسنده بر مسود بایدربوب اول عبادتکاه ونامه زیارتکاه اولدی ﴿ ۹ ﴾ ﴿ اذ اوی
 اَلَّذِیْنَ اِیْتٰیۤهٖ اِلَیَّ الْکُفُوبُ قَالُوْا رَبُّنَا اِنَّا مِنْ لَدُنْکَ وَنَحْنُ ﴿ یا محمد انتره ذکر ایت
 شول وفق که اشراق رومن شول شبانی که دوقیانوس انتری شرکه تمویل اراده
 ایندکه انتر اندن المالدوب کفیه کیردیلر والی مای ایدندیلر یاربنا بزه سنک عندکن
 رحمت ووزق وامدادن امن وپر دیو یلواردیلر ﴿ وَهَیْۤیۡ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا حُدُودًا ﴿
 ویزم ایچون اوزدینه اولدینمز مغارقت کفار امرندن رشدی تیسیر ایت تاکه انک
 سبیلله راهدین مهدین اولم وای خود امر بزم کلنی وعدایت ﴿ ۱۰ ﴾ ﴿ فَصَرَّیْنَا
 عَلٰی اٰذَانِهِمْ فِی الْکُفُوبِ سَبِّحْ عَدُوًّا ﴿ اویه اولسه بز انترک مسایه اوزده بر
 جاب وضع ایندکه اول انتری ایشکنن منع ایدر یعنی بز انتری اول کفنده سنین
 مدوده بر نوم قبول ایه نامه ایندکه انتره اسواندن هیچ برصوت تأثیر ایند ﴿ ۱۱ ﴾
 ﴿ ثُمَّ یَمْسُکُوْنَہُمْ لِیَعْلَمَۤ اَنِّیُّ الْوَزِیْرُ مِنْ اَحْسَیۡ بِاَکْرِبُوْا اَنْدَآ ﴿ بز انتری اول کفنده نامه
 ایندیکدن سنکرم ایفاظ ایندکه تاکه تلق حالی ایه اولان علمز اولدکی علمزه مطابقی
 تلق استقبالی ایه تلق ایدہ اکاکه ایی مختلف طائفة تک فنیسی التری کفنده مدت
 بشده نایت اوقات لبتونی احطدر ﴿ ۱۲ ﴾ ﴿ ثُمَّ نُقِشْ عَلَیْکَ نِسَابُہُمْ بِالْحَقِّ ﴿
 بز انک اول اصحاب کفیف خبرین صدقہ حکایت ایدر که ﴿ اِنَّہُمْ نَبِیَّةٌ اُنْثٰوۤا بِرِیْضِیۡہِمُ ﴿
 انتر عول شاندکه رببری جل شانہ یه ایمان کتوردیلر ﴿ وَزَیِّنَّاہُمْ حُدٰی ﴿ بز انترک
 ایمان وبعبر نثرین آرتوردق ﴿ ۱۳ ﴾ ﴿ وَزَیِّنَّا عَلٰی قُلُوْبِہِمُ ﴿ بز انترک قلوبی
 ایمان واهل وصال مغارقتی صبرینه وسق ایلهارده ووقانوسی زده جرآنه قوی قیلدی
 ﴿ اِذْ قَامُوْا قَالُوْا اَرٰیۤنَا رَبَّۤی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِۤیۡۤ اَنْ تَدْعُوْا مِنْ دُوْبِہِۤیۡۤ اِلَیْہَا لَقَدْ قُلْنَا
 اِذَا شَیْطٰنًا ﴿ شول وقت که دقیاوسک ارکنده ماردوب اول انتری صنم عبادن
 ترکاری اوزده عتاب ایندیکنده دیدیلر که بزم ریمز معوات وارضنک رسیدر اندن
 غیرى برالہ اما ایدر دکلوز اما ایدرسک جود وکذب دعوی اولورز ﴿ ۱۴ ﴾
 ﴿ هٰؤُلَآءِ قَوْمٌۭا تَخٰذُوْا مِنْ دُوْبِہِۤیۡۤ اِلَیْہِۤیۡۤ تَعٰوَسُوْا شَہْرِیۡنَکَ اهل الله تعالین
 غیرى اسانی آلهه ایلخا ایدوب انتره عبادت ایدر ﴿ اَوَلَا یَاۤتُوْنَ عَلَیْہِمُ الْمَلٰٓئِکَةُ
 ﴿ اول اصحابه عبادتتری اوزده برهان ظاهر ایه نیه کلوز کلسه لودن ﴿ زیرا که
 دین برهان اخذ اولور اشیو دلیدر که دیانندن اول شی که اکا دایل اولیه اول
 محدوددر وآنده تقلید جائز دکدر ﴿ فَمَنْ اَظْلَمُ مِنْ اٰتَمْرِ عَلٰی اللّٰہِ کَذِبًا ﴿ شول

علی آذانہم فی الکفیف
 سنین عددا ﴿ بز کفنده
 مدود ییلر آنترک تمویل
 تقارینہ حساب وضع
 ایندکه کلام ایشیدیلر
 یعنی انتری اوزدیندی ﴿ ۱۱ ﴾
 ﴿ ثم یمسکونہم لیسلم
 یعنی احصی المالیات الیہا ﴿
 صکره او یاندوق تاکه
 علم از یزده اولان انترک
 نارده اکلنسی اهل
 کتابدن مؤمن وکافر یا
 متقدین و متاخریندن قنی
 گروه تمام تعداد ایدوب
 ضبط ایشدو ﴿ ۱۲ ﴾
 ﴿ نحن نقص علیک نسابہم
 بالحق انہم نبیة انثوا بریضہم
 ورتانہم حدی ﴿ بز انک
 اول اصحاب کفیف خبری
 حقله حکایت ایدر اول
 بیکتر رببری جل شانہ
 ایمان کتوردیلر بز انترک
 هدایت و تبارتتری آرتوردق
 ﴿ ۱۳ ﴾ ﴿ وریظنا علی
 قلوبہم اذ قاموا یقبولوا
 ربنا و البصوات بالارض
 لن تدعو من دونه الہا
 لقد تانا انا شیطانا ﴿ بز
 انترک قلبی اولدینسه
 اظهار حق ووقانوسه
 جبرام ویرمکہ جباری حکم قیلدی اولو تکه دقیاوسک اوکنده ماردوب انتری بت بز سنک دعوت ایندکه دیدیلر که بزم
 و برتالی معوات وارضنک رسیدر اندن غیرى طایفہ اکر غیرى به طایرہ دیرسک اول آنده خطا ویلان سرطیش اولورز
 ﴿ ۱۴ ﴾ ﴿ هؤلاء قومنا اتخذوا من دونه آلهة لولا يأتون عليهم بسلطان بين فن اظلم عن انترى علی الله کذباً ﴿

بو بزم ارمغان اولان اهل السوسدن بگروهه که دقایقوسک تهدید و قتل خوفیه الله تعالی دن غیره باطل الله امتحان
 اینستبار اول کافر لری بیچون بت برستلکری اوزره برهان ظاهر کنورسار الله تعالی به شریک نسبتیه کذب
 و افترا ایذا دن اعظم کیم اولور (۱۵) ﴿ وَاذِ اعْتَرَفْتَهُمْ وَمَا يَدْعُونَ إِلَّا اللَّهَ فَاذِ إِلَى الْكَافِرِ يَشْتَرِ لَكُمْ بِكُمْ مِنْ رَجْتِهِ
 وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَسْرِكُمْ سِرْفًا ﴾ بیوکری اولان علیغافرار آفرابه کیدرکن بولده رفیققرینه دیدیکه چونکه کونوزدن آفرانی
 ایستدک اول قومین الله تعالی به عبادت ایدوب و عبادتده اصنامی کاشریک ایدرلر بولرلر بوعبادتقری بزه کران کادی ایددی
 مفارمقی مسکن ایدوب بز الله تعالی به عبادت ایدله بوزجل شاهه ایک جهاند رحمتدن سزه نثار ایدرو امر کزدن دین
 و دنیا ده سزه رفیق و توفیق ﴿ سورة الکهف ۱۵۸ ﴾ سهیل ایدره سروده اول جوارلر

کسدن اعظم وارمیدرکه الله تعالی به شریک نسبتیه افترا اید (۱۵) ﴿ وَاذِ اعْتَرَفْتُمْ
 لِشُرُوكُمْ وَاذِ يَدْعُونَ إِلَّا اللَّهَ ﴾ اول شبان بری برلرینه دبیلرکه اگر قوم عزی
 و مدبر لرخی ترك ایدوب عبادتی الحق الله تعالی به ایستدیگر زیرا کاه اول قوم عبادتی
 هم الله تعالی به وهم اصنامه ایدرلری اشپونده دلالت واردرکه ناسک فانی غنیده ناسدن
 عزات و جبار و غیرانده سکون و وحدت مشروع اوله ﴿ فَأَوْبَى إِلَى الْكَافِرِ يَشْتَرِ لَكُمْ
 رَجْتَكُمْ مِنْ رَجْتِهِ ﴾ ایددی کوفه الضیا ایلک که ریکر جل شاهه رحمتدن سزه
 دنیا ده و آخرتده بسط و توسیع ایده ﴿ وَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَسْرِكُمْ مِنْ نَقْصًا ﴾
 و امریکزدن سزه بصر و رفیق مانند اولور شیئ اسمیل اید (۱۶) ﴿ وَرَى الشَّمْسُ
 إِذَا مَلَطَتْ تُرَاوُرَ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ ﴾ یا محمد اگر سن آنلری کورسیدک
 کورشی ماروغنیشده آنلر که فتندن جهت یمنه قبل ایدر ناکه شعای آنلر اوزره
 وقومه آنلر ایدله ایتیه * زیرا که کوفه جنوبی ایددی ﴿ وَإِذَا حَضَرَتْ تَرَسُوهُمْ
 ذَاتَ الْيَمِينِ ﴾ و کورشی باشدیشده آنلری ترك ایدوب جهت شماله عدول ایدر
 ﴿ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ﴾ آنلر اول که فتنن مکان مقسمده یمنی آنک وسطه درلر
 برحیبتله کیم آنلره روح هوا ایدر وانکله کوبت غار آنلردن کیدر ﴿ ذَالِقَ
 مِنْ آيَاتِ اللَّهِ ﴾ اشبو ذکر اولان آللرک شان و حدیق الله تعالی نك شجائب صنع
 و دلائل قدرتندندر که آنکله اعتبار اولور ﴿ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ﴾ اول
 کسه که الله تعالی اکا توفیقده هدایت ایده اول همدیدرکه نلاجده ایددی * اشبو
 نکله مقصد آنلره نثار و پائینه قدر که بو آیات امثالی کیم بردهر لکن آنکله انتفاع
 اول کسه ده در که الله تعالی اقی تأمل و استبصاره توفیق ایده ﴿ وَمَنْ يُضَلِّ اللَّهُ فَن
 تَجِدْ لَهُ وَايَأً مُرْتَدًّا ﴾ اول که الله تعالی آبی غنول ایده آنکیمون ولی بوله مسرک

چونک فلائیه مفارمه به
 کجروب قرار ایستدیلر
 همان امر حقه او یودیلر
 دقایقوس اقدوسه کلوب
 انلری سؤوال ایددی
 فرار لرخی خیر و برکاترند
 باالرشه آللرک احضاری
 تکلیف ایددی باالرشه بزم
 مالزی الوپ بو طاعه کیتدیلر
 دبیلر دقایقوس جیدنه
 کیدوب اول غاری بولده قد
 بو طبعه قوت اولوسولردیو
 نازک انرشه حکم باوردی
 دقایقوسیک مقرر نندن
 ایکی مؤمن بیسوانلرک
 ایدلرخی و ساقلرخی بر
 طاعه تقوی ایدوب طهارتیک
 دعوا ایدله یطوع ایدیلر
 علیله بولر کله بالقضا ایده
 اوله مفارمه جیلر بناخاوسک
 جنوب نظر فنده ایددی
 شمس کلایح و خز فینده

اکا طو قلوب غفور تقوی تحویل ایدردیکه اجساد و احوال بری متخیر اولیه (۱۶) ﴿ وَرَى (بوله مسرین)
 الشمس اذا مَلَطَتْ تُرَاوُرَ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَاذا غربت تفرضهم ذات الشمال وهم فی فجوة منه ذلك من آیات الله
 من یهد الله فهو المهتد ومن یضل فان یجد له ولیاً مرشداً * کوریدک که کورشی طوعننده مفارمه لرخی قطب شمالی
 مقابله اولله آنلرک ضایع طرفه جیل ایدر دی و غروبنده انلری ترك ایدوب سول طرفه کیدر دی و انلر مفارمه ک
 اورده سندن اولله هوا آلوب نمندن امین ایدیلر اشته بو قدرت الهیک ولائندندلر کیده که الله تعالی
 توفیقده هدایت ایدر سده اول کسه نلاجده بولشد کیم که خلائله غنول ایدر سده آنکیمون ولی بوله مسرک

ذات الشمال و کلمهم
 باسط ذراعیه بالوصید
 لواطلت علیهم لولیت
 منهم فراراً ولملت منهم
 رعباً ﴿ انزلک کوزلری
 آجیق اولمله سن انلری
 اولایق ظن ایدرسن مع
 هنا انلر اوقوده در بز
 انلری منکله حاشخه
 و صولده دوننه بزیرگه
 طول زمانه بدنلری
 چورجه وانلرک کلبری
 در سکلری قیونک
 اشکنه یسط ایشیدی
 اگر سن انلره نظره
 مطلع اولدک خوفکن
 کبرو دونوب قاجردک
 و قلبسک انلرک رعیه
 مالردی ذرا کوزلری
 آجیق و قیلری و طرقتاری
 اوزامس و مکانلری
 مظلوم و محسوس ایدی
 (۱۸) ﴿ و کذلک یشتم
 لیناه اولایدهم قال قال منهم
 کذبتم قالوا بلنا یوماً او
 بض یوم قالوا ربکم اهل
 بالینم فایشوا احدکم یوم
 فکم هذا الی المدینه فلینظر
 ایها الذکر طمأناً فلیأتمکم
 برزق منه ولینقلب ولا
 یشعرون اثم اسدکم بز
 انلری اویوشمخزکی کال
 قدرمخزه جد و لیسلری
 بومدت طریقهده تمسیر

(۱۷) ﴿ وَتَحْسَبُهُمْ آيَاتًا وَعُهُمْ ذُرُورًا ﴾ - سن انلری افتاح عبون و اکثر
 تغلیریمون اولایق ظن ایدرسن حالیکه انلر اویورلرد ﴿ وَتَقَالِبُهُمْ ذَاتَ
 الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ﴾ بز انلری بتاقلرنده ساغرینه وصولرینه دوندروزنا که طول
 زمانه ارض بدنلرندن اکا ولی ایدن جانی چورجه ﴿ وَكَابَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ
 بِالْوَصِيدِ ﴾ حالیکه انلرک کلبری باده و لافساره و یا تبده اویور اولدی حالده
 لوی ذراعن یسط ایشیدر ﴿ اَوْ اَطْلَقَتْ اَعْيُنُهُمْ ﴾ یا محدا گرسن انلرک اوزرینه واروب
 انلره نظر ایتسک ﴿ لَوْ اَنَّ مِنْهُمْ فِرَارًا ﴾ انلردن خوف ایتدیککن کبرو
 دونوب قاجردین ﴿ وَوَلَّيْتْ مِنْهُمْ رِجَابًا ﴾ و انلردن رغبه صدرک طریقی ذیرا که
 الله تعالی انلره هبت لبسن کیدرشد و یا اجرملرنده عظم و مکانلرنده وحشت
 اولمشدر و روایت اولدیکه سلویه حضرتلری رومدشرا ایدوب اول کهنه اوش ایدنده
 دینیکه اشوب اصحاب کفبه کبروب کورسیدک ابن عباس رضی الله تعالی عنه انکله
 بیه ایدی دینیکه اکا چاره بودر ﴿ زیرا که الله تعالی سندن خیرلوی ائدن منع
 ایشیدر دیو اشیر آتی ذکر ایدی معاریه ایسه آتی دکلوب ایتدین برآج
 کسلری آکا کوردی کیدرکی کن بریج کلرب انلری طشره چقاردی (۱۸)
 ﴿ وَكَذَلِكَ يَمْتَلِظُنَّ اِلَيْسَاءَ اَوْلَادِهَا ﴾ بز انلری کال قدرمخزه آبت ارسون
 ایچون اویوشمخز کی اولدوق که بری برلینه سوااله حالاری و الله تعالیکن
 انلره اولان سنیق بیلر و انلر انک کال قدرته یقینلری آرتوب بئ اسرینه
 منبصر و آنک کندیلره اولان نمیلرنه شاکر اوللر ﴿ فَاِنْ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ
 فَاَلَوْ اَنَّكُمْ اِنْتُمْ اَوْ بَعْضُ يَوْمٍ ﴾ انلرک وئسی مکملینا دینیکه نومکرده نکلر
 زمان لب ایتدیکز دینلرکه برکون لب ایشمز ﴿ زیرا که انلر کهنه کوش طوغاز
 کن کبروب اولانلری کوش بارکن ایدی بده کوشدن بقیه کوریمک و یار کونک
 بعضی لب ایشمز و دینلر اندن صاحبلرنه و طرقتلرنه نظر ایدیمک برکوندن اکثر
 لب ایتدکلرن بیلوب ﴿ فَاَلَوْ اَنَّكُمْ اَعْمٰی بِمَا لَبِئْتُمْ ﴾ نکلر زمان لب ایتدیککزه
 و یکز جل شاه اعلمز دینلر و قنا که اول امر ملتس اولوب انک عازه چاره لری
 اولدین بیللر مملری اولان امره اقبال ایدوب دینلرکه ﴿ قَابَسْتُوا اَحَدَكُمْ
 بِرِزْقِكُمْ هَلْ يَمُنُّ اِلَى الْمَدِيْنَةِ ﴾ ایدی بریکزی اشبو نطقمن ایچون اعداد اولسان
 در حمله شعوره کوردک که انک اسمی الان طرسوسدر زمان جاهلیته افروس
 ایدی ﴿ فَلْيَنْظُرْ اَشْيَا اَزْكَى طَمَآناً ﴾ نظر ایتسونکه اول شهر اهلندن قنسنک
 طمأناً اصل واطب و اکثر وارخسدر ﴿ فَلْيَسْأَلْكُمْ رِزْقِيْ مِنْهُ وَلْيَسْأَلْكُمْ ﴾ و اندن
 برر ذقه کسون و مسالده لطفی نکاف ایتسون نا که الهامیه و یا خود ذهب و ایلنده
 تمسیرده نکلف ایتسون نا که سلیفیه ﴿ وَلَا يَشْفِئُكُمْ بِكُمْ اَحَدًا ﴾ و سزک یاشکلری

و تقسرن اولاندرق که (۴) ﴿ تیان و مواکب ﴾ (لث) حاللری بیلر و سنت الیهی اکللر انلردن برسی

مکملینا) دیدیکه تقدیر زمان یا قیوم اکانتدیکر انزک معاربه کیرملری کونش طوعن کن ابدی او یاغری غروب قریب اولمغه
 جوا بدیر کون یاخود کونن بر مقدار خرابنده اکانتدک دیدیلر تکرار قیلرینه و طرفلرینه یا قیوم بنه بر برلرینه دیکر
 جل شاه میلورقه تقدیر اکانتدیکر دیدیلر انک علمه چارملری اولماتنه کندولرینه الزم و مهم اولان ایشه عزتله دیدیلرکه
 بودر هله بریکزی شو مدنیه (یعنی انموسه شمعی اسمی طرفوسدو) کوندلرکه یا قیوم قنی طعام حلال و پاک ایشه
 اندن سزه رزق کتور سوزا و شتر اسنده لطف و مدار ایلدو و سزی شهر لودن برکنده به خبر و برسون (۱۹) ﴿ انهم
 ان یظاہروا علیکم برحمتکم اویبدو کفی ما هم و ان فلقوا اذا ابدآ﴾ اگر دقیانوسه تابع اولان اعلیٰ شهر سزه مطلع اولور
 یاغری اولورسه سزی رحیم ایدرلر یاخود کرها کندو دینلرینه دوندرلر اگر انزک دیننه کیرسه کن ابدی خلاح بواز سکره
 سر ویدر که انزک ﴿سورة الکہف﴾ کامل و اعترای ﴿ ۵۰ ﴾ اولان علیضاً بوسه لری قبول ایلد شهره

وادی اولور شی انسا - سون (۱۹) ﴿ انهم ان یظہروا علیکم یترجوکم اذ
 یبدوکم فی بیوتهم وان یفلقوا اذا ابدآ﴾ اگر انزک سزه مطلع اولور و یاغری
 بولورلر سزه سزی طاشه اولدورلر و یاخود کرها کندو دینلرینه دوندرلر
 والحال اگر انزک دیننه کیرسه کیر ابدی خلاح بواز سز ﴿ ۲۰ ﴾ ﴿ وکلایم اعدائنا
 علیهم﴾ تنگم بز اول اصحابی کفی او بودوب و او یازدق ناسی انزک حاله مطلع
 قیلدق ﴿ لعلنمو ان وعد الله حقی﴾ تا که انزک حاله مطلع اولان ناسی الله
 نایبک مثله وعدی حق ایدو کفی بیلر زبرا انزک نوم و انتهای وفات ایدوب
 بت اولانک حالی کیدر ﴿ و ان الشامة لا تزب فیها﴾ و قیامتک ایمکانده رب بوق
 ایدو کفی دخی بیلر زبرا انزک نفوسنی توفی ایدوب او چیوز بیل بدترن عمل
 وقتندن فقط قادر اولان رب تعالی قادر دکرک جیع ناسک نفوسنی توفی ایدوب
 بدترنر اعاده ایندکدن سکره نفوسلرین کیرو کار د ایشه ﴿ اذ یثابفون یتنهم
 امرهم﴾ بز ناسی اصحاب کهفک حاله مطلع قیلدق شول حینده که اتر دینلری
 اسرندہ تنازع ایدرلری بوضری ارواح مجرد بت اولور و بعضیلری اینه ارواح
 و ایدان ما بت اولور ددری و یاخود اصحاب کهف اسرندہ تنازع ایدرلری شول
 حینده که الله تعالی انلری ثابیه رنه امانه ایندی بعضیلری دیدیکه اتر اولدیلر
 و آخرون دیدیلرکه اول سرده او بودقاری کی او بودیلر و بر طاشه دیدیلرکه اتر
 ایزده بیان ایدم که انده ناسی ساکن اولور و اتق قریه ایدنلر و آخرون

کیروب قیولر وارد قند
 طور لری تفسیر اولوش
 کوردی شهوه کیردکه
 بازار و محلات و انسانلرک
 لون و شکلا لری طرز
 اخردہ کوروب کاندوبه
 حیرت غلبه ایدوب
 مضطرب اولدی آخر الامر
 انکیسی دکانه و اووب
 اول دهری یعنی دقایونک
 سکسبه اولان اجدین
 انکیسی یوردکده انکیسی
 خیاله ایندی که بز آدم سز
 یشه بولشد هان الدناله
 کوسر دکن ضابطه واردی
 علیضای طوتوب بولدیک
 مالک ایتیق و بر دیو بولدی
 ایندی لری علیضاً بن شوشه بز
 لدم دونکی کون بر آتوق
 اولد انهم بونکون یازره

کتور دهم بیدی بدینک اسمنی سوردیلر خبر و بر دکرده شهرده اوله اوله آدم ایشه تکراری اولماتنه تکذیب ایندی لری (دیدیلرکه)
 نایبک دخی دقایونسه کونورک اول تم ایشی بیلور بیدی اول کلامنی دخی استهزا ایدوب دقایونوس فوت اوله لی او چیوز سنیه
 قریبدو بزه مثل سویلور سین دیدیلر علیضاً چار عاقبت دونکی کون تا چوب غار کیردکلرین سویلوب غیری شی تلم دیو
 جواب ویردی القصه منکر لری اولان ملک صالح تدر و سه کتور دیلر اول ملک و زمین اولوب و ملک ناسی اکثری حشر
 اجسادنی منکر ایدیلر هر چند ملک سز و وائرله نصیحت ایندی که قائده ایتمزدی علیضاً اول ما که صورت حال تقدیر ایندکده ملک اوغل
 و اشراف و مغربلر له غار اولدیلر علیضاً واروب بار انزک بنه خبر و بر دی ملک دخی ششوب اوله حال لری او زرتنه یازیلان طاعتی
 کتور بوق و بر اعلی و حاکماری معلوم اولدی انلر سلام و بر و بر جواب الهی و انلر له ساققا ایدوب و باغ ایدر کن تکرار او
 یقوه واروب قبض اولدیلر ﴿ ۲۰ ﴾ ﴿ وکلایم اعدائنا ایم لیلد و ان وعد الله حق و ان الساعة لا ریب فیها اذ انذرتهم اسرهم﴾

﴿فَقَالُوا إِنَّمَا عَلَّمِ الْإِنسَانُ مَا لَمْ يَلْمَسْ يَدَهُ مِن بَدَنِهِ﴾ ﴿٢١﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٢﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٣﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٤﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٥﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٦﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٧﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٨﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٢٩﴾ ﴿فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ ذَاكَ الْمَوْضِعِ مَرَّةً فَخَلِّفْ لَدُنَّ رَبِّهِ﴾ ﴿٣٠﴾

دیدلرکه انلر اوزره مسجد بنا ایدم کداند نماز قیله • تکبیم حق نسالی انی ذکر ایدیکه ﴿قَالُوا إِنَّمَا عَلَّمِ الْإِنسَانُ﴾ انلردن برما ناه دیدلرکه انلر اوزره بئان ایدک که تربلری انلره ناس نظر قندن هفونظ اولره وانه مسکن اوله الله تعالی انلرک امرینه خوض ایدیلری رد ایدوب دیدیکه ﴿تَبَهُمُ الْعِلْمُ يَوْمَهُم﴾ دبلری جل شانہ انلرک حاله اعدس ﴿فَلَمَّا أَلَّذْنَ غَدَّوْا عَلَىٰ أَسْرِمِهِمُ لَنَسَخَدْنَ عَلَيْهِمْ سَجْدًا﴾ انلرک حاله طماع اوللرکه بندوسیس واصحابدر دیدلرکه کوفت کور سنده مسجد بنا ایدم کد انده مسلمون تبرکا نماز قیلر روایت اولدیکه اهل نجران نصاراسندن سید وعاقب وایکینک اصحابی پندبریز علیه الصلاة والسلام قائده ایدیلر اصحاب کوفت ذکر اولنوب (٢١) ﴿سَيَقُولُونَ لَوْلَا أَمْرُهُمْ كَلِمَةً﴾ سید واصحابی که انلر بقول ایدیلر دیدلرکه اصحاب کوفت اوج رجل ایدیلر دیدلرکه کلبلی ایدی ﴿وَيَقُولُونَ حَسْبُ مَا أَسْرِمُهُمْ كَلِمَةً﴾ وعاقب واصحابی که اسطوری ایدیلر دیدلرکه اصحاب کوفت بش رجل ایدیلر انجیلری کلبلی ایدی ﴿وَجَاءَ بِالْقَبِيْبِ﴾ انی دبلری حدس وظانه ایدی بوخسه بقیله ذکل ﴿وَيَقُولُونَ سَيَبُدُّ وَيَأْتِيَهُمْ كَلِمَةٌ﴾ مسلمون پندبریز علیه السلامدن اولر جبریل علیه السلامدن اخبارله دیدلرکه انلر ایدی رجل ایدیلر کزنجیلری کلبلی ایدی ﴿قُلْ رَبِّي اعْلَمُ بِعَمَلِهِمْ مَا لَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْإِلَٰهَ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ باحد سوله که انلرک همدینه دم جل شانہ اعدس ناسدن انلری از کسه بیلور • علی رضی الله عنه ایدر انلر ایدی رجل ایدی سکز نجرلی کلبلی ایدی انلرک اسلمری علیها وکتابها وکتابها وکتابها که انلرک اصحاب یعنی ایدیلر و مرنوش و دبرنوش و سادنوش که ملک اصحاب یساری ایدیلر که انلرک استشاره ایددی و ساپلری راعی ایدیکه انلره موافقت ایدی اسمی کفشططوش ایدی و کلبلریک اسمی قطره ایدی • دینلریک اقوال: لانه کجی اهل کتابکدر و قلیل دخی انلردندر (٢٢) ﴿فَلَا تُحَارِبْهُمْ إِلَّا مُحَارَبَةً ظَاهِرًا﴾ ایدی اصحاب کوفت قائنده جدال اجه مکرکه جدال ظاهره ایدمن اکا تعقیر شول وجهله کیم انلره قرآنده ذکر اولنای بیان ایدمن بوخسه انلری بجهیل وردننر ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ دخی اصحاب کوفت فصدنندن انلردن برکسه یه مست حد سؤالی اجه • زیرا سکا وحی اولنان شی غریبدن مندر مع هنا انلرک اکا علی یوقدر دخی مشتت سؤالی اجه انکاه سؤالی ایدیکان کسبی تفضیح و عندنده اولن شی

دیدلرکه انلر اوزره مسجد بنا ایدم کداند نماز قیله • تکبیم حق نسالی انی ذکر ایدیکه ﴿قَالُوا إِنَّمَا عَلَّمِ الْإِنسَانُ﴾ انلردن برما ناه دیدلرکه انلر اوزره بئان ایدک که تربلری انلره ناس نظر قندن هفونظ اولره وانه مسکن اوله الله تعالی انلرک امرینه خوض ایدیلری رد ایدوب دیدیکه ﴿تَبَهُمُ الْعِلْمُ يَوْمَهُم﴾ دبلری جل شانہ انلرک حاله اعدس ﴿فَلَمَّا أَلَّذْنَ غَدَّوْا عَلَىٰ أَسْرِمِهِمُ لَنَسَخَدْنَ عَلَيْهِمْ سَجْدًا﴾ انلرک حاله طماع اوللرکه بندوسیس واصحابدر دیدلرکه کوفت کور سنده مسجد بنا ایدم کد انده مسلمون تبرکا نماز قیلر روایت اولدیکه اهل نجران نصاراسندن سید وعاقب وایکینک اصحابی پندبریز علیه الصلاة والسلام قائده ایدیلر اصحاب کوفت ذکر اولنوب (٢١) ﴿سَيَقُولُونَ لَوْلَا أَمْرُهُمْ كَلِمَةً﴾ سید واصحابی که انلر بقول ایدیلر دیدلرکه اصحاب کوفت اوج رجل ایدیلر دیدلرکه کلبلی ایدی ﴿وَيَقُولُونَ حَسْبُ مَا أَسْرِمُهُمْ كَلِمَةً﴾ وعاقب واصحابی که اسطوری ایدیلر دیدلرکه اصحاب کوفت بش رجل ایدیلر انجیلری کلبلی ایدی ﴿وَجَاءَ بِالْقَبِيْبِ﴾ انی دبلری حدس وظانه ایدی بوخسه بقیله ذکل ﴿وَيَقُولُونَ سَيَبُدُّ وَيَأْتِيَهُمْ كَلِمَةٌ﴾ مسلمون پندبریز علیه السلامدن اولر جبریل علیه السلامدن اخبارله دیدلرکه انلر ایدی رجل ایدیلر کزنجیلری کلبلی ایدی ﴿قُلْ رَبِّي اعْلَمُ بِعَمَلِهِمْ مَا لَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْإِلَٰهَ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ باحد سوله که انلرک همدینه دم جل شانہ اعدس ناسدن انلری از کسه بیلور • علی رضی الله عنه ایدر انلر ایدی رجل ایدی سکز نجرلی کلبلی ایدی انلرک اسلمری علیها وکتابها وکتابها که انلرک اصحاب یعنی ایدیلر و مرنوش و دبرنوش و سادنوش که ملک اصحاب یساری ایدیلر که انلرک استشاره ایددی و ساپلری راعی ایدیکه انلره موافقت ایدی اسمی کفشططوش ایدی و کلبلریک اسمی قطره ایدی • دینلریک اقوال: لانه کجی اهل کتابکدر و قلیل دخی انلردندر (٢٢) ﴿فَلَا تُحَارِبْهُمْ إِلَّا مُحَارَبَةً ظَاهِرًا﴾ ایدی اصحاب کوفت قائنده جدال اجه مکرکه جدال ظاهره ایدمن اکا تعقیر شول وجهله کیم انلره قرآنده ذکر اولنای بیان ایدمن بوخسه انلری بجهیل وردننر ﴿وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾ دخی اصحاب کوفت فصدنندن انلردن برکسه یه مست حد سؤالی اجه • زیرا سکا وحی اولنان شی غریبدن مندر مع هنا انلرک اکا علی یوقدر دخی مشتت سؤالی اجه انکاه سؤالی ایدیکان کسبی تفضیح و عندنده اولن شی

سید واصحابی اصحاب کوفت اوج درنجیمی کلبلی ایدی دیدی وعاقب واصحابی اصحاب کوفت بش و کلبلی انجی ایدی دیدی انلرک دبلری ظن و اختراعی ایدی و مسلمانلر خبر رسول علیه السلامه اصحاب کوفت ایدی و سکرنجیمی کلبلی ایدی دیدلر سن دیکه انلرک همدینی دم جل شانہ بیار ناسدن انی انجی آز کیده بیار ایدی اصحاب کوفت

فأما سنده أول اهل كتابه دخل مجادله انما مكر ظاهر بعد قرأته. اولاني قرأت اليها كتابا يدوب الاري نجه بل انجه واهل كتابك
 هيج برندن اصحاب كهف ﴿سوره الكهف﴾ احوالي سؤال ﴿٥٢﴾ ﴿٢٣﴾ ولا تقولن اشهر اني

تزييف او اور حالو كه اول مكارم اخلافة خال وبرر ﴿٢٣﴾ ﴿ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ
 اِنِّي فاعِلٌ ذَلِكُمْ فَعَمَّا آتَاكَ لَشَفَعْتُمْ عَلَيْهِ بِشَيْءٍ مِّنْهُ لَو تَفْقَهُواْ سَبَبَ الْمَعْرِفَةِ ﴾
 اتى ابره اشلم دبعه مكره اتى مشبه الاله تعلق ايدمن نكتم سبب نزول سورة
 اسراة ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ﴾ آيتده سبقت ايتدى ﴿ وَاِذْ كُنَّا رَبُّكَ اِذَا نَسَبْتَ ﴾
 ربك جل شانته تك مشيتن ذكر ايدوب ان شاء الله ديكه بخانه آى اونوتسك •
 ابن عباس ايدو اكر چه بريلتن سكره ايسده مادانكه حات اوليسن • يس بر
 اجلدن ابن عباس استثناء منقطى تجوز ايتدى لكن عامه فهاه اك خلافة ملباسدر
 • زبرا اكر استثناء منقطع صحيح اولورسه اقرار وطلاق وعاقدن هيج برى مقهور
 اولوزدى وصديق كذبدن بيلمزدي وياخود ربي وعاقبنى ذكر ايت بخان اك اسر
 ايتديكي ايشادن برشى ترك ايدمن وياخود نمازين برن اونودوب ترك ايتديك ذكر
 ايتديكه قضاء ايت ﴿ وَقُلْ عَسَىٰ اَنْ يُّهْدِيَ رَبِّي لَافْرَقٍ مِّنْ هَذَا زُجُودًا ﴾ • ويهيكه
 قريب اولهيكه ريم جل شانته اكا اقرب وارشد طريق اوزره بنى ثابت ايد •
 ديتديكه الله تعالى اكا اسر ايتديكه برشيشى اونوتريشه اتى ذكر ايدوب اندزد وديكه
 اول اونوتريشيشى تذكرندن خبر او شبه اتى هدايت ايد • ديتديكه وقتساكم
 قوم مشركون هاد وجهى اوزره اندن اصحاب كهف قصه سين سؤال ايتديلو الله
 تعالى اكا اسر ايتديكه انلره خبر وبر، اتى قيم الله تعالى اكا ويرسدر همچين ايتكه
 حث نوتريشه اصحاب كهف قصه سين انلره ادهلره اوله اولسه اتى هدايت ايتدى اندن
 اعظم اشيا به كم شول زمانلرى اذن شيا به آياتك تفصيص وغيوب اخبارين واهصار
 مستفاده قيام ساعته دكين نزول ايتديك امور عظام ظهورين انلره بيان ايتدى
 ﴿ ٢٤ ﴾ ﴿ وَلَيُّوْا۟ بِى كُفُو۟هُمۡ ثَمَّ اَتَتْهُمۡ سِنۡتٌ وَّا۟ز۟د۟ا۟ر۟ا۟ سَمۡعًا ﴾ اصحاب كهف
 كهفونده احبسه نيام اوله قارى حاله اوچوز بيل لبث ايتدى لكن اهل كتاب
 طقوز بيل زياهه ايتديار • على رضى الله عنه ايدو اهل كتاب هندنده اصحاب كهف
 كهفده سنه شمسه ايله اوچوز طقوز بيل لبث ايتديار • اما كه حق تعالى اترك
 مدت ابني سنه قريه ايله اوچوز طقوز بيلدر ديو ذكر ايتدى • ايمى سنه
 شمسه ايله سنه قريه بيلنده تقساوت هر روز سنده اوج سنده • اوله اولسه
 شمسه يك اوچوز بيل قريه دن اوچوز طقوز بيل اولور • ديتديكه سنه شمسه
 اوچوز التمش بيش كوندو سنه قريه اوچوز الى مدت كون ايله بركونك شيفر
 ﴿ ٢٥ ﴾ ﴿ قُلِ اللّٰهُ اَعۡلَمُ بِاَيۡ لٰيۡتُوۡا۟ ﴾ • ويهيكه اترك مدت لبثه الله تعالى اهدلر
 لَهٗ غَيۡبُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ﴿ سموات وارضه غالب اولان واهل سينه خلق اولان
 اشياك على اول الله تعالى به مختصدر ﴿ اَمۡيۡرُۙ بِهٖ وَاَسۡمِۡعُۙ ﴾ الله تعالى هر وجودى

فاعل ذلك عمدا الا ان يشاء الله واذا كوربك اذا نسيت
 وقلي عسى ان يهدى ربي
 لا قرب من هذا رجدا
 برشيشه هن يتكده بن اتى
 بارين ايشارم دبعه يلكه
 الله تعالى قصد ايدوسه
 ايشارم دى وعقله مشيتن
 اونودوسك ربك تعالى به
 رجوع وذا كرايه وديكه
 شايد ريم تعالى بن بر • وقال
 اولدان اصحاب كهف
 شاننده راه سوايه يقين
 اولانه هدايت ايدوسه سر
 ويديكه بيمبر بيز عليه
 السلام دن بيودوساطيله
 قريش اوج سوال ايتديار
 ديكه سورة اسراة روح
 آيتده مخرور اونوشيدى
 اندمن عليه الصلوة والسلام
 بارين جواب و بربرم ديو
 ان شاء الله دبعه مشيدى اون
 بيش كون قدر وصى نازل
 اولمائه قريشك طنلرى
 شمسه قنلرينه ماللى مارض
 اولنه بوايت كرمه ايله
 بيان اولندي ﴿ ٢٤ ﴾ ﴿ وَلَيُّوْا۟
 قِي كُفُو۟هُمۡ ثَمَّ اَتَتْهُمۡ سِنۡتٌ
 وَا۟ز۟د۟ا۟ر۟ا۟ سَمۡعًا ﴾ اول بكتار
 اوچوز سنه وطقوز سنه
 دخی زياهه شمارلنده
 اوچوزده اكلديار سنه
 شمسه يك اوچوز سنه سى
 سنه قريه اوچوز سنه

اوله شمسه قريه يك دقتي ياندو ديتلش ﴿ ٢٥ ﴾ ﴿ قُلِ اللّٰهُ اَعۡلَمُ بِاَيۡ لٰيۡتُوۡا۟ لَهٗ غَيۡبُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ اِمۡرُۙ بِهٖ وَاَسۡمِۡعُۙ ﴾ ﴿ عجب ﴾

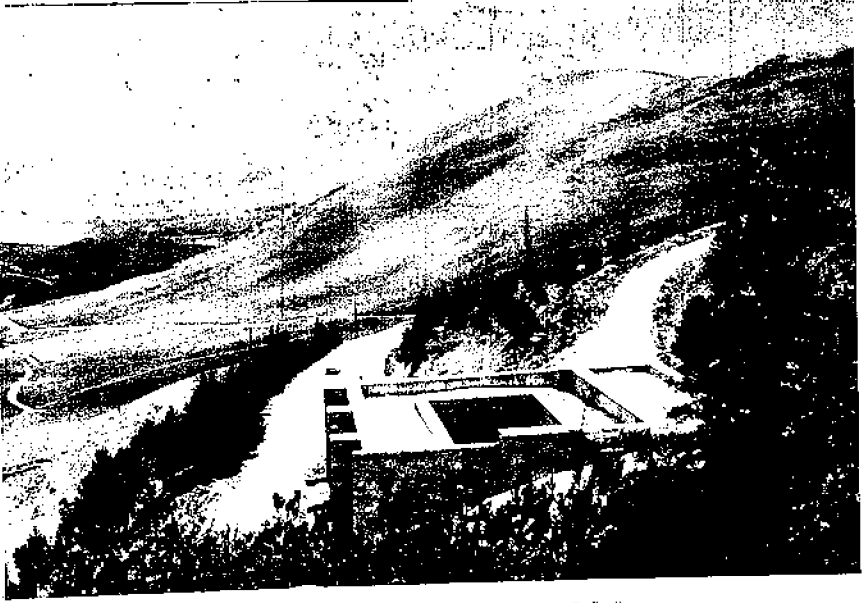
Arıtaş(Hunu) kasabası genel görünüş

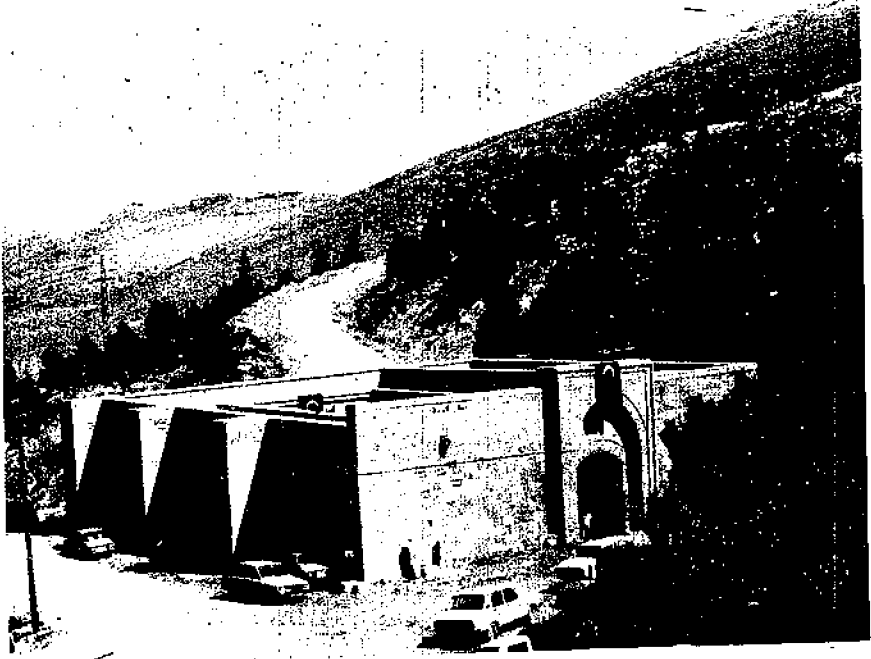
Eshabü'l Kehf ve İyi Kalbli Hükümdar Câmîut-tevârih, XIV. yüzyıl Edin-
burg nüshası)

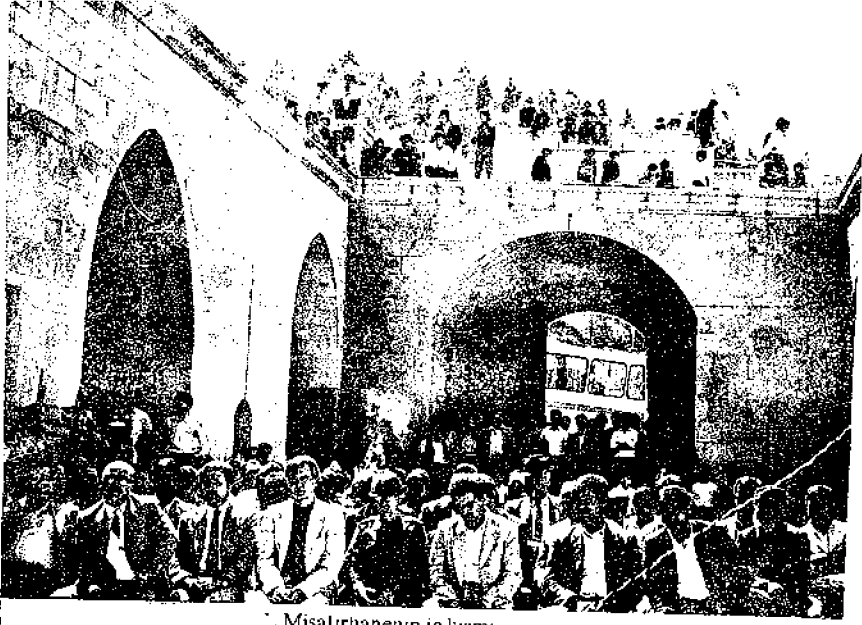
Eşhabü'l-Kehf

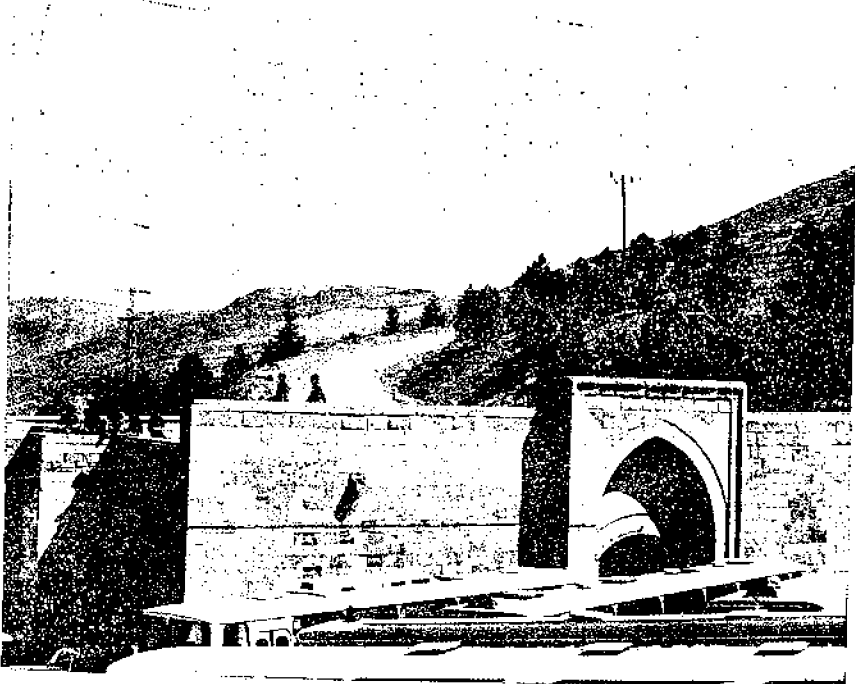
5. Misafirhanenin üstten görünüşü

Misafirhanceden diğer bir görünüş

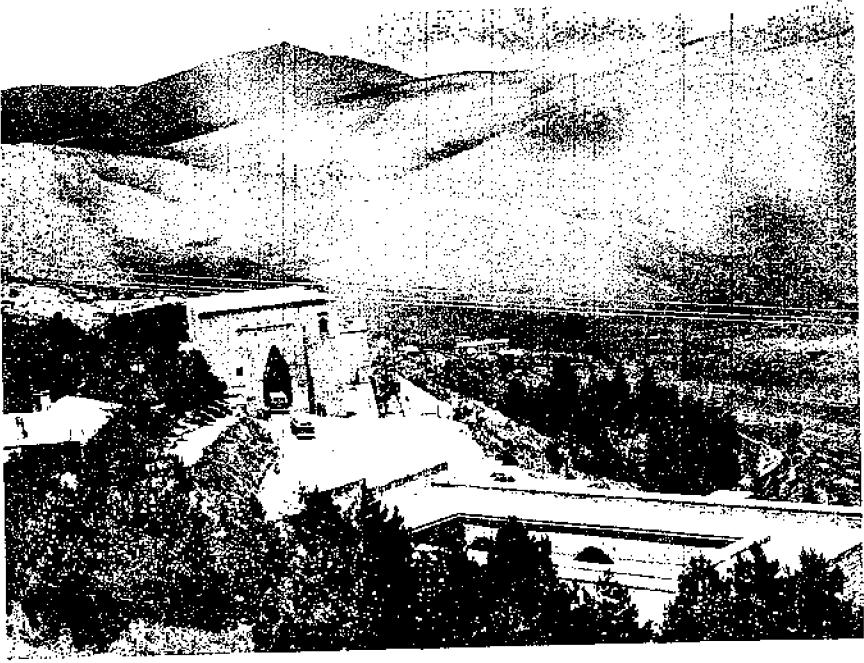

Misafirhanenin iç kısmı

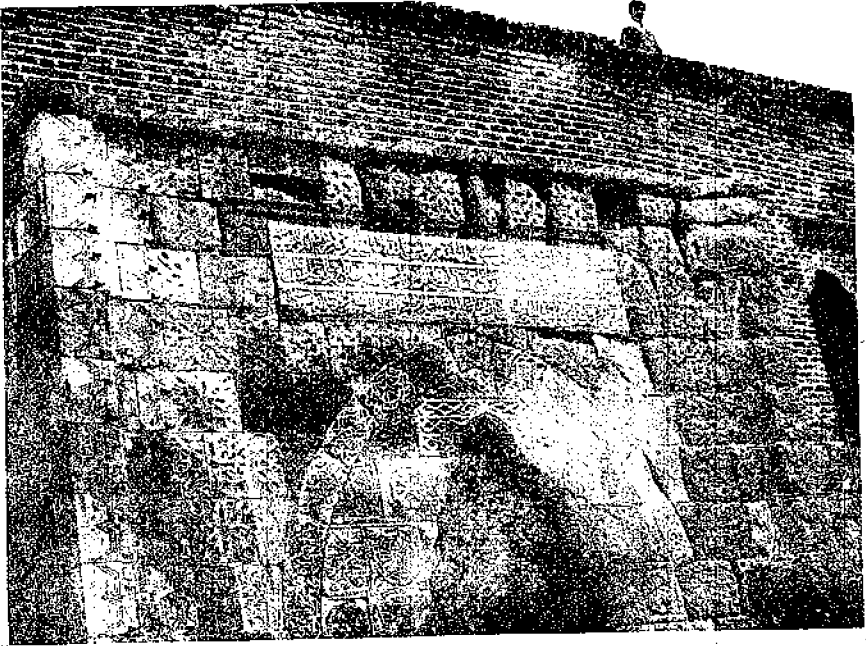

Misafirhane ön cepheden

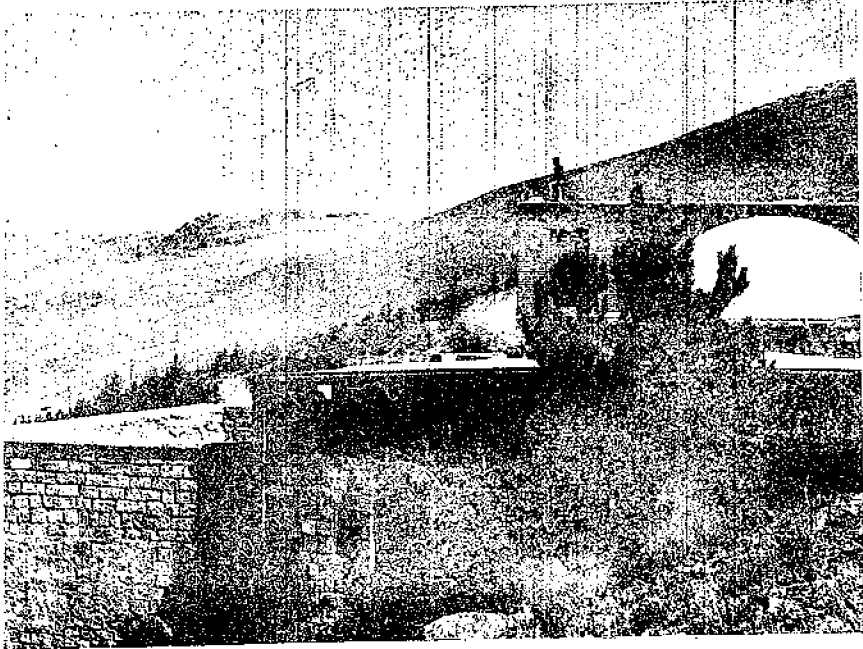
. Misafirhanenin çatısı ve Tekkenin ön cephesi

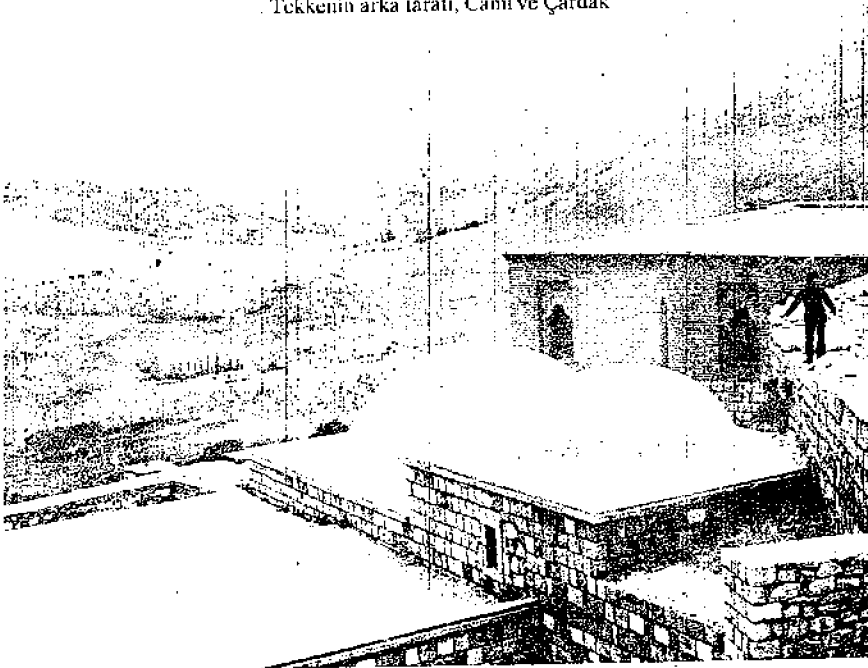
. Taş kapının kitabenin bulunduğu üst kısmı

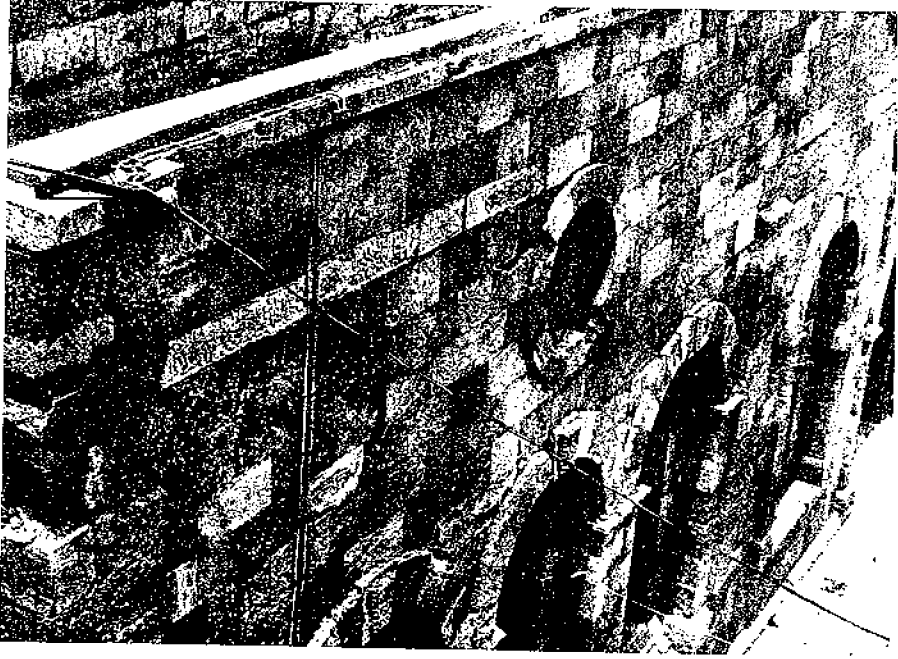
Tekkenin Taç kapısı

. Tekkenin arka tarafı, Cami ve Çardak

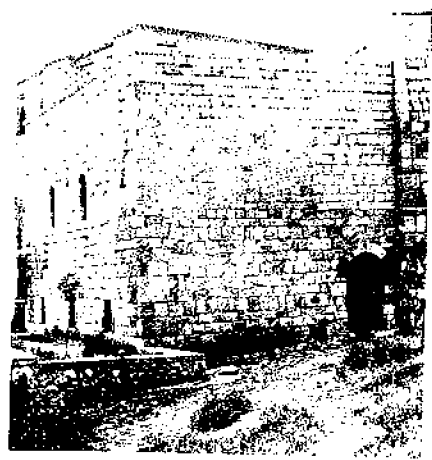
. Tekke ve üst kısmı, caminin kubbeleri ve çardak

Caminin ön cephesi

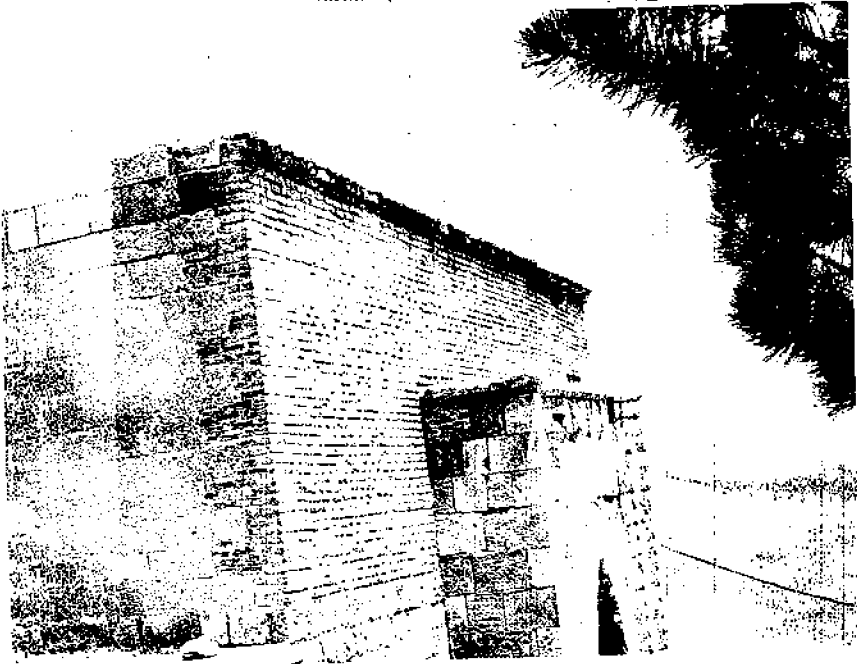
Tekkenin iç kısmından bir görünüş

Çardak

Hurman (Rumman) Kalesi

Taç kapını ve Tekkenin yandan görünüşü

DİZİN

A

Abbasi imparatorluğu,5

Abdullah,59

Abdurrahman b. Abdülmelik. Harınur-Reşid'in kumandanlarından,5

Afganistan,28

Afsis, Efes, Efesos,30

Afşin Bey,4

Afşin, 1,3,4,,5,6,7,8,9,110,29,32,36,41 .Bk.Arabissos, Efsûs, Yarpuz

Afşin-Elbistan ovası(yöresi)3,5,7,8,45,69,70

Akça Derbent, Elbistan'a bağlı Derbent köyünün yanında ünlü bir geçit 5

Alâaddin Keykubad, Türkiye Selçuklularının en büyük hükümdarlarından,43,

Aleyhisselam.63.

Allah,63.

Alparslan(sultan-),4

Ammân,27-30

Anadolu(er-rum)7,26,30,31,34,35,39,74

Ani,6

Antakya,4

Antep'li Mehmed Efendi,71

Antonin,66

Apsûs, Efsus,29

Arabissos,3,4,6,8,36.Bk.Afşin, Efsûs, Yarpuz

Arabistan,65

Arablan,4,5,

Arifi,67

Aryûs,19,78,79

Astayüs,19,78

Atlas yazısı. Afşin-Elbistan yöresinde geniş bir düzlük,45

B

Bamyar, Afganistan'da bir çeltür,28

Belka, Suriye'de bir yöre, 28,30,36

Bendosis,79

Biruni,68

Bizans(-devleti, imparatorluğu) Bizanslılar,5,7-8,

Bozoklar, 24 boydan meydana gelmiş olan Oğuz elinin 12 boyunun ortak adı,8

Buldaç Bey XI. yüzyılda Afşin-Elbistan yöresini feth eden Türk kumandanı,7

C

Cebbâr Dakyanus,74

Cebraîl,61,64

Cenab-ı Hakk,62.

Ceyhan,3

Cezayir 27-29

Constantinus, Yedi Uyurlar'dan(Latin rivayetine göre),24

Constantin,66

Ç

Çağıl Han, Afşin'e bağlı bir köy,7,10

Çavlı (Mubârizeddin= Selçuklular'ın Elbistan sübaşısı,7

Çoban Pınarı,69,70

D

Dakyanus, 1,15,18,24,27,31,34,35,36,59,60,61,62,63,64,69,74,75,77,79

Debernuş, Eshabü'l Kehf'den,22

Deccal,20

Decius,23,24

Denis,66

Derbent köyü, Elbistan'a bağlı bir köy,5

Dionysius= Yedi Uyurlar'dan (Latin rivayetine göre),24

Diyarbakır,6

Doğu Türkistan,29

Dulkadir ili,70

Dulkadirli beyliği,9,40

Dulkadirîlar,41

Dulkadıroğulları beyliği,8

Dülkadir eli. Dulkadıroğullarının idaresindeki Oğuz(≈Türkmen)topluluğu,8

E

Ebsûs,34bk.İstûs

Ebu Hayyân. Mısır'da yaşamış Endülüslü bir âlim(öl1344)26

Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir el-Taberî bk. Taberî

Ebü'l-Fidâ:anna meliki ve 18. yüzyıl müverrihlerinden 36,

Efes Piskoposu,23

Efes,23,30

Efsûs(Efsus),23,59,68,69,74,75,77

Elbistan,68,69,

El-Herevî (Fakiyeddin Ebu'l Hasan Alib-Ebu Bekr-)XII. ve XIII.yy.müell.33,44

El-Kazvîni (Zekerîya-)XIII. yüzyılda yaşamış tanınmış bir coğrafya âlimi,35

El-Mukaddesî, X. yüzyıl coğrafyacılarından,28,31

El-Vâsık Billah, Abbasi halifesi,31

Emirli köyü,70

Er-Rakîm,27,28,36

Er-Râzî(Fahreddin Muhammed-) ünlü tefsircilerden,32

Eshab-ı Rakim,71,72

Eshabü'l-Kehf,59,65,68,69,70,74,75,79

Es-Safsây kasabı veya köy,6

el Mehdi, Abbasi halifesi 5,

Evlîyâs,77

F

F. Babinger. Alman Şarkiyat âlimlerinden,38,70

F. Hild-M.I.echner, Avusturyalı araştırmacılar,38

II

Hazreti Peygamber,59

Hristiyanlar,18,20,23,24,39

Hunu, şimdi Afşin'e bağlı Arıtaş denilen kasaba,3,4.

Hurnan(çayı, kalesi) Rumman,3,4,5,7,9

Husbân, Suriye'de Belka yöresinde bir köy, 28,36

Hüseyin Vâiz Kâşifî,XV. yüzyıldaki İran müelliflerinden 37

I

Iohannes, Yedi Uyuclar'dan (latin rivayetine göre)24

Izzeddin I, Keykavus, Selçuklu hükümdarlarından (ö.1219),41

İ

İ.K.Kökten, Antropoloji âlimlerimizden,38

İbin Kesir,XIII. yüzyıl müfessir ve müverrihlerinden 37

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in amcaoğlu ve ünlü hadisçilerden,21,59

İbn Atiyye, müelliflerden,27

İbn Haldun, İslâm'ın büyük mütefekkir âlimlerinden,37

İbn Hurdabih, IX. yüzyılda yaşamış ünlü İslâm coğrafyacısı,30,31

İbn İshak(Muhammed-)33 İslâm müelliflerinden,18,21,33

İbn Saïd, XIII. yüzyıl coğrafyacılarından, 36.h.41

İbn-i Bîbî Tarihimizin Selçuklu devrinin en tanınmış müverrihi,3,36

İbnü'l Adîm (Kemaleddin-), Halebli müverrih, ve devlet adamı(XIII.yy.)8,35

İbnü'l-Fisr, İbn büyük İslam müverrihlerinden,35

İbrahim Bey, Marař sūbařısı(valisi)41.

İbranice,65

İkean, Cezayir'de bir köy,27

İlyâs,59

İmâdeddin, son Marař sūbařısı,43

İsa (meryem oğlu) Hazret-i İsa,15,63

İshak oğlu Muhammed,74

İsmail Hakkı (Bursalı-)XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki tefsircilerden,37

İspanya, 26,29

J

Jean,66

Jourdan,F,66

K

Kadı Beyzari,tanınmış tefsircilerden,36

Kahire,27

Kahramanmaraş,1

Kara Höyük,3

Kara Kaya,70

Kartan,59

Kasta,59

Kaşgarlı Mahmud, XI. yüzyılda yaşamış büyük Türk bilgini,4

Kayseri,8,35

Kefey tatayuş, Eshabü'l-Kehf'den 22

Kehl-i Cibrül,Şam'da bir mağara,28

Kehf'ü's-sûdan: Zenciler mağarası(Kahire'de) 27,29

Keyhüsrev I.(Gıyaseddin-), Selçuklu hükümdarlarından (ö.1211),41

Keyhüsrev II. Gıyaseddin, 35

Kılıç Arslan(II-)1155-1192 yıllarında Selçuklu devletini idare etmiştir,41

Kıtmir, Eshabü'l Kehl'in ünlü köpeği,28,59

Koçu, Doğu Türkistan'da Uygur hükümdarlarının başşehri,29

Konya,7

Konyalı Vehbi Hoca(1861-1949)

Krisostomos, azizlerden olup Afşin'de yaşamıştır,4

Kureyşliler,73

L

Loşa, İspanya'da bir köy,26

M

M. Akok.45
Makrizi.68
Maksimilien.65
Malehus(Marcus) Yedi Uyurlar'dan (Latin rivayetine göre,)24
Maraş.6
Martinianus. Yedi Uyurlardan (latin rivayetine göre,24
Martinien.66
Massignon,J.,Fransız âlimlerinden 28,66
Maurice. Afşinti olup 582- 602 arası Bizans imparatorluğunun başında bulundu 4.
Maximianus,24,Bk. Maksimiana
Mekke,20
Mekselina, Eshabü'l kelif'den 22,59
Mernuş, Eshabü'l Kelif'den. 22
Meryem.63
Mesih, Hazret-i İsa aleyhisselam.15,74
Mesleme, Emevikumandanı,30
Mesud I. Selçuklu hükümdarı,7
Meymene. Afganistanda bir şehir,29
M.Çayırdağ,66
Mısır,I-I,27,29
Mikail.61
Minnet Çelebi,67,68
M.Sertoğlu,69
Mislina. Eshabü'l Kelif'den s.22
Muhammed b. Mûsâ el Müneccim Abbasi halifesi el Vâsik Bilâin'in elçisi,31
Muhammed b. Said sahibü's-şurta(hükümdarın emniyet görevlisi)26
Muhammedu'l-Hemî,73
Muhyiddin İbn Ahdüz Zâbir. Mısırlı müelliflerden,36
Mukaddam Dağ. Kahire'de 27,29
Musa aleyhisselam.60

Muzafferciddin, Maraş sülâşlarından,43

Müsiümanlar,1,5,20,30

M. Ziyâde,68

N

N'gaous, Cezayir'de bir köy,27

Niblus, bir rivayete göre Eshabü'l Kehr'in sığındıkları mağranın adı,15

Nikiyye, İznik 31

Nurksina,59

O

Orta Asya,70

Osmanlı,70

Osmanlı devri,9

Ozan üyüğü, Elbistan'a bağlı bir köy,9

P

Pınar Başı,9

Rakım,71

Ra'ban,43

Roma,74

Rummân, 36. bk. Hurman

S

Saint Victor Kilisesi, marsilya'da,24

Scâlibî,68

Selçuklu, Selçuklular,1,9,35,40

Scrapio, Yedi Uyurlar'dan (Latin rivayetine göre)24

Selîf(Cezayir'de bir şehir. 27

Seyfûd-devle. Hâmdaunhükümdarı,6

Seyyid Hüseyin,69

Sivas,7

Söğürlü çayı,3,6.

Sultan Selim Han,67

Sultan Süleyman,67

Suriye, 6,7,26,28

SüdfArabistan,20

Süryaniler,4,23

Ş

Şah İsmail, Safevî devletinin kurucusu,9

Şam,28

Şâzenuş, Eslab u'l Kelîden,22

Şâlebi,68

T

T. Özgüç,45

Taber14,15,17,18,24,33

Tanır,1

Tankut(Hasan Reşid),4

Tarsus, 1,31,32

Tel Başir,s.43

Telaşun,4

Temliha,59,60,61,62,63,64,65

Terekisis, Bizans devrinde Anadolu'daki eyaletlerden,30

Teyezosis, Bizans hükümdarı Theodosius,18,19

Theodosius,18

Tirmiz,69

Toyok, Doğu Türkistan'da Turlan'ın doğusunda bir yer,29

Tuğrulşah(Mugisiddin-) II Kılıç Arslan'ın oğullarından Elbistan meliki 7,

Turlan, Doğu Türkistan'da bir şehir,29

Türkiye,20

Türkler,4,7,36

U

Uhaydi dağı,6

Upiyan, Afganistan'da bir yer (Kâbil-Bamyan arasında),28

Ü

Ürdün,27

V

Vehb b. Münebbih en eski İslâm müelliflerinden, 18,32

Vehbi Hoca (Konyalı-) son devir tefsir âlimlerinden 37

W

Wensinck. A.C.Tanınmış şarkiyatçılardan,38

Y

Yakut(el-Hamavî): Mücemül-İ-Buldan adlı coğrafya ansiklopedisi ile diğer birçok değerli eserlerin yazarıdır; vefatı 1229. 8,34,35.

Yamlık,65

Yarpuz. 4,9,32,70. bk. Alşin, Arabissosve Efsûs

Yedi Uyurlar,1,23,24,27

Yemek. Hamdanî Seyfüldevle'nin Türk asıllı kumandanı,6

Yemliha, Eshabü'l-Kelt'in en tanınmış onların başı, 18,19,75,77,78

Yesrib(Medine)1

Yınanç, M. H. 4,38,43,44,47

Z

Zemalşerî. (Ünlü tefsircilerden,33

Zenân-ı Türkân,73

Zenciler Mağarası,27

Zuhrî(tarihçi-),26

Zulkadirli Şehsüvar Beg oğlu Ali Beg,67,68